

2024

RENÆSSANCE

ÅRSSKRIFT FOR MUSEUMSORGANISATIONEN ROMU 2024

RENÆSSANCE

Årsskrift for museumsorganisationen ROMU 2024

Renæssance

Årsskrift for Museumsorganisationen ROMU 2024

© Forfatterne og Museumsforlaget ROMU 2025.

Baggrundskort © Klimadatastyrelsen

Redaktion: Julie Nielsen, Isabella Fuglø & Stine Blegvad

Omslag og grafisk layout/tilrettelæggelse: Trine Sejthen

Papir: Omslag: Munken Lynx, Indhold: G-Print

Tryk: Dystan & Rosenberg Aps

Skrifttyper: Gotham | Bookman Old Style

ISBN 978-87-88563-89-4

EAN 9788788563894

Museumsforlaget
ROMU®

Roskilde 2025

Indhold

- 06** **GENOPDAGELSER**
Morten Thomsen Højsgaard
- 16** **ROSKILDE DOMKIRKE FÅR ET LÆNGE
VENTET VERDENSARVSCENTER**
Lene Steinbeck
- 26** **SAMMEN OM GOD HISTORIEUNDERVISNING**
Sigga Engsbro og Loise Dahl Christensen
- 42** **ROSKILDE BRÆNDER!**
Dorthe Godsk Larsen
- 54** **ROCKMUSEET KLÆDER EN NYKLASSIKER AF
- BAG OM 'THE GOOD LIFE'-SPOTUDSTILLINGEN**
Karina Edlund Jensen
- 66** **EN LANGSIGTET OG BÆREDYGTIG RENOVERING
AF SYDLÆNGEN PÅ LEJRE MUSEUM**
Lene Steinbeck
- 76** **EGEDALFUNDET. SPEKTAKULÆRT
OFFERFUND FRA BRONZEALDERENS SLUTNING**
Emil Winther Struve

- 90** **KUNST OG VIDEN MØDER HANDLING HOS
ROSKILDE FESTIVALS KLOGE LILLESØSTER**
Karin Elisabeth Gottlieb
- 108** **SÆBY UNDER DET ARKÆOLOGISKE
FORSTØRRESEGLAS**
Ole Thirup Kastholm
- 122** **DET "OTTEKANTEDE" SVÆRD FRA MANDERUP**
Palle Østergaard Sørensen
- 130** **FRA ROM TIL ROSKILDE
- EN PAVEBULLE FRA MIDDELALDEREN**
Jesper Langkilde
- 148** **ARKÆOLOGISK OVERBLIK.
HVOR ARBEJDEDE ARKÆOLOGERNE I 2024?**
Julie Nielsen og arkæologisk afdeling
- 166** **ÅRSSKRIFTETS FORFATTERE**

Genopdagelser

Morten Thomsen Højsgaard

Med et væld af spændende projekter, nye undersøgelser og innovative formidlingsformer skaber museumsorganisationen ROMU dag efter dag og år efter år en renæssance for kulturarven. Årsskriftet for 2024 inspirerer til en genopblomstring af interesse i og forståelse for vores fælles historie.

Den lysegrønne duft af græs, der begynder at gro igen efter en lang vinter. Den nærmest magiske oplevelse, når anemoner spirer frem i skovbunden på den tid på året, hvor varmen begynder at melde sig igen. Den vilde forvandling, der sker, når æbletræer får knopper, som dernæst springer ud i tusind nuancer af hvid.

Naturens kredsløb og årstidernes vekslen har sin helt egen kraft — noget uafsladeligt, noget indgroet over sig. Hvert forår er det, som om naturen genopdager eller genopfinder sig selv. Hvad der ser ud som noget goldt, mørkt eller barskt, bliver på kort tid forvandlet til noget frugtbart, lyst og livgivende at se på og at være i.

Den samme fornemmelse af genopdagelse præger dette årsskrift fra museumsorganisationen ROMU.

TO FUND I TOP 10

Når arkæologerne undersøger og udgraver jordens kulturlag, kan de være så heldige at genopdage genstande, der bærer på vigtige indsigter, som kan få os til at se på menneskers liv i fortiden i nyt lys. Det skete på Sortebrødre Plads i Roskilde med fundet af en meget sjælden pavebulle fra middelalderen. Det skete, da ny teknik kunne afsløre hidtil ukendte skåltegn på en særlig sten ved Sæby. Og det skete med hele to meget usædvanlige fund i Egedal, som tilmed kom på Slots- og Kulturstyrelsens liste over væsentlige arkæologiske opdagelser fra 2024.

- Der var stor tilfredshed at spore hos fremmødte politikere fra Folketinget, bevillingsgivere og samarbejdspartnere, da nyheden om, at Danmark får et nyt verdensarvscenter ved Roskilde Domkirke, kunne præsenteres ved pressemøde i Det Kongelige Palæ den 2. december 2024. Foto: Kristian Grøndahl, ROMU.

↑ Astronaut Andreas Mogensen (i midten) samlede fulde huse, da han den 29. oktober 2024 deltog i indvielsen af ny, stor foredragssal og bedre faciliteter for publikum ved Lejre Museum. Foto: Kristian Grøndahl, ROMU.

De arkæologiske fund er for så vidt ikke nye; de har så at sige ligget i dvale, men er nu - takket være aktuelle arkæologiske indsatser og nye metoder - genopdaget, genfundet, genindsat i den verden, vi kan se og føle og forholde os til.

Det samme sker, bare på en anden måde, når museumsbygninger transformeres. Lejre Museum ligger, hvor det har ligget længe, men museet har ikke desto mindre i 2024 genopfundet sig selv. Hele Sydlængen er blevet forvandlet i sit indre med ny, stor foredragssal, ny skolestue, bedre modtagelse, nyt køkken, opdateret sikkerhed og ventilation samt forberedelse til mere grøn energi fremover.

Astronaut Andreas Mogensen kom med sit nysgerrige væsen og indviede alt det nye, som nu indvarsler en periode med forårsstemning og flere projekter, der spirer frem med de mere og mere anerkendte kulturskatte fra Lejres storhedstid som kongerigets vugge i sen jernalder og vikingetid.

HISTORISK KNOPSKYDNING

Da kong Christian 4. levede, fik han i sin byggeiver blandt andet sat to ekstra høje spir på Roskilde Domkirke og tilføjet et prægtigt kapel i stilen nederlandsk renæssance. Kongen mente, at domkirken med disse knopskydninger ville syne af mere og tage sig bedre ud. Samme bygning, for så vidt, men genfortolket og dermed også nyskabt.

Og sådan har det i grunden været i hele domkirkeområdets knap 1000-årige historie i Roskilde. Nye konger, nye magthavere, nye tider har føjet deres visioner til. Ved at studere domkirken kan man derfor i dag genopdage mange elementer af hele Danmarks historie. Og netop det er, hvad et nyt, ambitiøst verdensarvscenter ved Roskilde Domkirke kommer til at gøre.

"Vi genopdager, genskaber og genfortolker fortiden for borgernes skyld, så vi sammen kan forme en bedre fremtid."

Verdensarvscentret, der har ROMU som operatør og ledelsesansvarlig, modtog i 2024 generøse skriftlige tilsagn på i alt 126,5 millioner kroner. Etableringen af formidlingscentret, der kommer til at ligge i dele af det smukke kongelige palæ lige ved siden af domkirken, er dermed fuldt finansieret. En ny rejse med genopdagelser og genfortolkninger af monumentets historie og monarkernes liv og død i hele nationens kongelige gravkirke kan begynde.

I 1968 brændte domkirkens Margrethespir. Brandfolk fra hele Sjælland rykkede ud prompte. Kirken blev reddet, og spiret blev efterfølgende genopført, så kirken ligner sig selv i dag.

I udstillingen "Roskilde brænder" genskabte Roskilde Museum historien og flere andre fortællinger om ildens og beredskabets kulturhistorie i og omkring Roskilde. Også her var der tale om en genopdagelse. Genstande, der fandtes på magasiner og hos samarbejdspartnere, blev genfundet og genopsat, så historien kunne fremstå i et nyt lys og komme tættere på virkeligheden igen hos museets mange gæster.

KULTURARV TIL NYE GENERATIONER

Mere end 30.000 børn og unge besøgte i 2024 et af de ti besøgssteder, som ROMU driver. Det er ny rekord. Mange af de unge deltager som led i et skolebesøg, og for rigtig mange af dem bliver besøget noget, de kan huske lang tid efter.

I skoleårenes lange række af timer, frikvarterer og lektier skiller museumsbesøget sig ud og bliver noget særligt. ROMU bidrager til, at tusinder af børn og unge ser deres skolegang med friske øjne og genopdager sider af verdens gang og deres hjemstavn, de ikke kendte til før.

ROMU giver kulturhistorien en
renæssance igen og igen og igen.

Siden 1971 har Roskilde Festival om sommeren sat sit store præg på livet i Roskilde og musiklivet i Danmark. For nogle år siden besluttede festivalen sammen med ROMU og andre samarbejdspartnere at lave en innovativ tilføjelse: Videns- og idéfestivalen GRASP blev født. Og dermed blev festivalbegrebet genfortolket, ligesom de mange gæster på GRASP via de emner, der sættes på dagsordenen, kan se kunst, kultur, musik, bæredygtighed og fællesskab med nyt perspektiv og med ny viden.

Musik har i det hele taget, ligesom naturen, en skabende og nyskabende kraft. Nodearket kan se stillestående ud, men når musikeren læser noderne og får tonerne frem på sit instrument, opstår der noget meget bevægende. Det samme sker, når rock-, pop- eller heavy-bandet stiller sig frem på scenen og fyrer den af foran op til 100.000 mennesker.

Lige før årtusindeskiftet gik bandet Kashmir i studiet og frembragte med deres instrumenter og stemmer i det kreative rum det skelsættende album "The Good Life", som blev et sindbillede på deres tid og en generations håb, problemer og længsler.

I 2024 genskabte Danmarks Rockmuseum, som drives af ROMU, historien om dette album i en særudstilling med navnet "The Good Life". Udstillingen blev en ny begyndelse på et strategisk samarbejde mellem museet og bogserien Danske Albums. Udstillingen blev samtidig et studie i, hvordan formatet særudstillinger kan udvikle sig med inspiration lige fra forsanger Kasper Eistrups coverart til store koncertoplevelser.

↑ På sin seneste mission til rummet medbragte astronaut Andreas Mogensen eksempler på vigtig dansk kultur. En gengivelse af Lejre Museums Odin-figur med ravnene Huginn og Muninn var med på rejsen - og indgår nu i museets udstillinger og samling. Foto: Kristian Grøndahl, ROMU.

↑ Sluk ilden. Tænd for oplevelsen. Børn og unge er velkomne i ROMU, som i 2024 satte ny rekord med over 30.000 børn og unge på besøg. Som her i udstillingen "Det brænder" om ildens kulturhistorie på Roskilde Museum. Foto: Kristian Grøndahl".

HVERT BESØG HAR SIN EGEN OPLEVELSE

Det er emner som disse, der fylder årsskriftet fra ROMU for 2024. Årsskriftet illustrerer, hvad der sker, når over 100 mennesker, fordelt på 53 årsværk, arbejder sammen om at åbne og udbrede kulturarv inden for et vidtstrakt ansvarsfelt, der omfatter oldtid til samtiden i fire kommuner ved Roskilde Fjord, populærmusik fra hele landet samt verdens kulturarv i Roskilde Domkirke.

- 176.412 mennesker gik i årets løb ind og ud ad dørene på de ti besøgssteder, ROMU driver.
- 163.491 gæster besøgte derudover Roskilde Domkirke, hvor ROMU leder arbejdet med verdensarv og kulturarv.
- 328.365 besøg var der på de websites, ROMU driver for at åbne kulturarven og museerne digitalt.
- 208.780 genstande findes nu i samlingerne hos ROMU, heraf mere end 2.000 nye fund og genstande, der kom til i 2024.
- 208 forskellige arrangementer blev gennemført i regi af ROMU i året, som gik, fra Sankt Hans på Færggården over kildemarked på Tadre Mølle til middelalderdage på Stændervorvet i domkirkebyen eller talkfestival på rockmuseet i den kreative bydel Musicon i Roskilde.
- 32 arkæologiske sager blev dertil gennemført i 2024, fordelt på forskellige typer som overvågninger, forundersøgelser og egentlige undersøgelser.
- 21,5 såkaldte BFI-point frembragte museets forskere — et meget højt tal for omfanget af ny fagfællebedømt forskning i en organisation i en størrelse som ROMU.

Hver gang museets folk tager fat på stoffet, på genstandene, på undersøgelserne — med fysisk eller digital formidling for øje, til yngre såvel som til ældre, til lokale borgere eller til turister, ja, så sker der noget nyt. Hver gang en gæst træder ind ad døren, opstår der et nyt møde, en mulighed for at se, forstå og opleve fortiden på sin egen måde, på en ny måde.

ROMU giver kulturhistorien en renæssance igen og igen og igen. Vi vækker interessen for kulturarven til live i lysegrønne såvel som i alle andre håbefulde farvetoner. Vi knopskyder vores organisation i samarbejde med andre. Vi genopdager, genskaber og genfortolker fortiden

↑ Hovedet på sømmet. Roskilde var vært for DM i Skills i 2024. Her fik tusinder af gæster introduktion til Roskildes historiske håndværk i et samarbejde mellem Roskilde Domkirke, Lützhøfts Købmandsgaard/ROMU og Vikingeskibsmuseet. Foto: Kristian Grøndahl.

for borgernes skyld, så vi sammen kan forme en bedre fremtid. Det er årsskriftets budskab, og det er visionen bag museumsorganisationens vidtstrakte arbejde, som årsskriftet giver et lille indblik i.

Tak til årsskriftets dygtige redaktører, Julie Nielsen, Isabella Fuglø og Stine Blegvad. Tak til alle årets skribenter og samarbejdspartnere i årsskriftets tilblivelse. Tak til både nye og trofaste museumsgæster, heriblandt de meget aktive museumsforeninger og frivillige, der hele tiden hjælper ROMU med at genopdage og genfortælle egnens og ansvarsområdets kulturhistorie.

Sidst, men ikke mindst, en kæmpe tak til de bevillingsgivere, fonde og institutioner, der med generøs og samfundsbevidst støtte sikrer, at ROMU kan blive ved med at udvikle sig og give kulturhistorien den genopblomstring, den fortjener.

For alle borgeres skyld, ikke mindst i mørke og svære tider.

Rigtig god læselyst og lyse museumshilsner!

SÆRLIG TAK TIL

For tilsagn om støtte og afgørende samarbejde om bevillinger, der ligger til grund for eller omtales i årsskriftet, rettes en særlig tak til:

- Anlægsfonden RAGNAROCK
- A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal
- Augustinus Fonden
- Dronning Margrethes og Prins Henrik Fond
- Egedal Kommune
- Farumgaard-Fonden
- Fonden til støtte af kulturhistorisk forskning
- Formidlingsfonden bag kulturarven Roskilde Domkirke
- Frederikssund Kommune
- Færgegårdens Venner
- Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
- Innovationsstyrelsen
- Jorch's Fond
- KrogagerFonden
- Lejre Kommune
- Lejre Museumsforening
- Møller-Clausen Fonden
- Naturstyrelsen
- Realdania
- Roskilde Kommune
- Roskilde Museumsforening
- Skibsbevaringsfonden.
- Slots- og Kulturstyrelsen
- Aage og Johanne Louis-Hansens Fond

Roskilde Domkirke får endelig et verdensarvscenter

Lene Steinbeck

I 2025 er det 30 år siden, at Roskilde Domkirke blev optaget på UNESCOs liste over umistelig kulturarv. Lige så længe har der været et ønske om at styrke formidlingen i og om den ikoniske kirke. Nu er der endelig udsigt til, at drømmen kan blive til virkelighed.

Ved et pressemøde i Det Kongelige Palæ i Roskilde den 2. december blev det afsløret, at Fondsorganisationen Kulturarv Roskilde Domkirke er i mål med finansieringen. Med støtte fra blandt andet A.P. Møller Fonden, Augustinus Fonden og Roskilde Kommune er der rejst mere end 126 millioner kroner til det nye verdensarvscenter, der skal ligge i Det Kongelige Palæ.

I projektet ligger både etableringen af nye udstillingsområder i palæet og en opgradering af fortællelegrebene inde i Domkirken. Fælles for tiltagene er et ønske om at styrke formidlingen af kirkens 1000-årige historie med fokus på de kriterier, der ligger til grund for, at Roskilde Domkirke er optaget på UNESCOs Verdensarvsliste.

→ Beliggenheden i Det Kongelige Palæ er ikke bare praktisk med den umiddelbare nærhed til Roskilde Domkirke – palæet er samtidig en del af Domkirkens historie, og når dele af bygningskomplekset indrettes med udstillinger, sker det med stor respekt for palæets historiske betydning. Foto: Sara Peuron-Berg.

HELE VERDENS VERDENSARV

Det var formand for Fondsorganisationen Kulturarv Roskilde Domkirke, Morten Langager, der på pressemødet afslørede nyheden og fortalte om visionerne for det nye verdensarvscenter, der efter planen skal slå dørene op i 2028.

”Det er på tide, vil jeg sige, men dejligt, at det nu endelig sker. Det gør, at vi kan fortælle endnu bedre historier om Roskilde Domkirke. Verdensarvscentret vil bygge bro mellem fortid, nutid og fremtid og gøre en i forvejen stor attraktion endnu større – for Danmark, ja, for verden. Der, hvor Vikingeskibsmuseets historie slutter, fortsætter historien her i Roskilde Domkirke, og dermed har vi samlet meget store dele af Danmarkshistorien inden for meget få kilometer. Det bliver rigtig spændende,” lød det fra Morten Langager.

”Domkirken har enorm betydning, ikke bare for Roskilde, men for Danmark. I virkeligheden tror jeg, at det er de færreste danskere, der gør sig det klart, at der her i byen ligger noget, der er lige så betydningsfuldt som pyramiderne og Den Kinesiske Mur.”

Kulturminister Jakob Engel-Schmidt

En del af økonomien er hentet hos Kulturministeriet, der støtter med 10 mio. kr. i anlægsstøtte og yderligere 10 mio. kr. i driftsstøtte over en 5-årig periode. For Roskilde Domkirke er meget mere end en lokal stolthed.

”Domkirken har enorm betydning, ikke bare for Roskilde, men for Danmark. I virkeligheden tror jeg, at det er de færreste danskere, der gør sig det klart, at der her i byen ligger noget, der er lige så betydningsfuldt som pyramiderne og Den Kinesiske Mur. Og den er underformidlet. Det laver vi om på i dag. Jeg ser meget frem til, at vi i 2028 kan opleve en helt ny form for historiefortælling, når verdensarvscentret står færdigt,” lød det fra kulturminister Jakob Engel-Schmidt på pressemødet.

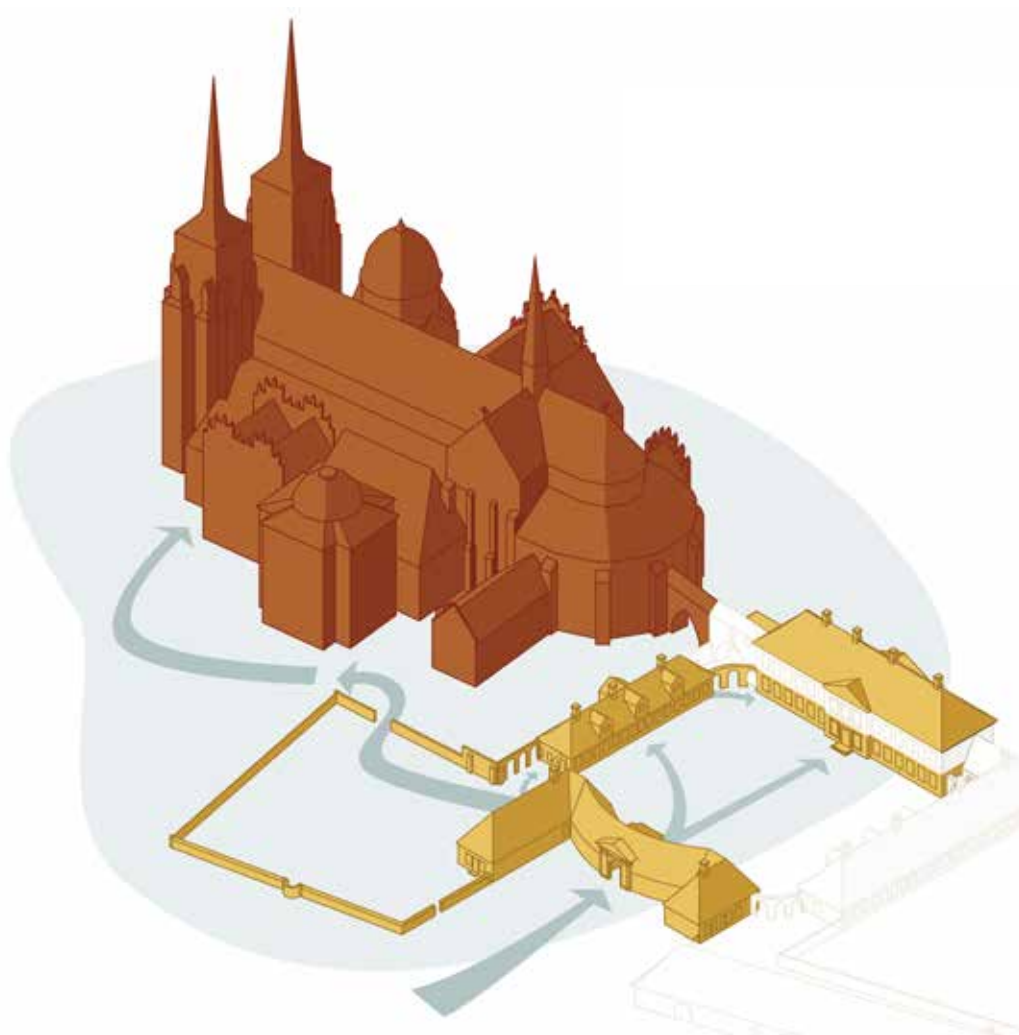

→ Kulturminister Jakob Engel-Schmidt holdt tale ved pressemødet, hvor det blev afsløret, at finansieringen af et verdensarvscenter for Roskilde Domkirke er på plads. Blandt andet på grund af støtte fra Kulturministeriet. Domkirken er nemlig ikke bare en lokal darling. Den er en vigtig brik i fortællingen om sammenhængskraften i Danmark. Foto: Kristian Grøndahl/ROMU.

DET HISTORISKE PALÆ I EN NY ROLLE

Det var ikke bare belejligt at afholde pressemødet et stenkast fra den egentlige hovedperson, Roskilde Domkirke. Det er samtidig her, i dele af det barokke bygningskompleks, at verdensarvscentret skal etableres. Det Kongelige Palæ, som er tegnet af den toneangivende danske arkitekt Lauritz de Thurah, blev i 1733 opført som erstatning for den gamle bispegård fra middelalderen. Palæet skulle huse kongefamilien, når de var i byen – for eksempel i forbindelse med begravelser i den kongelige gravkirke, Roskilde Domkirke. Siden har bygningerne haft flere forskellige formål. Blandt andet dannede de ramme om Stænderforsamlingerne, der virkede som rådgivende organ for kongen og var en forløber for demokratiet frem mod Grundlovens indførelse i 1849. Her har også været skole, museum, hjemsted for færdselspolitiet og kreativt rum for flere kunstnere. Da Roskilde blev genoprettet som selvstændigt stift i 1922, blev palæet administrativt knudepunkt for Roskilde Stift og bispebolig. Den funktion fortsætter, når verdensarvscentret åbner, så samspillet mellem den unikke verdensarv og levende sognekirke, som Domkirken også er, får de bedst mulige betingelser.

Roskilde Domkirke Verdensarvscenter

↑ Det kommende verdensarvscenter skal være mere end et besøgssted. Den gode beliggenhed midt i Roskilde gør, at Det Kongelige Palæ får en central rolle med at binde byens kulturhistoriske miljø sammen – med Domkirke, Stændertorv og palækomplekset. Illustration: Morten Noer/Fondsorganisationen Kulturarv Roskilde Domkirke.

Det Kongelige Palæ er en fredet bygning, så indretningen af dele af bygningskomplekset til udstillinger vil foregå i tæt samarbejde med myndighederne. Ændringerne skal foregå så nænsomt som muligt, og der skal i meget høj grad arbejdes med det eksisterende. Ud over at respektere bygningerne vil det samtidig give rigtig god mening set i et bæredygtigt perspektiv. Ingen nye mursten skal bruges til at fortælle om Roskilde Domkirkes cirka 2,5 millioner mursten. Blandt andet vil Lauritz de Thurahs oprindelige indgangsport fortsat være en værdig ankomst fra Roskildes livlige bymidte til det nye verdensarvscenter. Portbygningen, der ligger i forbindelse med porten og lige ud til Stændertorvet, skal indrettes til velkomstråde med café, garderobe, toiletter og butik samt et område særligt til børn og unge. Her er blandt andet plads til skoleklasser og undervisning.

'MONUMENTET' OG 'MONARKEN'

Bevæger man sig ind i palægården, kan man til venstre besøge palæets vestfløj, som ligger i direkte visuel forbindelse med Domkirken. Fløjen indrettes med udstillingen 'Monumentet', der fortæller bygningshistorien om Roskilde Domkirke, som har spor godt 800 år tilbage. Omkring år 1280 stod den oprindelige version af den nuværende kirke færdig som et meget tidligt eksempel på teglstensbrug i gotisk stil til et større kirkebyggeri. Og det er netop ét af de to kriterier for optagelsen på UNESCOs Verdensarvsliste. Metoden med at brænde sten til tegl var faktisk allerede kendt og brugt i romersk kejsertid, men gik i glemmebogen indtil slutningen af 1100-tallet. I 1160'erne kom teglstensteknikken til Danmark og revolutionerede byggeriet – blandt andet på grund af Roskilde Domkirke.

Kirken blev prompte et hovedværk inden for nordisk kirkebyggeri, både på grund af teglstensmetoden og arkitekturen. Hidtil havde den romanske stil, som var kendetegnet ved runde buer og massive stenmure med små, rundbuede vinduer, domineret kirkearkitekturen i Danmark. Med Roskilde Domkirke introduceredes en helt ny arkitektonisk retning: gotikken, som i Sydeuropa havde medført et nybrud inden for kirkebyggerier. Den gotiske stil var, nærmest diametralt modsat den romanske arkitektur, præget af høje, spidse buer, der var som skabt til at lukke et guddommeligt lys ind i kirken. Roskilde Domkirke er den første bygning i Norden, hvor gotikken – her i sammensætning med den romanske stil – bruges, og det blev banebrydende for Nordens kirkebyggerier.

I hovedfløjen på Det Kongelige Palæ kan man i stueetagen fordybe sig i den kongelige danmarkshistorie i udstillingen 'Monarken'. Roskilde

Domkirke har en lang tradition som kongelige gravkirke, og som noget ganske unikt holdes traditionen fortsat i hævd. Den tidligste konge, vi med sikkerhed ved er begravet i Roskilde Domkirke, er Svend Estridsen, der døde i 1076. De kongeliges historie er dybt forbundet til historien om Roskilde Domkirke, og i udstillingen fortælles om deres liv og død ud fra Domkirkens mange smukke gravmæler og kapellerne. Siden Christian 3., som døde i 1559, er samtlige danske konger og dronninger – med undtagelse af Christian 7.s dronning Caroline Mathilde – begravet i Roskilde Domkirke. Gravmælerne og kapellerne spejler den stil og den tid, de kongelige levede i, og dermed bliver Roskilde Domkirke et unikt vidnesbyrd om 800 års europæisk arkitektur- og kunsthistorie. Det er UNESCOs andet kriterium for, at Roskilde Domkirke er udnævnt til umistelig kulturarv.

”Vi vil aktivere hele byens rum, åbne verdensarvscentret mod byens torv og åbne bymidten op til glæde for både de turister, der kommer til byen, og alle de daglige gæster, vi har i byen.”

Roskildes borgmester, Tomas Breddam

GRØNT BYRUM I KULTURHISTORISKE RAMMER

Det er ikke kun indvendigt, at Det Kongelige Palæ skal byde på nye oplevelser. Med sin meget centrale beliggenhed midt i Roskilde er det nye verdensarvscenter tiltænkt en nøglerolle i at binde byens kulturhistoriske miljø sammen. Lauritz de Thurahs indgangsport forbinder Palægården med byens centrale Stændertorv. Fra palæets gård er der adgang til Palæhaven, som bliver et nyt, grønt byrum i de kulturhistoriske omgivelser. Haven er et oplagt sted at hænge ud for gæster fra verdensarvscentrets nye caféfaciliteter, men også for alle øvrige, der finder ro i en grøn oase. Ved at åbne et originalt hul i muren mellem Palæhaven og Roskilde Domkirke er hele området bundet sammen, så man kan gå fra Stændertorvet, gennem Palægården og Palæhaven til Domkirken.

”Målet med arbejdet har hele tiden været at skabe et center, der formidler Domkirkens enestående historie. Men vi vil gerne mere end det. Vi vil aktivere hele byens rum, åbne verdensarvscentret mod byens

↑ En lang række danske konger og dronninger er begravet i Roskilde Domkirke, der fortsat virker som kongelig gravkirke. Blandt andre Margrete 1., som samlede Danmark, Norge og Sverige i Kalmar-unionen. Hun døde i 1412 og blev året efter begravet i Roskilde Domkirke. Foto: Sara Peuron-Berg.

torv og åbne bymidten op til glæde for både de turister, der kommer til byen, og alle de daglige gæster, vi har i byen,” siger Tomas Breddam, byens borgmester og medafsender på de 25 millioner kroner, som Roskilde Kommune har givet tilsagn om i støtte til projektet.

STYRKET FORMIDLING I KIRKEN

Udnævnelsen til verdensarv, som altså for Roskilde Domkirkes vedkommende fandt sted i 1995, kommer med en forpligtelse til ikke blot at bevare kirken, men også at formidle dens historie. Det er i mange år foregået inde i Domkirken med en diskret skiltning ved de kongelige grave og et lille museum i rummet over Helligtrekongers Kapel. Formidlingen er i høj grad udført med respekt for, at Domkirken er fredet og fortsat er en aktiv sognekirke. Sidstnævnte medfører også, at kirken er reserveret til gudstjenester og andre kirkelige handlinger og derfor må afvise turister. Samtidig er der ikke mulighed for at ændre forholdene for eksempelvis gangbesværede.

Ambitionerne har længe været større, og fra mange sider har der været et ønske om at udfolde historien om Roskilde Domkirke, både i kirkerummets historiske rammer og særskilt i et verdensarvscenter, der er dedikeret til turister og andre nysgerrige. Ikke som en erstatning for

den oplevelse, som man kun kan få i Domkirken. Tværtimod håber man at kunne få endnu flere besøgende til at interessere sig for verdensarv, konge- og kirkeliv. Verdensarvscentret skal stille den sult efter mere, der måtte opstå efter et besøg i kirken, og det skal opfylde alle de servicekrav, som hører til en moderne besøgsoplevelse. Samtidig skal det understøtte de turister, der dukker op, når Domkirken ikke tager imod gæster – efter en kop kaffe og en tur rundt i udstillingerne kan det endda være, at der vil være mulighed for at besøge kirken.

Her vil man også møde en formidling, der har fået en opgradering – selvfølgelig inden for rammer, der respekterer bygningens unikke historie. Blandt andet skal en ny database give et overblik over samtlige gravlæggelser i kirken, og digitale og analoge løsninger skal udfolde arkitekturen samt de mange historier, der har været med til at forme Danmark.

Og det vækker glæde i menighedsrådet ved Roskilde Domsogn.

”Vi er stolte af det unikke samspil, vi har med verdensarven. Med et verdensarvscenter bliver der mere plads til på en gang at udfolde kirkens liv og til at være det historiske vingesus for Roskilde, som vi også er,” lyder det fra menighedsrådsformand Bjarne Hald.

”Det er hele Danmarks sammenhængskraft,
som er lige præcis inde i den kirke.”

Morten Thomsen Højsgaard, direktør for ROMU

HELE DANMARKS SAMMENHÆNGSKRAFT

Nu er det så altså tid til slutspurten – kulminationen på mange års arbejde med at skabe nye rammer for formidling af Domkirken. Fondsorganisationen Kulturarv Roskilde Domkirke antog i 2021 ROMU til at lede arbejdet med verdensarvscentret, og det er direktør i ROMU Morten Thomsen Højsgaard, der står i spidsen.

Over de næste år skal en tæt dialog med fredningsmyndighederne sikre, at projektet i videst muligt omfang understøtter bygningernes historiske værdier med så høj grad af genanvendelse som muligt. Samtidig kommer flere store partnere på projektet med at udvikle udstillinger og skabe et sted, som i høj grad gør verdensarven relevant for flere generationer.

Blandt andet skal Kongernes Samling bidrage med helt unikke genstande om de kongeliges liv i udstillingen 'Monarken'. Samtidig kommer hele projektet til at udgøre en studiecase for Kulturens Analyseinstitut.

Når det nye verdensarvscenter åbner – forventeligt i 2028 – bliver det med ROMU som operatør med direktør Morten Thomsen Højsgaard i spidsen. Og skal han koge den bærende fortælling, som kommer til at gennemstrømme projektet og ikke mindst det kommende verdensarvscenter ned til én sætning, lyder den:

”Det er at fortælle, at det er hele Danmarks sammenhængskraft, som er lige præcis inde i den kirke.”

Arbejdet med etableringen af verdensarvscentret støttes af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal med 60 mio. kr. og Augustinus Fonden med 25 mio. kr. Roskilde Kommune har bidraget med 25 mio. kr. Kulturministeriet bidrager – med forbehold for Folketingets endelige godkendelse – med 10 mio. kr. i anlægsstøtte og yderligere 10 mio. kr. i driftsstøtte over en 5-årig periode. Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond støtter projektet med 500.000 kroner, og Fondsorganisationen Kulturarv Roskilde Domkirke bidrager selv med 6 mio. kr.

Roskilde Domkirke, der er kongelig gravkirke, er opført af teglsten omkring år 1200 som afløser for en mindre fråd-stenskirke på samme sted. I 1995 blev Domkirken optaget på UNESCOs Verdensarvsliste. De to kriterier, som ligger til grund for udvælgelsen, er den tidlige brug af teglsten på et kirkebyggeri i gotisk stil samt den gennemslagskraft, som Domkirkens status som kongelig gravkirke har haft på monumentets arkitektoniske og stilmæssige udtryk. Formidlingen i det nye verdensarvscenter vil i høj grad afspejle udvælgelseskriterierne i udstillingerne

På hjemmesiden **www.verdensarvscenter.dk** kan man følge med i projektet, se billeder og visioner.

Sammen om god historie- undervisning

Sigga Engsbro & Louise Dahl Christensen

Varieret og involverende. Det er to kendetegn ved god historieundervisning. Desværre er det langt fra altid sådan, skoleelever oplever undervisningen. Men gode erfaringer fra et samarbejde mellem ROMU og Professionshøjskolen Absalon viser, hvordan museer kan bidrage til at løfte morgendagens historietimer. Artiklen her dykker ned i de erfaringer, overraskelser og nye indsigter, som en undersøgelse af samarbejdet afdækker, og giver et kig ind i nutidens udvidede undervisningsrum.

I gennem en længere årrække har Jens Pietras, Karina Bruun Houg, der er historieundervisere på Absalons læreruddannelse, og forfatterne til denne artikel indgået i et praksissamarbejde om at give historielærerstuderende på Professionshøjskolen Absalon i Roskilde erfaring med at bruge museer og lokalområder i undervisningen med afsæt i ROMUs besøgssteder. Vi har alle fire en stor interesse i at skabe god og varieret historieundervisning med afsæt i det konkrete, hvori bl.a. genstande, udstillinger og lokalområder indtænkes.

God historieundervisning er noget, som alle historieundervisere forholder sig til implicit eller eksplicit i deres egen historieundervisning. Det er ligeledes et fælles tema både i historiefaget på læreruddannelsen og i museers skoletjenester. Der er flere bud på, hvad god historieundervisning egentlig dækker over. Inden for nyere dansk historiedidaktik hersker der bred enighed om, at historieundervisningen som nævnt bør være varieret og involvere eleverne – dermed har vi fjernet os fra den gammeldags ”tankpasserpædagogik”, hvor læreren fylder faktaviden på eleven og denne ukritisk skal reproducere denne viden.¹

HISTORIEFAGET I FOKUS: ELEVERS OPLEVELSER MED HISTORIE

Det fremgår desværre af HistorieLabs rapport *Historiefaget i fokus*² fra 2016, at eleverne langt fra møder denne varierede og involverende historieundervisning. Mange elever opfatter historie som irrelevant, fjernet fra dem og primært baseret på lærebogssystemer og skriftlige kilder samt et fag præget af lange lærermonologer. I rapporten peger eleverne på: ”at der er nogen variation, men det er karakteristisk, at læreren gennemgår et stof (”tavleundervisning”), der læses i en grundbog, og der besvares spørgsmål.” De oplever, at undervisningen er meget lærerstyret, og udtrykker ønske om større indflydelse på form og indhold i faget. Eleverne mener selv, at de har lært mest, når der er sket noget usædvanligt (fx se (spille)film, lave film, eller når undervisningen er henlagt til andre læringsrum). De mener også, at de har lært noget, når de har besøgt et museum eller andre former for kulturinstitutioner – hvilket if. eleverne kun sker sjældent i historieundervisningen.³

De mener også, at de har lært noget, når de har besøgt et museum eller andre former for kulturinstitutioner – hvilket if. eleverne kun sker sjældent i historieundervisningen.

Vi mener, at historiefaget kan så meget mere. Vi satte os derfor for at præsentere de historiestuderende på læreruddannelsen for eksterne læringsmiljøer såsom museer og nærområder i ROMU-regi og ikke mindst at give dem praktisk erfaring med at undervise folkeskoleelever i at inddrage disse eksterne læringsmiljøer. I grove træk betyder det, at vi har præsenteret de lærerstuderende for forskellige lokalmuseer, fx Lejre Museum og Roskilde Museum, ud fra konceptet den dobbelte didaktik. Her danner de studerende sig erfaringer med det, som eleverne potentielt skal opleve. Vi har således guidet de studerende gennem forskellige udstillinger på ROMUs besøgssteder såvel som disses lokalområder. I den forbindelse afprøver de studerende forskellige elevaktiviteter. De studerende får så efterfølgende til opgave at udvikle og afprøve aktiviteter med en skoleklasse efter stationslæringsprincippet⁴, hvor eleverne deles ind i grupper og besøger de enkelte stationer med afsæt i et specifikt historisk indhold. Eleverne får mulighed for at opleve alle aktiviteterne, og de studerende afprøver deres aktivitet flere gange. Benspænd for

↑ Fig. 1. De studerende afprøver en aktivitet, der viser sukkerets vej fra sukkerrør til sukkerknald. Aktiviteten finder sted foran Sukkerhuset i Roskilde. Den er udviklet af lærerstuderende i forbindelse med byvandringen "Roskilde i 1700-tallet". Foto: Louise Dahl Christensen. ROMU.

de studerende i tilrettelæggelse af undervisningen har bl.a. været, at de skal aktivere eleverne enten kropsligt via sanseoplevelser og/eller dialogisk samt inddrage et sted på museet eller i lokalområdet.

Med afsæt i disse praktiske erfaringer håber vi på, at de studerende bliver mere fortrolige med at bruge eksterne læringsmiljøer, og at de kan trække på disse erfaringer, når de i fremtiden selv skal undervise i folkeskolen.

Vores hypotese er nemlig, at lærerstuderende med historie som undervisningsfag ofte hverken har viden om eller erfaringer med brug af eksterne læringsmiljøer fra deres egen historieundervisning. Derudover formoder vi, at erfaringer med eksterne læringsmiljøer såsom museer eller oplevelser i nærområdet er anvendelige for disse kommende historielærere og vil klæde dem på til at variere historieundervisningen i højere grad, end det hidtil har været tilfældet. Derigennem forsøger vi at efterleve elevers ønske om variation samt meningsfuld, involverende og mindre teksttung undervisning. Her kan inddragelse af museer og lokalområder med genstande og steder netop tilføje det taktile element og materialitet for dermed at åbne studerendes og elevers øjne for, at kilder til historie kan være så meget mere end kun skriftlige kilder.

"ÅBEN SKOLE" OG EKSTERNE LÆRINGSRUM

I 2014 vedtog Folketinget en folkeskolereform, hvor en af ambitionerne var at udvide læringsrummet, så skolerne også samarbejder med erhvervsvirksomheder, idrætsforeninger og kulturinstitutioner herunder museer, benævnt "åben skole". Tanken bag "åben skole" er bl.a., at undervisning ikke er forbeholdt et klasseværelse på en skole, men at læring kan finde sted i andre kontekster. Museerne udgør med deres fysiske rammer med udstillinger, bygninger og genstande et anderledes og særligt læringsrum, hvor god undervisning består i at kombinere brugen af det fysiske rum, sanseoplevelser samt elevinddragelse med plads til dialog og flerstemmighed.⁵

Tusindvis af klasser benytter hvert år museernes undervisningstilbud rundt om i Danmark, hvor en museumsunderviser står for undervisningen. Forskeren Mette Boritz kalder denne type undervisning for "svingdørsundervisning". Det henviser til, at museumsundervisningen ofte består af et besøg af 1-2 timers varighed, hvor hverken klassen eller museumsunderviseren kender hinanden og med stor sandsynlighed heller ikke

↓ Fig. 2. Sankt Hans Kirke blev genindviet som pestkirkegård under den store pestepidemi i 1711. "Pestfangeleg", der visualiserer, hvor hurtigt pest kan sprede sig. Foto: Louise Dahl Christensen. ROMU

møder hinanden igen. Klassen arbejder efterfølgende videre med besøget. Det bliver derfor i høj grad lærerens opgave at koble undervisningen på museet med den øvrige undervisning, så det bliver meningsfuldt for eleverne. Læreren skal således også tage hånd om de spørgsmål, som eleverne stillede under besøget eller har meldt sig senere.⁶ Derfor anbefales det også at arbejde med museet i en før-under-efter-model, så elevernes læringsudbytte af besøget stiger.⁷ Når et besøg på et museum kun fungerer som et underholdende afbræk eller læreren overlader ansvaret til museumsunderviseren, kaldes det et sodavandsbesøg. Dette er uhensigtsmæssigt for elevernes engagement såvel som læring.⁸

Vi får mange positive tilkendegivelser efter hvert gennemført praksissamarbejde. Vi har således indtryk af, at de studerende støtter op omkring praksissamarbejdet

VORES PRAKSISAMARBEJDE

Vi får mange positive tilkendegivelser efter hvert gennemført praksissamarbejde. Vi har således indtryk af, at de studerende støtter op omkring praksissamarbejdet mellem ROMU og læreruddannelsen på Absalon. Men hvad får de studerende egentlig ud af dette samarbejde?

Med henblik på at undersøge dette har vi valgt at interviewe seks lærerstuderende, som alle har deltaget i praksissamarbejdet med ROMU.⁹ Vi foretog tre semistrukturerede interview med de studerende, som alle er på 2. semester i historie. Det foregik parvis, og interviewpersonerne var fordelt ligeligt på begge køn. Formålet var at blive klogere på, hvad praksissamarbejdet mellem læreruddannelsen og ROMU egentlig betyder for disse studerendes anvendelse af museer nu og i fremtiden, og hvorvidt der var forskel på de studerendes læringsudbytte afhængigt af deres erfaringer med museer privat eller i skole regi.

Vi udvalgte derfor fire forskellige temaer. Det gjaldt overordnet om at afdække, hvad de studerende oplevede som god historieundervisning. Derudover satte vi fokus på, hvilke erfaringer de studerende havde gjort sig med museale rum og nærmiljøer, før de begyndte på læreruddannelsen. Og dernæst, hvilket læringsudbytte de studerende selv tog med sig fra praksissamarbejdet, og hvilken betydning det vil få i et fremtidsperspektiv.

HVAD SAGDE DE STUDERENDE SÅ?

Vi har udvalgt forskellige citater, som illustrerer de studerendes oplevelser og erfaringer ud fra vores fire grundtemaer. Der viser sig forskellige mønstre – både noget, der overrasker, og noget, der bekræfter vores formodninger.

DE STUDERENDES OPLEVELSER MED MUSEER OG LOKALOMRÅDER FØR LÆRERUDDANNELSEN

De studerende er som udgangspunkt interesseret i historie, og for de flestes vedkommende kan det føres tilbage til oplevelser med familie og familiemedlemmers interesse for historie. Der er meget stor forskel på de interviewede studerendes erfaringer med museer, men alle studerende har en positiv oplevelse af museer fra tidligere. Her har de alle gode oplevelser med deres familie fordelt på forskellige typer museer i Danmark og i udlandet. Fire ud af de seks interviewede har oplevelser med museer fra deres folkeskole eller gymnasietid. To af de studerende fortæller, at de aldrig har været på ekskursion i historie hverken i folkeskolen eller i gymnasiet. Én enkelt studerende har været på mange ekskursioner med sin historielærer i folkeskolen og fremhæver flere gode ekskursioner. Denne pointerer, at de altid kiggede på de udstillinger, som de havde fokus på i historieundervisningen, og det drejede sig primært om udstillinger på Nationalmuseet.

DET MENINGSFULDE MUSEUMSBESØG?

De studerende fremhæver, at museumsbesøg var gode oplevelser, når de var interesserede i udstillingen enten naturligt eller ved en voksens hjælp. Nogle refererer til, at voksne kan skabe denne interesse hos barnet. En studerende udtaler fx, at vedkommendes positive museumsoplevelser med familien skyldtes den voksne:

"Det tror jeg for mig i hvert fald, at det var, fordi der var en voksen, der formåede at gøre det interessant. Og forklare mig, hvorfor det var, at jeg skulle ind og se de her ting."

Det kan dog også have den modsatrettede effekt, når en voksen og ovenikøbet lærer fremstår uengageret under besøget eller ikke har gjort en indsats for at skabe en interesse for museet.

"Min lærer virkede ikke engang selv interesseret i det, som formidleren sagde. Og det gjorde det lidt nederen, for da formidleren så gav os en opgave, så kunne vi selv se på læreren, at selv læreren ikke var ikke deltagende i det. Og vi følte, at hvis vores lærer ikke selv er deltagende, hvorfor skulle vi elever så være deltagende? Så det gav sådan et lidt negativt syn for os, og så satte vi også spørgsmålstegn ved, hvorfor kom vi her."

Den studerende forklarer, at det muligvis havde noget at gøre med manglende kommunikation mellem stedet, underviser og formidler. Det peger dog også i retning af, at læreren mente, at nu kunne han holde pause, mens museumsunderviseren var på. Dermed vises udfordringer ved sodavandsbesøg for skoletjenester og elevers læringsudbytte, når læreren undlader at være forbillede for sine elever.

Til gengæld pointerer den samme studerende, at denne altid syntes, ekskursioner var interessante, og fungerede som en variation fra den almindelige undervisning med tavleundervisning og noteskrivning. I sig selv var det at se og nogle gange røre fysiske genstande spændende, fordi genstandene var vidnesbyrd om, at noget i fortiden faktisk havde eksisteret. Det peger på, at behovet for variation opfyldes, og vækker elevers nysgerrighed på fysiske kilder som link mellem fortid og nutid.

Og en anden studerende pointerer:

"Et barn, når det kigger blot, så kan det måske ikke fange det på samme måde, som det kan, når det må sidde med noget, kigge på noget eller mærke det."

Og her refererer den studerende faktisk til fordele ved museumsshoppen, hvor de besøgende må røre ved ting, noget, som ofte ikke er muligt i museets rum.

Overraskende nok anfører de kvindelige studerende, at museumsshoppen var noget af det mest interessante ved museumsbesøg, bl.a. fordi det var dér, de kunne røre ved tingene, og at tingene var anderledes end de ting, de ellers havde mødt, og de kunne få noget med hjem. Her fungerer genstande altså som en huskeknage¹⁰ og viser betydningen af materialitet.

DEN SOCIALE DIMENSION I ET MUSEUMSBESØG

De fleste af de studerende pointerer det sociale at opleve noget i fællesskab som noget positivt, de tog med sig fra ekskursioner i deres folkeskole- og gymnasietid. En enkelt fremhæver dog, at det også virkede kontraproduktivt, hvis klassen som helhed ikke var interesseret i at være på tur. Denne forklarer, at det er vigtigt at sørge for en fælles læringsoplevelse for eleverne og prøve at skabe en naturlig interesse for at forebygge dårlige ekskursionsoplevelser. Han forklarer, at han har oplevet, at kun 30 procent af klassen ønskede at være på ekskursion, og de øvrige 70 procent ødelagde det for resten.

"Som elev og en, der er med, så er det en af de ting, jeg synes, der kan være forfærdeligt, det er, at du er tvunget til at være i en arena, som du ikke rigtig kan slippe væk fra, i så og så mange timer. Og en af de ting,

der kan gøre den stemning dårligere, det her med, at man har en stor gruppe, hvor nogle har lyst til at være der, nogle har ikke, men nogle er man venner med, nogle er man ikke lige så gode venner med, og så er der en, der skal prøve at håndtere det her, og nogle er nemmere at holde styr på ..."

Vores seks studerende har altså mange erfaringer med besøg på historiske museer rent privat, og der er måske en særlig pointe i, at der påhviler læreren et særligt ansvar både for at fastholde elevers interesse og at agere som en positiv rollemodel under besøget.

DE STUDERENDES TAKE PÅ GOD HISTORIEUNDERVISNING

De studerende forholder sig i lighed med HistorieLabs rapport alle kritisk til den stillesiddende undervisning i klasselokalet såvel som til ensformig undervisning. De studerende lægger således enten eksplicit eller implicit vægt på betydningen af variation i undervisningen. Alle studerende udtrykker sig positivt om det taktile og sanseoplevelser som del af historieundervisningen. To sætter især fokus på betydningen af at opleve historie uden for klasselokalet. Nogle fremhæver betydningen af det sociale læringsfællesskab, og alle mener, at historieundervisning bør være eller gøres meningsfuld.

Og så må god historieundervisning gerne være sjov og her forstået på den måde, at læreren ikke behøver at følge almindelig praksis med besvarelse af spørgsmål til grundbogens tekst. Tværtimod skal eleverne prøve noget af og gøre noget anderledes.

"Jeg tror, at den allerbedste historieundervisning er den sjove undervisning. Det skal ikke altid være så firkantet – at man får lov til at gå uden for rammerne og prøve noget."

Især to af de studerende lægger særligt vægt på betydningen af at opleve historie uden for klasseværelset som kontrast til traditionel undervisning i klasseværelset. Og her understreger de studerende implicit, at det er vigtigt at koble til elevernes livsverden, den verden, eleverne lever i og begår sig i.¹¹

"... når man sidder ude i et klasselokale, og det bliver røv til bænkeundervisning, så kan jeg godt føle, historie bliver lidt fremmedgjort for eleverne. Når man kommer ud og oplever de der sjove detaljer, så kan man jo virkelig få lov til at se de der detaljer, man lever i i hverdagen. Og så sådan at røre ved det på en eller anden måde. Og det synes jeg er så sjovt, når man er ude. Og det er jo det, man kan, når man er ude at opleve."

Den anden studerende lægger som den eneste vægt på det meningsfulde i at få åbnet op for byen.

"Og så synes jeg også, det er fedt, når man opdager sin egen by. Altså, fordi jeg flyttede til Roskilde her sommeren 23. Og kom egentlig fra Greve, som er en helt anden by. Men jeg følte ikke, at da jeg boede i Greve og blev undervist i historie, at det blev lukket op for mig. Selvfølgelig vidste jeg, der var noget, der hed Mosede Fort, og det var primært, fordi vi var dernede og spillede rundbold. Men jeg vidste ikke, hvilken betydning det havde. Og det synes jeg lykkedes meget med at have i Roskilde ... At få åbnet byen for eleverne synes jeg giver vildt god mening."

Her forholder den studerende sig kritisk til, at denne aldrig blev præsenteret for eller fik koblet sit eget lokalområde til den større historie, dengang han var elev, altså her konkret koblingen mellem Mosede Fort og 1. Verdenskrig. Denne sammenligner så dette med sine egen oplevelser fra Roskilde i historieundervisningen på læreruddannelsen som langt mere meningsfuld.

De studerendes opfattelser af god historieundervisning bygger jo selvfølgelig på de oplevelser, de har haft med undervisning og historie som sådan, før de begyndte på historiefaget på læreruddannelsen, og det, de har oplevet i løbet af de to semestre. De studerende besidder her et dobbelt blik, og to studerende pointerer, at de netop er motiveret for at blive historielærere, fordi historie kan så meget mere og de ikke selv vil levere samme type uninspirerende historieundervisning, som de gennemlevede i folkeskole- og gymnasietid.

DE STUDERENDES BLIK PÅ PRAKSISSAMARBEJDET MELLEM ABSALON OG ROMU

Alle seks studerende er enige i, at praksissamarbejdet er velfungerende og lærerigt. Flere af de studerende kommer selv ind på praksissamarbejdet, inden de bliver spurgt til det i interviewene. "Der, hvor eleverne kom, det synes jeg var rigtig godt. Hvor vi fik lov til at prøve nogle ting af og prøve at få eleverne til at være engageret i det. Det sætter spor i mig. Jeg husker det på en anden måde."

En anden studerende nævner det positive i at komme ud af huset på en videregående uddannelse, og netop her italesættes det, at undervisning med fordel kan finde sted i andre læringsmiljøer end det typiske klasse-lokale.

"Jeg tror bare, jeg synes, det er fedt på en uddannelse, hvor vi egentlig jo i bund og grund bare kunne sidde og lytte og suge til os. At vi kommer ud og selv oplever det."

Det fremgår også, at de studerende er positive over for stationslærings-

princippet, hvor de får mulighed for at afprøve deres aktiviteter ad flere omgange og dermed også at redigere og ændre undervisningsaktiviteten undervejs.

"Det, der var fedt ved den øvelse, var, at vi skulle have så mange elever igennem. Så blev vi ved med at prøve noget nyt, og så redigerede vi, og så gik vi lidt tilbage, og så endte vi med sådan en, hvad syntes vi var bedst ..."

Lad os kigge på nogle af de erfaringer, de studerende har fået igennem praksissamarbejdet med ROMU. En af grupperne valgte Sankt Hans Kilde i Roskilde, og her fremgår det, at det ikke altid er indlysende, hvordan man åbner et sted op for elever, hvis det måske ikke umiddelbart virker interessant. I dette tilfælde inspirerede det fysiske sted alligevel de studerende, ikke mindst fordi de selv oplevede stedet: "Hvad kan man lave ved den kilde, det var lidt begrænset, følte vi – området, lokationen, lidt ned ad bakke, og så var der to bænke, og så tænkte man hurtigt – vi kan jo dele dem op, og så kan man lave noget konkurrence og øge deres engagement ..."

↓ Fig. 3. Blodgildet i Roskilde 1157 blev formidlet gennem samtalemetoden VTS (Visual Thinking Strategy). Eleverne inviteres her ind i en åben samtale om alt det, de selv ser og oplever. Foto: Louise Dahl Christensen, ROMU.

En anden gruppe valgte middelalderudstillingen på Roskilde Museum og Blodgildet i Roskilde. *"Vi startede med at have en snak om, at vi jo fik tildelt et rum ... så snakkede vi sammen om, hvad vi syntes var interessant, og vi kom ret hurtigt frem til Blodgildet i Roskilde. Det er igen lokalhistorie. En kæmpe betydning for Danmark, men lokalhistorie ... så tænkte vi, hvad ville vi? Jeg tror, jeg kom til at snakke om det der VTS (Visual Thinking Strategy), vi lavede ude på Lejre, var vildt spændende ..."*

De studerende fik afprøvet aktiviteten ad flere omgange og fik finjusteret undervejs. Blandt andet oplevede de, at der var behov for, at eleverne fik bevæget sig lidt rundt på egen hånd, så der kom variation i deres aktivitet. Da de redidaktiserede, sendte de eleverne ud i udstillingen for på egen hånd at undersøge Hvideslægtens forbindelse til Roskilde og forbandt det med deres oprindelige aktivitet:

"Ja, der hang nogle tavler rundt omkring, som vi kunne bruge til at få eleverne lidt op af stolen. Vi havde nemlig skrevet en selv, hvor vi tænkte, at det er den her viden, de skal have. Hvor vi ret hurtigt fandt ud af, at den måske var alt for lang og alt for detaljeret, og det var ikke det, eleverne var interesseret i ..."

Ud over at få erfaringer med formidling af indhold på en involverende og varieret måde så blev de studerende også bekendte med alle de forstyrrelser, der kan ske i uderummet eller inde på museet. Forstyrrelser, som det kan være svært at tage højde for og planlægge sig ud af. Disse forstyrrelser bliver med et begreb fra udeskoledidaktikken benævnt "døde mus"¹². Her kommer to eksempler på "døde mus", som de studerende måtte takle, imens de formidlede henholdsvis ved Roskilde Domkirke og på Roskilde Museum:

"... stedet for os, altså, vi var jo lige ved kirken, så der var jo folk, der gik forbi. Jeg tror også, at det spillede lidt ind, at der var nogle lidt generte elever. Og når der hele tiden går mennesker forbi og sådan noget, så kan det jo godt have en negativ effekt i, at de ikke rigtig har lyst til at lægge sig ned med deres hvide bukser på jorden."

"Den døde mus", altså de forskellige mennesker, der passerer Roskilde Domkirke, får indflydelse på udskolingselevernes lyst til at involvere sig i aktiviteten. Derudover blev de studerende opmærksomme på påklædningens betydning for valg af aktiviteter i uderummet.

"Den forbandede sensor" blev en anden "død mus", som de studerende måtte forholde sig til. Sensoren, der refereres til, sidder i middelalderudstillingen på Roskilde Museum, og når den aktiveres, flyder de smukke toner fra Roskilde Domkirkes drengekor ud af højttaleren. Det er en meget

↑ Fig. 4. Brug af døbefonten i kirkerummet på Roskilde Museum, hvor temaet er dåb før og nu. Samtidig formidles biskop Absalons forbindelse til Roskilde. Foto: Louise Dahl Christensen, ROMU.

højlydt forstyrrelse, når man sidder med en gruppe elever og fokus er helt anderledes. De studerende var snarrådige og fandt sensoren, fik lagt en jakke foran og fik dermed ro til deres aktivitet.

FORESTILLINGER OM BRUG AF MUSEER OG LOKALOMRÅDER I FREMTIDEN

De studerende har også alle gjort sig tanker om, hvordan de kan benytte museer og nærområder, når de i fremtiden bliver ansat som lærere. Netop det perspektiv har også bevirket, at en af de studerende oplever museer og lokalområder på en anden måde nu som lærerstuderende end tidligere:

"Altså dengang, for eksempel, lad os bare tage udgangspunkt i folkeskolen. Der var det jo bare, fordi vi skulle på tur, og vi skulle se nogle ting, og det kunne være interessant. Men nu er det jo også mere i forhold til, hvordan vi kan bruge det i fremtiden, når vi bliver uddannet lærere. Kan vi så tage på Roskilde Museum eller Tissø, eller hvad det nu var? Og hvordan kan vi give vores elever en god oplevelse som lærer?"

En anden studerende uddyber dette: *"... vi har fået masser af viden, og i hvert fald oplevelser med ekskursioner med positive og negative sider ved det at tage en klasse ud ... man får også prøvet nogle af de ting, man selv skal ligesom prøve at tage højde for, når man arrangerer det, og overveje, om det giver mening eller ej."*

Netop det at give sine elever en god oplevelse bygger både på forventningsafstemning og på kendskabet til ens elever. En af de studerende er særligt opmærksom på, hvilke barrierer der skal overvindes, når en lærer vil på ekskursion med sine elever. Derfor påpeger denne også, at det er væsentligt at

"... tænke over, hvad man vil med sådan en tur, og hvor realistisk det er, de krav og vilkår, der er der, hvor du er med planlægning, tid, hvilke elever har du, kan du få det til at fungere logistisk?"

En anden studerende påpeger, at forarbejdet skal være i orden: *"Hvis ikke du laver et ordentligt forarbejde og får aktiveret børnene, så kan du næsten ikke få dem til noget. Det er jo den balancegang mellem forståelse, sådan noget før, under, efter. Forforståelsen, turen og så efterarbejde."*

En anden studerende nævner, at det er vigtigt at have en god kontakt til det sted, man skal besøge, og udvælge de aktiviteter, der passer til ens elevgruppe, samt have ekstra aktiviteter klar til dem, der bliver hurtigt færdige. Og sidst men bestemt ikke mindst peger de studerende alle på den gode oplevelse, som gerne må være underholdende, men i balance med den eksisterende og fundamentale viden på området.

KONKLUSION OG PERSPEKTIVER

Vi har erfaret, at de studerende opnår nye erkendelser, både hvad angår den rent praktiske og den mere indholdsmæssige dimension i tilrettelæggelsen af aktiviteter. Vi er endda overraskede over, i hvor høj grad selv de mere tilbageholdende studerende oplever at få et højt læringsudbytte af praksissamarbejdet. Samtidig kan vi se, hvor få gange flertallet af de studerende har været ude i historieundervisningen i deres gymnasie- og/eller folkeskoletid, eller alternativt ikke kunne genkalde sig dem. Derudover vakte det også en del eftertanke, at alle studerende uden undtagelse havde været på museumsbesøg med familie og venner, og at det især var her, at interessen for historie blev vakt. Det er til gengæld påfaldende, at de studerende tilsyneladende ikke erindrer at have besøgt lokalmuseer hverken med skole eller privat, dvs. forud for deres besøg på Roskilde Museum og Lejre Museum. Hvis de har besøgt lokalmuseer, så kunne det tyde på, at der var tale om sodavandsbesøg. Det burde vi have undersøgt nøjere. For hvis det, vi antager, er korrekt, peger det på, at lokalmuseer fremadrettet bør fortsætte med at gøre en særlig indsats for at samarbejde med lokale skoler samt læreruddannelser, og her er ROMU forbilledlig. Det kunne her være interessant at undersøge nærmere og se, om de lærerstuderende efter endt uddannelse bruger lokalmuseer, og hvordan de integrerer museumsbesøget i historieundervisningen, fx anvender før-under-efter-modellen.

Et andet overraskende resultat er, at ingen af de studerende nævnte, at de havde været på byvandring eller brugt nærområdet i forbindelse med deres tidligere undervisning. Måske er det, fordi der først i løbet af det sidste årti er kommet mere fokus på nærområdet i historiedidaktikken i dansk kontekst. Det må således også være et opmærksomhedspunkt for os begge at få skabt denne kobling til elevernes livsverden, så de studerende og i sidste ende eleverne bliver opmærksomme på, at historien er omkring dem i byer og landskaber. Det taktile element i forhold til genstande er således også noget, vi måske bør være endnu mere opmærksomme på at integrere i vores undervisning og samarbejde, særligt i lyset af museumsshoppen og dens betydning for flere af studerende, faktisk alle de kvindelige studerende.

DE STUDERENDES TJEKLISTE

De studerendes gode råd til andre, der ønsker at bruge eksterne læringsmiljøer.

- Lav et godt forarbejde.
- Tag kontakt til stedet, du skal besøge.
- Besøg selv stedet, hvis det er muligt.
- Hvilket indhold vil du formidle?
- Fortæl dine elever, hvorfor I skal på tur fx på et museum.
- Sørg for, at eleverne er mætte, tørre og varme (MTV).
- Hvor vil du stå?
- Vær en god rollemodel.
- Sørg for ekstra aktiviteter til de elever, der bliver hurtigt færdige.
- Vær opmærksom på uforudsete forstyrrelser, "de døde mus".

NOTER

- ¹ Larsen & Poulsen 2021, 22-30.
- ² Poulsen & Knudsen 2016 (besøgt d. 18. dec. 2024 via <https://historielab.dk/rapport-historiefaget-i-fokus/>)
- ³ Poulsen & Knudsen 2016, 9 ff.
- ⁴ Pietras & Poulsen 2011, 255-259.
- ⁵ Dysthe et al. 2012, 32 ff.; Boritz 2018, 163-182.
- ⁶ Boritz 2018, 13.
- ⁷ Andersen 2021, 147 ff.
- ⁸ Boritz 2018, 90.
- ⁹ Den første gang var fokus på 1700-tallets Roskilde, og anden gang på middelalderens Roskilde. De studerende havde gruppevis et sted på museet eller ude i byen, hvor de stod for formidlingen. Første gang afprøvede de aktiviteter på hinanden, og anden gang på 8.-klasseselever.
- ¹⁰ Boritz 2017, s. 74.
- ¹¹ Kopp & Funch 2022, 27.
- ¹² Bendix & Barfoed 2012, 16.

LITTERATUR

- Andersen, L.N. 2021. Museumsbesøg. I: S. Larsen & J.Aa. Poulsen (red.): *Historieundervisning. En fagmetodik*, 143-154. København.
- Bendix, M. & K. Barfoed 2012. Udeskole – viden i virkeligheden. En kort vejledning om udeskolens praksis og didaktik. Skoven i Skolen. [udeskole_printnet_final.pdf](#) (besøgt d. 19. dec. 2024).
- Boritz, M. 2017. Mærk Historien – Kulturhistoriske museer og historieundervisning. I: A. Ahle & C. Vollmond (red.): *Historiedidaktik*, 71-87. København.
- Boritz, M. 2018. *Museumsundervisning. Med sanser og materialitet på kulturhistoriske museer*.
- Dysthe, O., N. Bernhardt & L. Esbjørn 2012. *Dialogbaseret undervisning. Kunstmuseet som læringsrum*. København.
- Kopp, A. & G. Funch 2022. Historiebrugsdidaktik. I: S. Faber, A. Kopp & K. Lauta: *Det meningsfulde historiefag. Historiebrugsdidaktik fra teori til praksis*, 21-40.
- Larsen, S. & J.Aa. Poulsen 2021. Hvad er god historieundervisning? I: S. Larsen & J.Aa. Poulsen (red.): *Historieundervisning. En fagmetodik*, 17-33. København.
- Pietras, J. & J.Aa. Poulsen 2011. *Historiedidaktik*.
- Poulsen, J.Aa. & H.E. Knudsen 2016. *Historiefaget i fokus – dokumentationsindsatsen*.

ROSKILDE BRÆNDER!

Dorthe Godsk Larsen

Bygningen, der i dag huser Roskilde Museum, var byens brandstation fra 1909 til 1984. Første gang, et brandvæsen omtales i Roskilde, er i 1698. I 1874 fik Roskilde et samlet brandvæsen med en Vedtægt for Brandvæsenets Ordning i Roskilde Kjøbstad. Derfor fejrer vi i 2024 Roskilde Brandvæsens 150-års jubilæum med udstillingen Roskilde brænder med et kig tilbage på livet på brandstationen, brandslukning og brande i Roskilde.

BRANDSTATIONEN

Da Roskilde Brandvæsen rykkede ind i bygningen i 1909, havde den først som sprøjtehus porte i gavlen ud mod Sankt Ols Gade og fra 1942 med udkørselsporte til Sankt Ols Stræde. Huset havde slangetårn, slangedepot, værksted, vagtlokale med alarmeringsapparat, garage med stigemateriel og tjenesteboliger. På 1. sal var der sove- og røgøvelsesrum og fra gymnastiksalen en glidestang til mandskabet.

På øverste etage, hvor der i dag er foredragssal, boede brandinspektøren. Brandinspektøren Jørgen Groves søn Gorm Grove var allerede som ung en dygtig fotograf og blev senere pressefotograf. Han fotograferede og dokumenterede i 1960'erne og 1970'erne, hvordan livet udfoldede sig på brandstationen, og tog med brandvæsnet ud og fotograferede både små og store brande – eksempelvis på Lindenberg Kro 1967, hvor børns leg med ild startede branden.

→ Foto: Jytte Jørgensen/Roskilde Arkiverne, 1982

→ På hjørnet af Sankt Ols Stræde og Sankt Ols gade. Foto/ 1960'erne: Gorm Grove

Bygningen, der i dag huser Roskilde Museum, var byens brandstation fra 1909 til 1984.

↑ Porte i gavlen ud mod Sankt Ols Gade, der blev lavet da brandvæsenet rykkede ind i bygningen i 1909.
 ↗ Foto/1982: Jytte Jørgensen/Roskilde Arkiverne
 → Foto/1960'erne: Gorm Grove

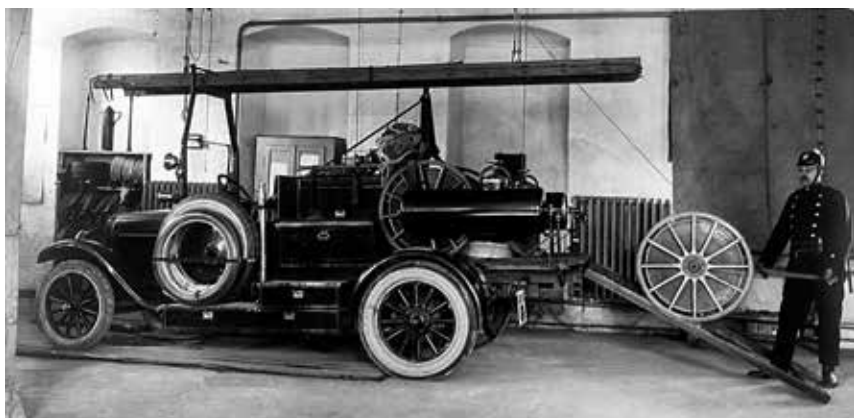

↑ Udkørselsporte mod Sankt Ols Stræde etableret i 1942.
 ↓ Roskilde Brandvæsen 1929 i gården, som blev brugt til brandøvelser.

↑ → Branden på Lindenberg Kro i 1967, hvor børns leg med ild startede branden. Foto: Gorm Grove

↘ Den første automobilsprøjte købt af Roskilde Brandvæsen i 1924, som blev kaldt et mægtigt rødt uhyre.

BEREDSKAB, BORGERPLIGT OG BORGERVÆBNING

Det ældste dokument, hvori der står skrevet om ildebrand i Roskilde, er fra 1491. Her fremhæves borgerpligten: Alle skal hjælpe til, hvis en brand bryder ud – ellers kan de straffes! Borgerpligten var gældende helt frem til 1933. Byens stråttækte huse stod tæt, så risikoen for brandsmitte var stor. Tårnvægteren sad i rådhusårnet natten ud, holdt øje og ville ringe med klokken, hvis han så brand.

Roskildes militære borgervæbning var i 1700-tallet en del af brandberedskabet. Bevæbnet med gevær med bajonet sørgede de for ro og orden under ildebrand. Efter byens store brande i 1700-tallet gik de vagt for at opdage eventuel genopblussen af ilden. Borgervæbningen blev en del af Roskilde Borger- og Brandcorps oprettet i 1828.

Her fremhæves borgerpligten: Alle skal
hjælpe til, hvis en brand bryder ud
– ellers kan de straffes!

SPANDE, SPRØJTER OG SLANGER

Brandspande først i træ, derefter læder og så metal var det vigtigste redskab til at slukke branden. I 1700-tallet skulle alle have en brandspand og en tønde vand stående ved deres hoveddør. Vandet blev enten kastet direkte på ilden eller brugt i håndkraftsprøjterne. Indtil den første automobilsprøjte i 1924 blev alt vand pumpet kun ved håndkraft. Sprøjtevoerne blev trukket af heste og krævede op til 10 mand at betjene. Mindre karsprøjter blev transporteret hen til ilden ved håndkraft. Læderslanger blev senere erstattet med lærredsslanger. Ildslukkere med skum, kuldioxid og pulver blev udviklet i løbet af 1900-tallet.

BRANDBILER, AUTOMOBILSPRØJTER OG DREJESTIGER

Hestetrukne håndkraft- og dampsprøjter blev i starten af 1900-tallet erstattet af automobilsprøjter. Roskilde indkøbte i 1924 Triangelen, som blev kaldt et mægtigt rødt metaluhyre. I 1938 købte brandsinspektør Engberg byens første drejestige: S.1. Den havde en maksimal hastighed på 90 km i timen og en 22 m lang stige. Stigevoeren blev brugt indtil slutningen af 1950'erne og er i dag istandsat og bevaret af foreningen Roskilde Stigeholdere, der ved juletid kører julemanden til byens torv, Stændertorvet, og fra stigen tænder juletræet.

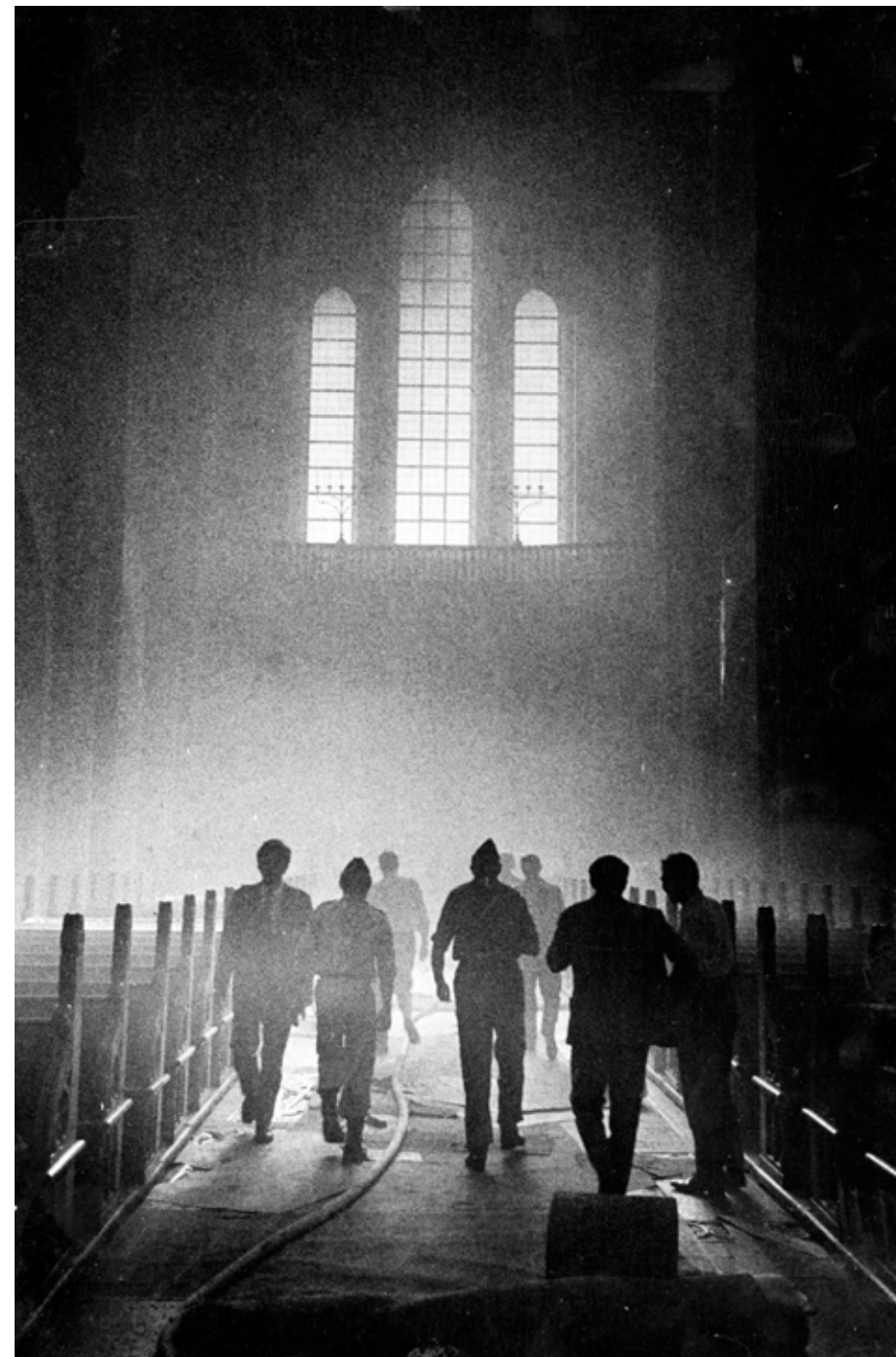
DOMKIRKEBRANDEN

Kl. 12.45 den 26. august 1968 udbrød der brand i Roskilde Domkirke. Alarmen gik ind på Roskilde Brandstation i Sankt Ols Stræde kl 12.46. I løbet af 10 minutter var den lille flamme blevet til et større bål omkring Margrethespiret, der ikke kunne reddes. Roskilde Domkirke har været hærget af brand flere gange. I 1282 brændte kirken første gang voldsomt, hvor Roskildes biskop gav aflad til alle, der bidrog til genopbygningen. Ud over kirken brænder store dele af Roskilde by i 1443, hvor genopbygningen tager 20 år. Branden huskes pga. den sorte røg som Roskildes sorte dag, og sporene fra branden i Roskilde Domkirke i 1968 kan stadig ses på kirkens lofter i dag. I kirken på den hvide skillemur til den hærgede østkirke hænger også korset af halvbrændte grater fra Margrethespiret, der virkede som albertavle i en periode.

Branden huskes pga. den sorte røg som Roskildes sorte dag, og sporene fra branden i Roskilde Domkirke i 1968 kan stadig ses på kirkens lofter i dag.

BRANDMUSEUM

Til brandvæsnet 100-års jubilæum i 1974 åbnede brandvæsnet en udstilling på brandstationen i håb om, at Roskilde by måske kunne få et brandmuseum. Efter flytningen til den nye station i 1984 gik projektet i glemmebogen – men materiellet blev gemt, hvilket muliggjorde, at brandvæsen og foreningen Roskilde Stigeholdere og tidligere brandmænd kunne udlåne genstande til Roskilde Museum for en periode og genfortælle historien om bygningen og byens brandvæsen. Det er både en lokal fortælling, som mange af byens borgere kan huske, og samtidig en fortælling, som byens besøgende kan relatere sig til, og som giver et andet blik på og oplevelse af byen og Domkirken.

LITTERATUR

Brandfare og brandværn. Dansk inspektørforening, Nummer 10, 1968.

Fang, L. 1974. *Roskilde brænder: Roskilde Brandvæsen 1874-1974.* Roskilde Kommune.

Rislund, S. 1994. *Beredskab i ilden.* Roskilde Stigeholdere.

Rislund, S. 2007. *Brandbiler i 100 år.*

Rockmuseet klæder en nyklassiker af

Karina Edlund Jensen

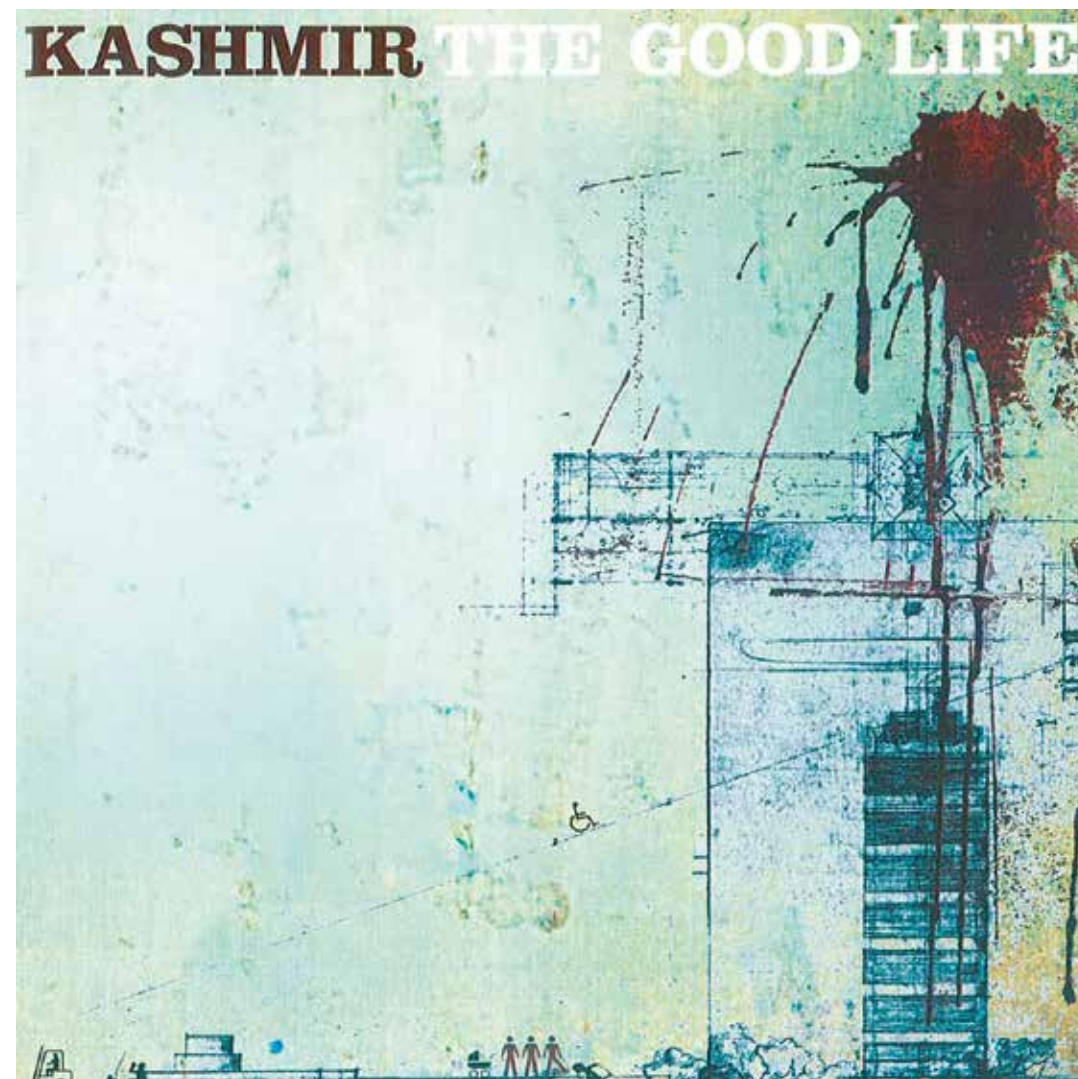
- bag om "The Good Life"-spotudstillingen

I et hjørne på Danmarks Rockmuseum står en ung, blond kvinde afslappet i sin bikini.

Hun hiver lige præcis nok ud i det vandafvisende stof til at afsløre sin solbrændte hud og sender så et drilsk 90'er-modelsmil af sted til ære for fotografen. Uden at vide det er hun med netop det smil med til at påvirke en så markant og vigtig dansk rockudgivelse, at man her 25 år efter kan betragte hende i en glasmontre som led i en større fortælling om det danske rockband Kashmirs album "The Good Life" fra 1999.

Spotudstillingen om "The Good Life" slog dørene op på rockmuseet i Roskilde den 12. september 2024, og særudstillingen er den første i en række af kommende spotudstillinger skabt i et samarbejde mellem ROMU og bogserien Danske Albums.

Samarbejdet blev allerede præsenteret i efteråret 2023 af Morten Thomsen Højsgaard samt forlaget Multivers med bogseriens to faste redaktører, forfatterne Jan Poulsen og Henrik Marstal, i spidsen.

Målet er at gøre fælles front for at sikre, at formidlingen om danske værker med kulturhistorisk betydning inden for rock- og pop-historie ikke går tabt i en tid med streaming, men tværtimod finder vej til et endnu større publikum, så der kan skabes en vekselvirkning mellem bogseriens læsere og museumsgæster. Bogserien har siden 2023 løbende taget fat i nogle af de mest markante danske musikudgivelser fra 1960'erne og frem med Sods "Minutes To Go", Kim Larsen "Værsgo", Natasja "I Danmark er jeg født", Malk de Koijn "Sneglzilla" og Anne Linnet "Marquis de Sade" som eksempler, og netop spændvidden og detaljegraden i udgivelserne var en af årsagerne til, at ROMU og seriens redaktører blev enige om et fremtidigt samarbejde for at give den danske musikhistorie en så bred publikumskontakt som muligt.

Målet er at gøre fælles front for at sikre, at formidlingen om danske værker med kulturhistorisk betydning inden for rock- og pop-historie ikke går tabt.

TIDLIG DELING AF RESEARCH

Portrætbogen om Kashmir "The Good Life" udkom samme efterårsdag som selve udstillingens åbningsreception, men allerede fra det tidlige forår kunne museumsinspektør Rasmus Rosenørn og projektleder Tine Moberg læse med over skulderen, inden selve grundmanuskriptet var færdigredigeret. Både den tidligere vidensdeling og samarbejdet med forfatteren om deling af research og kontakter er med til at give mulighed for at brede fortællingerne om albummet ud, så selve udstillingen vil appellere til andre end kun Kashmir-fans.

Selve portrætbogen om "The Good Life" er baseret på nye interviews lavet af forfatteren med både Kashmirs medlemmer Kasper Eistrup, Mads Tunebjerg og Asger Techau samt andre medvirkende på albummet som den danske producer Jon "Joshua" Schumann og den britiske producer James Guthrie, som mixede albummet færdigt med bandet i sit studie i Lake Tahoe, USA. Desuden foreligger der i sagens natur et større researcharbejde, som museet ligeledes får adgang til og dermed tidligt kan få en idé om, hvilken hovedfortælling, underfortællinger samt mulige udstillingselementer albummet rummer. Da det er bogseriens redaktører, som udvælger emnet for bøgerne, kan det ske, at rockmuseet hverken

↑ Kashmir udsendte i 1999 albummet 'The Good Life', som sparkede dørene ind til både hitlisterne og det store koncertpublikum. 25 år efter hædres albummet med en spot-udstilling på Danmarks Rockmuseum, Ragnarock. Foto: C. Taylor Crothers

i sin faste samling eller i arkivet allerede har fysiske effekter, som kan inddrages i udstillingen. Det var for eksempel tilfældet med "The Good Life", hvorfor en større indsamlingsjagt måtte i gang blandt andet til Lundgaard Studios i Vejen, hvor Kashmir indspillede en stor del af råmateriale i løbet af 1998.

FANFORTÆLLINGER I FOKUS

Det viser sig desuden hurtigt, at mange fans har et helt særligt forhold til albummet. Overordnet set er "The Good Life" en klassisk coming-of-age-fortælling. Det er samtidig historien om ti numre, der sammen kryber ind i hjertekulen på en generation, der bliver voksne med netop den cd på anlægget. Da albummet den 17. februar 2024 fyldte 25 år, lagde frontmand Kasper Eistrup et opslag op om jubilæet på sin Instagramprofil. Det satte gang i en strøm af kærlige beskeder og fanberetninger, som viser, hvor stor betydning netop det album har haft for fans. Rockmuseet sætter efterfølgende gang i en indsamling af fanobjekter via omtale i både lokalpressen og musikmagasinet Gaffa. Blandt andet efterlyser man de originale versioner af 50 særtrykte vinylere, som Kashmir i 2001 satte til salg med unikke hånddekorede covers til støtte for hjemløseorganisationen Projekt Udenfor. Vinylerne er i dag samlerobjekter,

og flere kan opleves i udstillingen sammen med personlige effekter med autografer på og sågar en halvafbrændt guitarhals, som Kasper Eistrup sender i armene på en lykkelig fan efter en koncert i Aarhus i 1999.

Netop fanfortællingerne er en vigtig og underbelyst del af fortællingen om albummet, som bliver foldet konkret ud i udstillingen, selvom den fortælling ikke fylder meget i medieomtalen af albummet. Her er det i stedet succesfortællingen, der tager fokus, og den er også til at tage at føle på. For "The Good Life" er ultimativt det album, som sender trio en op i en ny liga på den danske rockscene. Salgstallet ligger over de 100.000 solgte eksemplarer (hovedparten på cd), hvilket udløser platin i musikbranchen. Da albummet udkom den 17. februar 1999, modtog Kashmir de helt store rosende ord fra de danske dagbladsanmeldere. Jyllands-Posten gik ligefrem så langt som til at udnævne albummet til "den mest overbevisende, smukke danske rockplade længe". Da "The Good Life" ved årets afslutning kaster hele seks statuetter af sig ved årets danske grammyuddeling (senere kendt som Danish Music Awards) og både musikmagasinet Gaffa samt Politiken og Jyllands-Posten udnævner det til årets rockudgivelse, er triumfen en realitet.

"The Good Life" er ultimativt det album,
som sender trio en op i en ny liga på den
danske rockscene.

DEN VISUELLE VEJ IND I EN CD

Samtidig er fortællingen om "The Good Life" meget andet end faktuelle og flotte statuetter og anmelderroser. Det repræsenterer en tidskapsel, selvom udgivelsen ikke ligger mere end 25 år tilbage i tiden. Det bliver tydeligt, hvor meget vi som samfund og især som musikforbrugere siden har flyttet os med syvmileskridt siden cd'ens sidste store år. Alene ordet "musikforbruger" ville ligge langt væk fra det vanlige ordforråd i 1999. Her var musik noget, man lyttede til og efter i radioen eller udvalgte sig nøje nede i cd-butikken på hjørnet. Der var en helhedsoplevelse forbundet med et musikkøb, når man nærmest rituelt satte en ny cd på anlægget for at høre den igennem fra første track til det allersidste med bookletten i hænderne for at kunne nærstudere tegninger, billeder og især teksterne, som følger med. Ingen second screen, ingen notifikation, ingen impulsive overspringshandlinger eller andre numre, der kæmper om opmærksomheden i Spotify-køen. Blot musik i rummet

mellem band og lytter. Den oplevelse har streamingtjenesterne for længst sprængt i tusind stykker, og derouten for cd'en som herskende medie og som primær indtjeningskilde for pladeselskaber og artister begynder, allerede samme år som "The Good Life" bliver sat til salg på hylderne. Her dukker den ulovlige fildelingstjeneste Napster op, og internetpirateriet tager de kommende fem år mere og mere fart, indtil Apple lancerer sin lovlige downloadplatform iTunes med henblik på deres iPod-afspillere. Et nyt format skabt til lommen, som langt de fleste af os i dag benytter os af i en nyudviklet form, mens cd-samlingen samler støv i kasser i kælder og på loft.

For de 100.000, der valgte at bruge 180 kroner på at få lov at tage "The Good Life" med sig hjem på en skinnende compact disc, vil selve bookletens farver formentlig være nok til at vække en nostalgisk tone. Der er lagt stor energi og kreativitet i at skabe en visuel oplevelse i coveret og bookletten til "The Good Life", og for rockmuseet giver det rige muligheder for at lege med visuelle elementer i udstillingsrummet. Al coverart er skabt i et samarbejde mellem Kasper Eistrup, der nu udelukkende arbejder som professionel billedkunstner, og den daværende grafiker Nanna Bentel. Hun giver tilladelse til at bruge hendes arbejde frit i udstillingen, hvilket giver holdet bag mulighed for at bruge de turkisgrønne farvekoder og fotoelementer direkte i udstillingen.

Målet er at give publikum en oplevelse af at træde direkte ind i cd'en, som mange af de besøgende gæster vil have brugt lang tid derhjemme på at nærstudere i tidens løb. Det forklarer museumsinspektør Rasmus Rosenørn, da udstillingen skal præsenteres for pressen:

"Kashmir skabte et meget stærkt visuelt univers i CD-bookletten både farve- og billedmæssigt, som vi har kunnet lege med og videreudvikle grafisk. Det har vi nu genskabt sammen med deres særlige lydunivers, så udstillingen stimulerer mange sanser på samme tid, som om du fysisk står inde i albummet."

ET ALBUM FULDT AF ORD

Tekstuniverset fylder meget på albummet, og det er især her, at Eistrup udtrykker sig anderledes end tidligere. Han fortæller i bogen om sine mange nye inspirationskilder til teksterne som Leonard Cohen, Bob Dylan og Neil Young, og den rejse kan man ligeledes følge musikalsk i udstillingen og undervejs lytte efter inspirationen. Eistrup arbejder især med sit billedsprog på dette album med sangen "Lampshade" som et tydeligt eksempel. Han låner ordet lampeskærm fra et digt og bruger lampeskærmen som et symbol på at holde noget skjult for andre, fordi stoffet

dæmper lyskilden. Også i teksten til "Miss You" bruger han symbolik ved at sammenligne kærligheden med en haj, der svømmer så langt under ham i havet, at han ikke kan få kontakt til hende. Både lampeskærmen og hajen indgår som grafiske elementer i udstillingen.

PRIVATFOTOS SER LYSET FOR FØRSTE GANG

Ud over de mange nye interviews og baggrundshistorier har portrætbøgerne også det mål at give et nyt indblik i arbejdet med albummet blandt andet ved at vise fotomateriale, der ikke tidligere er blevet offentliggjort. En stor del af researchen går derfor på at jage privatfotos, og det giver bonus to steder i gemmerne. Den svenske keyboardist Henrik "Henke" Lindstrand slår følge med Kashmir på deres turné rundt i Danmark samt Europa i 1999-2000, og han har som den eneste i bandet et kamera med. Han giver tilladelse til at bruge tourbillederne i udstillingsøjemed, og det er derfor muligt at se en hel udstillingsvæg med både behind the scenes-fotos og billeder af unge fans, der jagter autografer. Også Kirsten Bonde, der er enke efter Kashmirs mangeårige mentor Poul Martin Bonde, finder 50 privatfotos frem taget under Kashmirs tid i Lake Tahoe med stjerneproduceren James Guthrie i vinteren 1998.

De mange nye fotos giver mulighed for at sætte fokus på den sidste tid i USA, hvor albummet finder sin endelige form, men også for at tage fat i en anden afgørende underfortælling, nemlig Poul Martin Bondes rolle i Kashmir-universet, der både bliver fortalt gennem fotomaterialet og via nyproducerede interviews med trommeslager Asger Techau og bassist Mads Tunebjerg i en videoinstallation.

MENTOR MED MERE

Poul Martin Bonde støder tilfældigt på Kashmir i sommeren 1993, hvor bandet går noget modløse rundt. De tre musikere, som har mødt hinanden på en musikefterskole på Frederiksberg i begyndelsen af 1990'erne, har på det tidspunkt netop tabt førstepræmien ved DM i Rock 1993 til et band ved navn Dizzy Mizz Lizzy. Bonde ser dog hurtigt et stort talent i Eistrup og kompagni, og han giver dem resolut en pladekontrakt på sit nystartede pladeselskab START. Musikbagmanden får endda sendt dem så hurtigt ind i et pladestudie, at Kashmirs "Travelogue" når at udkomme i februar 1994 – et par uger før Dizzy Mizz Lizzys selvbetitlede debut, der med sin stormende popularitet sætter gang i "den grønne bølge". En fællesbetegnelse for de mange fremadstormende, guitarbaserede rockbands, der buldrer frem på den danske musikscene i 1994 inspirerede af den amerikanske grunge-pendant med Nirvana i front.

Her tager Poul Martin Bonde en stor chance.
Han stoler på sine drenge og forsvaret deres
krav over for Sony. Havde han ikke gjort det,
ville meget have set anderledes ud.

Kashmir stoler 100 procent på Poul Martin Bonde, og da "The Good Life" begynder at tegne sig som en vision for bandet efter deres anden udgivelse, "Cruzential", i 1996, bliver tilliden den anden vej tryktestet. Hvor bandet tidligere har fulgt den normale praksis med at skrive nye sange, øve dem op til hudløshed i øvelokalet for derefter at gå i studiet med en erfaren og dermed dyr producer bag knapperne, bliver "The Good Life" til under helt andre forhold. Kashmir vælger at stille et nyt krav til indspilningerne, beretter musikerne i videoinstallationen. Kashmir er nu på pladeselskabet Sony, efter deres opkøb af START, og bandet øjner derfor en chance for at udnytte det til deres fordel i forhandlingen. De går derfor til Poul Martin Bonde og kræver fuldstændigt frie rammer mod til gengæld at holde regningen nede ved at lade deres vanlige lydmand,

↑ Forsanger Kasper Eistrup deltog i åbningen af udstillingen sammen med bassist Mads Tunebjerg. De betragter her den famøse magasin-forside sammen med forfatter Karina Edlund Jensen. Foto: Kristian Grøndahl, ROMU.

Jon "Joshua" Schumann, stå for at producere i studiet. Her tager Poul Martin Bonde en stor chance. Han stoler på sine drenge og forsvarer deres krav over for Sony. Havde han ikke gjort det, ville meget have set anderledes ud, som man kan høre Techau forklare i et af de nyproducerede videointerviews.

SMILET, DER AFGØR VALGET

Tilbage har vi vores unge, blonde kvinde og hendes vej ind i glasmontren på rockmuseet. Her skal vi tilbage til en mild majdag i 1998. På det tidspunkt har Kasper Eistrup og Kashmir arbejdet på nye numre siden efteråret 1997, og de har allerede de kommende radiohits "Mom In Love, Daddy In Space", "Graceland" og "Make It Grand" klar i pladestudiet Paradise Park på Frederiksberg. Men selve albumtitlen mangler de. De har flere titler på tegnebrættet som "The Won of the Lost" og "The Little Demon In Slumberland", men de klinger alle forkert som overskriften for den nye række af dybt personlige og alvorlige numre om knusende hjertesorg, dødsfald og tillidsbrud mellem barn og forælder.

De forstod den med det samme, og alle kunne se det optimistiske i at kalde en plade, der var ret dyster og mørk, det.

I sin søgen efter en pakke cigaretter går Kasper Eistrup mod Nørreport Station. Han stopper op ved stationens ene aviskiosk og kigger på den lange række af internationale livsstilsmagasiner. Det er her, hun står. I sin sorte bikini på forsiden af livsstilsmagasinet GQ. Emnet for majudgaven står trykt med store, mørke bogstaver ved siden af: THE GOOD LIFE.

"Jeg tager bladet med tilbage til de andre og siger: 'Her er den'. De forstod den med det samme, og alle kunne se det optimistiske i at kalde en plade, der var ret dyster og mørk, det," som Kasper Eistrup selv forklarer emnevalget i portrætbogen. Det er ligefrem første gang, at bandet afslører den egentlige årsag til titelvalget bag en af de mest indflydelsesrige milepæle inden for moderne dansk rock. Og dén historie fortjener at komme i glas og ramme.

Spotudstillingen om Kashmirs "The Good Life" er den første i en række udstillinger baseret på kommende bogudgivelser, hvoraf emnet for næste bog og udstilling vil blive afsløret i løbet af 2025.

En langsigtet og bæredygtig renovering af sydlængen på Lejre Museum

Lene Steinbeck

Lige inden for byskiltet til Gl. Lejre ligger en karakteristisk firelænget bondegård med bindingsværk og stråtag. Langs gårdens vestvendte længe løber en trafikåre, hvor nutiden skal nå på arbejde og hjem til fyraften. Svinger man ind på gårdspladsen og går mod øst, sætter tiden farten ned. Her åbenbares det sagnomspundne landskab med gravhøje og skibssætninger, og oldtidshistorien pibler frem fra det gamle kongesæde. Lejre er sagnkongernes land. Og på Hestbjerggård, som den firelængede gård hedder, kan man på Lejre Museum gå på opdagelse i vikingetidens sagn, fakta og arkæologiske fund.

Udstillingerne fylder dog ikke alle fire længer. De øvrige var indtil for nylig indrettet med flere små rum, som blandt andet blev brugt af foreninger og frivillige omkring Lejre Museum og Gammel Kongsgård – en nærliggende gammel fæstegård, som også er en del af Lejre Museum. Der var også en mindre skolestue med indgang fra museet. Men dels var der et ønske om en bedre samklang mellem de arrangementer, der blev holdt på museet, dels var der rift om pladserne. De cirka 40 tilhørere, der før var plads til, slog sjældent til. Noget måtte gøres.

→ Lejre Museum ligger idyllisk midt i det sagnomspundne landskab med gravhøje og skibssætninger. Foto: Trine Sejthen.

Tegningerne til en ombygning blev påbegyndt i 2019, udelukkende ud fra et ønske om at udvide kapaciteten og forbedre gæsteforholdene. Men da økonomien var på plads og projektet i princippet kunne tage sin begyndelse, havde verden ændret sig med Ruslands invasion af Ukraine, inflation og energikrise. Derfor var det nødvendigt at genbesøge nogle af grundtankerne i renoveringen for at se, om man kunne optimere energiforbruget og fremtidssikre installationerne til den omstilling mod en grønnere energiforsyning, der uundgåeligt venter forude. Det var en opgave, der lå trygt i hænderne på ROMUs chef for teknik og bygninger, Henrik Bo Jenvall, der kom til i efteråret 2023.

”Jeg synes, den slags opgaver er enormt sjove. Jeg har arbejdet med byggeri og renovering i mange år, og energioptimering er nærmest en hobby for mig,” fortæller han.

EN NY, SAMLET FORMIDLINGSADFDELING

Fra første streg til sidste finish har ombygningen af sydlængen på Lejre Museum været en opgave, hvor udfordringer har været et grundvilkår. Ikke kun på grund af de nye ønsker om energioptimering – et lige så spændende benspænd var bygningens historie og status som fredet. Hestebjerggård kan via gamle regnskaber spores helt tilbage til 1601, og selvom de nuværende længer ”kun” er fra slutningen af 1700-tallet og midten af 1800-tallet, er det umuligt ikke at tage bygningens alder og stand i betragtning under en ombygning. Gården, der tidligere er brugt til landbrug, blev for 20 år siden renoveret med støtte fra Realdania. Men det skulle hurtigt vise sig, at en gammel gård trods et ansigtsløft stadig er en gammel gård.

Udefra ser det meste ud, som det plejer, på den firelængede gård. Herude bemærker man på facaden kun – og udelukkende, hvis man er en skarp iagttagere – at der er kommet en ekstra indgang en smule mod vest, så man nu kan gå direkte ind i den nye formidlingsafdeling. Tidligere blev alle gæster ledt ind gennem museets butik for at komme til foredragssalen.

”Det er afgørende for funktionen som selvstændig formidlingsafdeling, at såvel møderum som foredragssal nu kan bruges uafhængigt af museets hovedindgang, og at der er let adgang til nyindretningen fra parkeringspladsen. Det var ikke en del af forslaget fra starten – men jeg synes, at vi vandt meget ved at organisere det sådan,” fortæller Henrik Bo Jenvall.

GENBRUGSDØRE OG BÆREDYGTIG TEKNOLOGI

I den nye formidlingsafdeling kommer man ind i en rummelig entré med toilet og garderobe.

Indgangen er blevet shinet op, og der er kommet nye døre. Det vil sige: Dørene har fået nye pladser. De er nemlig alle genbrug. Henrik Bo Jenvall banker let på den åbne dør ind til toilettet:

”Den her har tidligere været på et hospital. Det kan man jo ikke se. Hvis vi skulle have sådan nogle fine, gamle fyldningsdøre, som der oprindeligt var i huset, kostede de 13.000 kr. pr. stk. De her kostede godt en tiendedel. Lakeringen kom oveni, men det var jo alligevel en stor besparelse,” fortæller han om de massive, antracitgrå døre, der både giver kontrast til bygningens lyse interiør og kan holde lyde adskilt i bygningen, hvis flere ting foregår samtidig.

Allerede i entréen fortæller han om nogle af de løsninger, som skal være med til at sænke energiregningen. De er nemlig tænkt ind overalt.

”Der er mange bygninger, der bruger rigtig meget energi på standbystrøm. Det gør den her ikke. Den går helt i dvale, når der ikke nogen herinde. Der sidder en sensor i gangen, som tænder lyset og samtidig giver besked til ventilationen, når der kommer mennesker. Det hele er styret og regulerer selv efter, hvor mange mennesker, der er.”

Det har ikke kun betydning for energiregningen, men også for gæsternes oplevelse, som Henrik Bo Jenvall i den grad også har prioriteret i processen.

”Et godt indeklima betyder virkelig meget. Både for de 80 mennesker, der skal sidde i et rum og lytte, og for den, der står og holder foredrag. Men bestemt også for bygningens sundhed.”

NYT, TIDLØST OG SLIDSTÆRKT

Det nye køkken og toilet krævede en anderledes rørføring. Det blev løst, ved at der i det nye køkken blev gravet et flere kubikmeter stort hul. Herfra blev der blandt andet skudt et nyt afløbsrør ud under det massive betongulv og fundamentet mod parkeringspladsen. Hullet blev lukket til igen, og så kunne det nye køkken etableres. Her er det meste nyt – bortset fra opvaskemaskinen og køleskabet, som stammer fra det gamle køkken. Der er også blevet plads til nye kogeplader og en indbygget mikrobølgeovn.

”Foredragssalen er også tænkt som et selskabslokale med en let servering som fx en stående buffet. Køkkenet er ikke helt gearet til, at man kan lave mad til 80 mennesker, men vi har alligevel sørget for rigtig meget opbevaringsplads. Det har man en tendens til at glemme. Det er planen, at der kommer service til 80 mennesker. Så kan gæster og selskaber spise deres medbragte mad, som hvis det var en velorganiseret picnic,” fortæller Henrik Bo Jenvall.

Det nye køkken er med laminatfronter. De er tidløse og slidstærke, hvilket er egenskaber, der generelt har vægtet højt i alle aspekter af renoveringen, fortæller Henrik Bo Jenvall, mens han trækker spidsen af sin nøgle hen over skabslågen for at demonstrere sin pointe. Den holder – lågen får ikke en skramme.

DEN GAMLE SKOLESTUE BLEV SÅ GOD SOM NY

Fra entréen er der adgang til skolestuen, der er navngivet efter Odins ottebenede hest, Sleipner. Ligesom foredragssalen har skolestuen fået sit navn i en konkurrence, som blev udskrevet blandt modtagerne af nyhedsbrevet fra Lejre Museum. Mange af forslagene var knyttet til nordisk mytologi, men med et mulehår løb to mytologiske gangere med æren: Skolestuen fik altså navnet Sleipner, mens foredragssalen hedder Guldfaxe.

Oprindelig var den gamle skolestue delt i to – en skolestue og et depot. Nu er de to små rum slået sammen, og bagvæggen er fyldt med skabe. Trægulvet, som er det oprindelige, trængte til en kærlig hånd. Da de to rum blev slået samlet, var der nemlig tydeligt forskel på standen. I den gamle skolestue havde gulvet været på noget hårdere arbejde end i

↓ Skolestuen var oprindelig delt op i to. Nu er der bedre plads til eleverne, og bagvæggen med de store skabe sørger for opbevaring af alt, hvad man kan finde på at bruge i undervisningsøjemed. Foto: Lene Steinbeck.

det lukkede depot. Men efter en slibning og to gange mørkpigmenteret oliering og lak fremstår gulvet ensartet og med en fornyet mørk glød – og det er svært at se sporene efter de mange elever, der har betrådt det i tidens løb.

Lofterne var et kapitel for sig. Overalt i bygningen var de i forskellige højder og farver, nogle steder meget lave med indbyggede spot, og andre steder med et ekstra lag med rørvæv og gammelt puds med rester af søm fra en svunden tid. I de to nye rum – foredragssalen og skolestuen – blev alle lag af tidligere beklædning fjernet og bjælkerne grundigt afrenset, før nye lyse, lydregulerende akustikplader blev monteret i mellemrummene. Loftet fik samtidig i bogstaveligste forstand et løft.

”Da loftshøjden blev hævet og de skjulte loftsbjælker fundet frem, viste det sig, at en vandskade havde fundet vej til en bjælke i skolestuen. I samarbejde med tømrerfirmaet Egon Olsen & Søn fandt vi et gammelt stykke tømmer, der med håndøkse blev tilpasset den eksisterende konstruktion. Her demonstrerede håndværkerne deres særlige viden om byggeskik i en fantastisk samling med den eksisterende bjælke. Samtidig blev en række beslag boret gennem bjælkerne, så de helt oppe fra husets tagspær kunne bære bjælkerne og stabilisere den gamle gård,” fortæller Henrik Bo Jenvall.

LOFTERNES HEMMELIGHEDER

Netop stabilisering har været et meget vigtigt element i projektet. Bærende vægge blev med største forsigtighed nedtaget for at gøre rummene større, og det var nødvendigt at bære etageadskillelsen på andre måder.

”Over de akustikregulerende plader fra Troldekt ligger nye gulvbrædder og et lag krydsfinerplader. Det er så solidt, at du kan danse stepdans deroppe – men vi skal slet ikke bruge det til at bære vægten af mange mennesker. Det er simpelthen for at stabilisere huset, når det blæser fra vest.”

Da Henrik Bo Jenvall og hans kollegaer gik i gang med at udskifte lofterne i den kommende foredragssal, dryssede der pludselig gamle avner ned i hovedet på dem. De tynde skaller, der omgiver kernen på et korn, og som er et restprodukt fra høst og tærskning, var blevet lagt mellem det gamle loft og overetagens gulv.

”De blev brugt til at isolere mellem de to etager. Det er måske 100 år siden, at de er blevet lagt her, så det var lidt sjovt. Dem ville jeg nu ikke isolere med i dag – men det var jo, hvad man havde at gøre med. Og det er i hvert fald meget bæredygtigt at bruge avner!”

↑ Store rør og stabiliseringsløsninger er gemt væk helt oppe under stråtaget. Her er stadig lidt arbejde at gøre. Men det vigtigste var at få stabiliseret etageadskillelsen, så loftsrummet kunne bære det omfattende ventilationssystem, der er med til at skabe et godt og sundt indeklima. Foto: Lene Steinbeck.

Den gamle isolering med avner er bibeholdt i et selvstændigt lag i konstruktionen, men er nu suppleret med ca. 350 mm Rockwool, der blæses ind som fin sne i alle kroge og under alle de mange installationer. Endelig er mange af de gamle elinstallationer, lamper og spot skiftet til nye.

”Når der går ild i gamle huse, er det som regel på grund af udtjente elinstallationer. Så vi håber, at vi ved at udskifte installationerne både har sænket risikoen og elregningen.”

OM BAG KULISSEN

En tur rundt i de nyrenoverede lokaler afslører et kosmetisk løft, hvor alt fremstår harmonisk, tidløst og nyt. Men bagved ligger et enormt arbejde, som ikke er synligt for de besøgende. Tager man trappen op til museets førstesal, er det som at komme ind bag kulissen. I det store, åbne tagrum, der går helt op til stråtaget, kan man blandt andet se de store beslag og metalophæng, der bærer bjælkerne i skolestuen og foredragssalen, og en enorm metaldrager, der stabiliserer hele sydlængens bygningskrop som kompensation for den bærende væg, der før udgjorde opdelingen mellem bolig og museum. Derudover er rummet

gennemskåret af en labyrinth af store rør, som fører hen til et stort, nyt ventilationssystem. Anlægget, der kan genbruge op til 83 % af energien fra udsugningen, er solidt placeret oven på understøttende vægge i stueetagen og nærmest indsugning og afkast.

Her var brug for endnu et par specialløsninger. For mens de store rør og ventilationsaggregatet er skjult under stråtaget, var det nødvendigt at finde en måde også at skjule afkast og indsugning. Der måtte nemlig ikke være synlige spor af anlægget uden på bygningen. Men også det fandt Henrik Bo Jenvall i samarbejde med ventilationsfirmaet HH Ventilation en diskret løsning på.

”To af kvistvinduerne i det fine stråtag er blevet forsynet med mørke, specialdesignede jalousiriste, der næsten fungerer som en slags næsebor. Her suges frisk luft ind til mødelokalerne – så godt som lydløst. Afkastet blev ført gennem nabolængen til gårdrummet, hvor det er kamoufleret i en smal tidligere vindueslysning.”

↑ Går man tæt på kvistvinduerne i det stråtækte tag, kan man se, at to af dem er forsynet med mørke jalousiriste. De skjuler luftindtag til ventilationen og sparer på den måde bygningen for synlige tegn på tilpasningen til tidens nødvendige krav. Foto: Lene Steinbeck.

MED TANKE PÅ FREMTIDEN

Budgettet er i alt væsentligt overholdt, selv om der kom nye ønsker til energioptimering undervejs i projektet. Der var dog ikke økonomi til alle de løsninger, Henrik Bo Jenvall drømte om. Men det betyder ikke, at de ikke skal gennemføres. For i store træk er forberedelserne gjort.

Da man skulle etablere det nye rør- og kloaksystem i forbindelse med køkken og badeværelse, blev det udnyttet, at hullet var slået, og at udstyr og maskiner alligevel var i omdrejninger. Først og fremmest blev der skudt to store trækrør igennem til en fremtidig varmforsyning, dernæst blev der skudt næsten 50 meter kabel hele vejen ud under parkeringspladsen. Kigger man ud ad vinduet og tværs over parkeringspladsen, stikker et par røde kabler op af jorden. Det er forberedelserne til at installere en ladestander, som ikke var en del af det oprindelige budget. Derfor må tilslutning og opsætning vente, til bevillingerne er på plads.

”Men det skal vi selvfølgelig have på sigt, og nu har vi gjort klar på den måde, at kablerne allerede er skudt under gulvet og parkeringspladsen. Det ville blive meget dyrere, hvis vi skulle gøre det senere i stedet for nu, hvor vi allerede var i gang,” fortæller Henrik Bo Jenvall.

Der er altså tænkt frem i tiden for at kunne gøre huset endnu mere bæredygtigt. Men allerede nu skulle der gerne være forbedringer.

”Jeg håber meget, at vi kan se, når det for alvor kommer i brug, at det er superenergioptimeret,” siger Henrik Bo Jenvall.

I arbejdet med at renovere sydlængen på Lejre Museum har ROMU klaret det meste in house, men også indgået tillidsfulde samarbejder med lokale håndværkere. Blandt andet har Vedsted Gulve, Egon Olsen & Søn, SmedeDesign og HH Ventilation været med til at give bud på løsninger, der var specialdesignet til den gamle gård.

Hestbjerggård er en gammel bondegård, der kan spores helt tilbage til 1601. I 1980 blev købt af staten, inden den i 2003 blev overdraget den til Den Selvejende Institution Hestbjerggård, der i dag ejer bygningerne. Med støtte fra Realdania gennemgik gården en renovering, inden Lejre Museum i 2005 slog dørene op til formidling af Lejres historie. Lejre Museum er i dag en del af ROMU.

↑ I foredragssalen hænger fire store kroge på de nu synlige bjælker. ”Jeg er ikke helt sikker på, hvad de har været brugt til. Men et bud er, at det her er det gamle fadebur, og at krogene var til at hænge kød til at tørre, når man havde været på jagt. Men de viser i hvert fald, at bygningen har en historie med sig,” siger Henrik Bo Jenvall. Foto: Lene Steinbeck.

Egedalfundet

Emil Winther Struve

Spektakulært offerfund fra bronzealderens slutning

På en ellers ganske almindelig mandag morgen i foråret 2024 modtog ROMUs arkæologer en spændende henvendelse: I kanten af et moseområde omkring byen Veksø havde detektorfører Claus Falsby gjort et spektakulært fund. Falsbys detektor havde givet kraftigt signal, og da han undersøgte nærmere, havde han i løbet af kort tid fundet flere spændende bronzegenstande – mest imponerende et fantastisk velbevaret sværd (fig. 2).

ROMUs arkæologer var få dage senere på stedet for at udføre en mindre udgravning. Her fandtes endnu flere genstande. Desuden foretoges yderligere afsøgning med metaldetektor, hvilket gav anledning til mere jubel, da der omtrent 70 meter fra det første fundsted fremkom endnu et imponerende smykkefund i form af en stor halsring (fig. 1). Hermed var en kandidat til årets arkæologiske fund fremkommet gjort.¹

→ Fig. 1. Claus Falsby har netop fundet den store halsring få meter fra det øvrige Egedalfund. Foto: Palle Østergaard Sørensen, ROMU.

↑ Fig. 3. ROMUs arkæologer udførte en mindre udgravning omkring fundstedet, hvor yderligere bronzesmykker fremkom i de våde moselag. Foto: Katrine Ipsen Kjær, ROMU.

BRONZEALDERFYRSTERNENS PRAGTGENSTANDE

Claus Falsby havde med sin metaldetektor fundet et såkaldt depotfund fra bronzealderen. Betegnelsen dækker over et antal genstande, der samlet er blevet lagt i jorden af mennesker i oldtiden. Traditionerne for ofringer af genstande, dyr og mennesker i moser, søer og åer strækker sig i varierende former og omfang gennem alle perioder af Danmarks oldtid.

Allerede fra bronzealderens begyndelse ses i de store moseområder, der samlet udgør Værebros Ådal, markante deponeringer af bronzegenstande, som viser, at området var hjemsted for en magtfuld elite, der kontrollerede import og produktion af værdifulde bronzegenstande som smykker og våben. Ofringerne af de mange kostbare genstande i moserne har været et led i religiøse ritualer, der i bronzealderens samfund har været anset som nødvendige for kontakten til det guddommelige. Ofringerne har også givet samfundets ledere mulighed for at demonstrere deres magt og velstand. Blandt de kendte depotfund fra området er bl.a. Smørumovredepotet fra den tidlige bronzealder, der har bestået af hele 163 genstande og i alt 43 kg bronze og repræsenterer en ofring af en bronzealderhøvdingsserieproduktion af spyd og økser – nok til en hel lille hær.²

↑ Fig. 2. Det imponerende bronzesværd af Hallstatt-type er blevet bøjet to gange som et led i ritualer omkring dets nedsænkning i moser. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

← Fig. 4. Formodet mejsel med bevaret træskaft. Konserveringen vil give et mere detaljeret indblik i redskabets udformning. Længde ca. 6,5 cm. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

↓ Fig. 5. Bronzecelt. En af to næsten identiske små økser. Celte blev formodentlig brugt som både arbejdsredskaber og våben. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

↓ Fig. 6. Vulstring. Til depotfundet hører fragmenter af 2-3 hele ringe. Smykketypen blev båret som ankelringe. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

Egedalfundet består foreløbig af i alt 8-9 deponerede genstande. Tvivlen om antallet opstår, fordi flere genstande er ensartede men fragmenterede, hvorfor det er usikkert, om de fremkomne fragmenter stammer fra to eller tre genstande.

ET SAMMENSAT FUND FRA BRONZEALDERENS SLUTNING

Egedalfundet består foreløbig af i alt 8-9 deponerede genstande. Tvivlen om antallet opstår, fordi flere genstande er ensartede men fragmenterede, hvorfor det er usikkert, om de fremkomne fragmenter stammer fra to eller tre genstande. Enkelte genstande kræver konservering, før deres funktion med sikkerhed kan fastslås. Det drejer sig om fragmentet af en formodet dragtnål samt en formodet bronzemejsel med et delvis bevaret træhåndtag (fig. 4).

Fælles for alle de deponerede genstande i fundet er deres datering til bronzealderens afslutning omkring år 500 f.Kr. På overgangen mellem den yngre bronzealder og perioden førromersk jernalder ses store samfundsmæssige ændringer. Allerede gennem den yngre bronzealder ophører opførelsen af periodens store gravhøje, og også antallet af depotfund svinder kraftigt ind. At bronzealderens opgangstider går på hæld, ses også gennem ændringer i byggeskik på overgangen til den førromerske jernalder. Den samlede udvikling er blevet tolket som et opgør med bronzealderens sociale hierarkier.³

Periodens opbrud afspejler sig i depotfundets sammensætning. Det samlede fund består af objekter, som afspejler den lokale produktion af bronzevarer i tråd med den forudgående bronzealders strukturer. De gamle strukturer tegnes også gennem genstande repræsentative for bronzealderens tidligere kontaktnetværk, der satte de skandinaviske eliter i kontakt med områder i Nordtyskland og Polen, hvorfra kontaktnetværkene spredte sig mod sydøst til middelhavsområdet.⁴

SMYKKER OG ØKSER AFSPEJLER KONTINUITET

Flere af Egedalfundets genstande kan betegnes både som typiske for den skandinaviske bronzealder generelt og som typiske offergaver i periodens vådbundsdeponeringer. De to små økser – såkaldte celte – er et eksempel på denne kategori (fig. 5). Økserne har haft funktion af arbejdsredskab eller våben og kan dermed ikke sammenlignes med de store pragtøkser af forskellig type, som også kendes fra bronzealderens ofringer og rituelle billedmotiver. Celtene er en genstandstype, som gennem det meste af bronzealderen må være blevet produceret på rige bopladser eller særlige kultpladser omkring Værebros Ådal. Vi kender til flere af sådanne pladser gennem arkæologiske udgravninger.⁵

Fig. 7. Halsring med polygonalt tværsnit. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

Fig. 8. Detailfoto af halsringens ornamentik med felter af fiskebensmønster afbrudt af cirkler. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

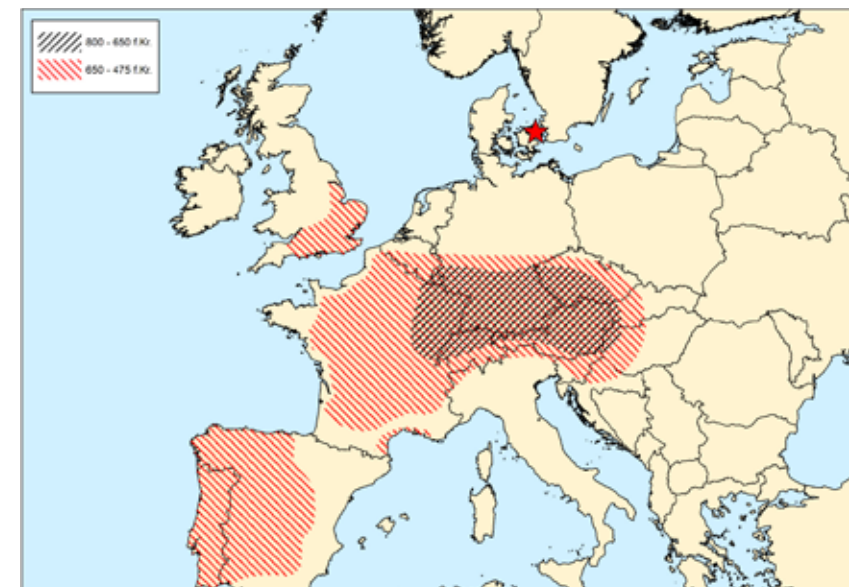
Lignende forhold gør sig gældende for depotfundets smykker. Vulstringe kaldes en type af ringe produceret af tynde, støbte bronzeskaller i voluminøse former, der menes at have været båret som ankelringe (fig. 6). Vulstringenes udformning kan give et indtryk af en meget tung genstandstype, men de hule ringe er i virkeligheden skrøbelige og bukker let under for tryk, når de begravnes i jorden. Det er derfor ikke helt klart, om de fragmenterede vulstringe fra Egedalfundet udgør to eller tre hele ringe. Smykketypen dateres til bronzealderens afsluttende periode VI (700-500 f.Kr.) og den efterfølgende tidligste del af den førromerske jernalders per. 1 (500-400 f.Kr.) og findes både i Sydsandinavien samt i de nære kontaktområder i Nordtyskland og det nordvestlige Polen.⁶

I samme kategori placeres den helt usædvanlige halsring med såkaldt polygonalt tværsnit, som blev fundet i en lille afstand fra de øvrige bronzegenstande (fig. 7). Ringen, der har en diameter på ca. 15,5 cm, er rigt udsmykket med et fiskebensmønster, der flere steder afbrydes af felter med cirkelmotiv (fig. 8). Mens halsringe af forskellige former og typer kendes fra mange af bronzealderens ofringer, er netop denne type ring et sjældent fund i Danmark, hvor der forud for Egedalfundet kun kendtes til ét fund indeholdende polygonale halsringe. Fra Espe på Vestsjælland fandtes allerede et offerfund indeholdende to ringe af tilsvarende type. Dermed er halsringen fra Egedalfundet den kun tredje halsring med polygonalt tværsnit fundet i Danmark. Ringe af tilsvarende type kendes i større omfang i Tyskland.⁷

Vi må regne med, at halsringen ikke er en del af den samme offerhandling, som de øvrige genstande repræsenterer – dertil er afstanden mellem ringen og de øvrige fund for stor. Alligevel er ringen knyttet til de øvrige genstande gennem en tilsvarende datering til perioden på overgangen mellem bronze- og jernalder. Fundet af halsringen antyder, at der inden for en kort periode er foretaget flere ofringer inden for det samme område ved mosen.

ET CENTRALEUROPÆISK PRAGTSVÆRD

Mens smykker og celte afspejler den lokale produktion og opretholdelse af periodens hidtidige kontaktnetværk fra Sydsandinavien til det nordtyske og polske østersøområde, udgør det imponerende sværd (fig. 2) et helt anderledes symbol på de omskiftelige tider omkring bronzealderens afslutning. Sværdet, et såkaldt Hallstatt-sværd, er navngivet efter sit produktionssted inden for Hallstatt-kulturens udbredelsesområde i det centrale Europa nord for Alperne (fig. 9). Her introduceres det nye metal jernet også langt tidligere end i Skandinavien. Omkring tiden for den nordiske bronzealders afslutning er Hall-

↑ Fig. 9. Hallstatt-kulturens udbredelse i perioden frem til ofringen af Egedalfundet (stjerne) ca. 500 f.Kr. Tegning: Emil Winther Struve, ROMU.

statt-kulturen blevet et nyt center i de europæiske kontakt- og handelsnetværk, som omdefinierer de tidligere netværksforbindelser mellem Skandinavien og middelhavsområdet. Fokus i Skandinavien rykkes mod de nye impulser.

Det samlede Egedalfund kan ses som en fortsættelse af tidligere tiders traditioner, hvor sværdets tilstedeværelse varsler om de kommende forandringer for områderne omkring Værebros Ådal. Udformningen af det ca. 86 cm lange sværd er typisk for bronzesværd produceret inden for kulturgruppen fra ca. 720/730 f.Kr. Med en datering af det samlede fund til perioden omkring 500 f.Kr. kan sværdet altså have været skabt, 200 år inden det blev nedsænket i mosen. Mens der kendes enkelte fund af Hallstatt-sværd fra det danske område, er der her tale om det første eksempel på et bronzesværd med en påsat jernnitte (fig. 10). Foruden sværdets formgivning er brugen af jern et både håndgribeligt og symbolsk billede på overgangen fra bronze- til jernalder.

De tidligste jerngenstande introduceres i Sydsandinavien i bronzealderens per. V omkring 900-700 f.Kr.⁸ Man kunne forledes til at tro, at det nye metal har været prestigøst, og at det særligt blev brugt i forbindelse med imponerende objekter som Egedalfundets sværd. Forskning vi-

ser imidlertid, at flertallet af de tidlige jerngenstande udgøres af simple objekter som fx mindre ringe anvendt i spænder eller bæltter.

For bestemte typer af smykker og pyntegenstande har der tilsyneladende været efterstræbt et farvespil mellem bronzens gyldne toner og et lysere sølvskær. Ved at øge indholdet af sølv eller tin i de anvendte bronzelegeringer har farvespillet kunnet opnås.⁹ Brugen af jern på Egedalsværdet kan være motiveret af et lignende ønske om at inkorporere et farvespil mellem bronzen og jernets sølvlige skær, som vil have bidraget yderligere til sværdets fremmedartede udtryk – og til signalet om nye tider?

ELITENS SIDSTE OFRINGER

Egedalfundets sammensætning af genstande efterlader ingen tvivl om, at der er tale om en af de sidste af bronzealderelitens store ofringer ved Værebro Ådal. Vi ved, at der gennem en periode på omkring 1000 år er blevet ofret imponerende bronzegenstande i de udstrakte vådområder. Ofringerne er forskelligartede i sammensætning og udtryk: Smørumovrefundet viser et fokus på produktion til videresalg eller til udrustning, mens de berømte Viksøhjelme giver et indblik i den religiøse forestillingsverden, som knytter sig til offerritualerne.¹⁰

Egedalfundet består af en række forskelligartede genstande, der umiddelbart kan indikere en vis tilfældighed i sammensætningen af ofringen. Et meget stort sammenfald af genstandstyper med et andet kendt depotfund fra Holbæk Slots Ladegård¹¹ peger imidlertid på, at der findes en forklaring i valget af netop disse objekter. Det dragende og imponerende Hallstatt-sværd fortæller os, at ofringen er foretaget midt i en brydningstid. Man kan forestille sig, at det er en ofring foretaget af områdets gamle elite med ønsket om fastholdelse og kontinuitet, eller måske markeres her, at en udfordrer med adgang til et nyt betydende netværk melder sin ankomst til området?

Egedalfundet giver anledning til nye tanker om overgangen mellem bronze- og jernalder ikke blot i det område, som nu er Egedal Kommune, men også i et bredere skandinavisk perspektiv. Forhåbentlig vil der i fremtiden blive mulighed for at analysere yderligere på fundets imponerende genstande for bedre at forstå de ændrede handelsnetværk, der indvarslede oldtidens markante periodeskift.

→ Fig. 10. Hallstatt-sværdets hæfte. Den store jernnitte ses tydeligt placeret for enden af sværdhæftet. Foto: Palle Østergaard Sørensen/Kristian Grøndahl, ROMU.

NOTER

- ¹ Nærværende artikel giver mulighed for en indledende introduktion til fundet. Metalgenstandene gennemgår nu konservering og danfæbedømmelse hos Nationalmuseet, hvorefter der vil blive anledning til at undersøge fundet nærmere.
- ² Johannsen 2015.
- ³ Jensen, J. 1997, 200 ff.
- ⁴ Jensen, J. 1997, 193-194.
- ⁵ Se fx Jensen, B. 2023; Pedersen 1987.
- ⁶ Jensen, J. 1997, 73, fig. 26.
- ⁷ Jensen, J. 1997, 63
- ⁸ Sörman & Ojala 2024, 169.
- ⁹ Sörman & Ojala 2022, 119-121.
- ¹⁰ Se fx Struve 2023.
- ¹¹ Jensen, J. 1997, Planche 53-55, 378-380.

LITTERATUR

- Jensen, B. 2023. Bronzestøbning ved Kong Svends Høj. Metalhåndværk og samfund i yngre bronzealder, ved Smørum og på Sjælland. *Gefjon* 8, 30-89.
- Jensen, J. 1997. *Fra Bronze- til Jernalder. En kronologisk undersøgelse*. Nordiske Fortidsminder. Serie B. Bind 15. København.
- Johannsen, J.W. 2015. Serial Production and Metal Exchange in Early Bronze Age Scandinavia: Smørumovre Revisited. I: P. Suchowska-Ducke, S. Scott Reitter & H. Vandkilde H. (ed.): *Forging Identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe*. Volume 2. BAR S2772, 73-83.
- Pedersen, J.Aa. 1987. En omrejsende håndværker fra bronzealderen. I: J. Hertz (ed.): *Danmarks længste udgravning*, 138-142. København.
- Struve, E.W. 2023. Egedals mest ikoniske oldtidsfund fylder rundt – et gensyn med Viksø-hjelmene i anledning af 80-året for fundet. *Jagten. Årsskrift for museumsorganisationen ROMU 2022*, 108-117.
- Sörman, A. & K. Ojala 2022. Iron in the Nordic Bronze Age and Early Pre-Roman Iron Age – Visibility, Colour Contrasts and Celestial Associations. *Norwegian Archaeological Review*, Vol. 55, No. 2, 107-139.
- Sörman, A. & K. Ojala 2024. Den nordiska bronsålderns slutskede – kronologi, definition och forskningsproblem. *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research* 2024/3, 161-184.

Kunst og viden møder handling hos Roskilde Festivals kloge lillesøster

Karin Elisabeth Gottlieb

Siden den første udgave af GRASP Vidensfestival i 2021 har begivenheden udviklet sig til at blive en innovativ platform for viden og netværk med aktiviteter hele året igennem. Her gives et indblik i visionerne for GRASP og de metoder, der ligger bag Roskildes helt egen vidensfestival, der samler folk om kunst og viden for at inspirere til handling og bæredygtig forandring.

I en tid præget af klimakrise, social ulighed og demokratiske udfordringer står vi over for komplekse problemstillinger, der kræver nye løsninger og samarbejdsformer. GRASP er skabt for at bygge bro mellem kunst, viden og handling via samskabelse og partnerskaber - alt sammen for at bidrage til bæredygtig forandring. Roskilde Festival Gruppen har de sidste fire år afviklet GRASP i tæt partnerskab med en lang række partnere - lokale såvel som nationale og internationale.¹ I 2025 finder den femte udgave af vidensfestivalen sted.

→ GRASP skiltet lyser over Musicon på en af festivalens dage, og markerer, at begivenheden er i fuld gang. Foto: Kim Matthäi Leland.

↑ Den lange fælles maske som var med i DGUB's workshop "Fremtidsrejsemeditation" i brug. Foto: Flemming Bo Jensen.

"HVIS VI IKKE DRØMMER OM EN BEDRE FREMTID, SÅ KAN VI IKKE SKABE DEN"

Udsagnet kommer fra Den Grønne Ungdomsbevægelse (DGUB), der flere gange har været en del af programmerne på både Roskilde Festival og GRASP. Et af deres programbidrag har været en fremtidsrejse-meditation, hvor deltagerne bliver bedt om at drømme om fremtiden og sætte ord og billeder på deres drømme. Forsker og tidligere GRASP-taler Geoff Mulgan² har skrevet om, hvordan vores forestillingsevne er under pres. Han mener, at vi som mennesker og samfund er ved at miste evnen til at forestille os nye og bedre fremtider. Det har Roskilde Festival Gruppen sat sig for at forandre gennem temaet UTOPIA, hvor der arbejdes med at stimulere forestillingsevnen hos alle deltagere på tværs af gruppens aktiviteter og platforme – det vil sige både Roskilde Festival og GRASP.

Til DGUB's fremtidsmeditationer kunne deltagere tage en meget lang dele-maske over øjnene. Masken er udviklet som en del af kunstværket Pantopia af kunstnerduoen Baum & Leahy. Værket har rejst mellem Roskilde Festival og GRASP samt andre platforme og været afsat for forskelligt indhold fra unge aktivister, der alle søger forandring gennem handling. Det er et godt eksempel på, hvordan GRASP insisterer på at give kunsten en central placering i programfladen. Med kunsten giver vi viden og komplekse programstillinger et sanseligt og følelsesmæssigt lag, som kan åbne op og være med til at skabe nye erkendelser og handlerum.

↑ Workshop med Absalon i Drivhuset ved Roskilde Festival Højskole. Foto: Flemming Bo Jensen.

TAG MED TIL GRASP 2024

Den røde løber op mod Ragnarock er fyldt med mennesker, der er på vej op til museet for pop, rock og ungdomskultur for at registrere sig til GRASP 2024 – den fjerde udgave af Roskildes stadig forholdsvis nye vidensfestival, GRASP.

AKTIVERING AF MUSICONS MANGE HALLER

Den fælles åbning foregår i den store gamle betonfabriks-hal – hal 9. Indholdet består af både optræden med forfatter Luka Holmegaard og et ensemble af dansere/performere samt talere fra dagens program, der hver især på 10 minutter skitserer et par af de væsentlige emner, som dagen kommer til at handle om. Blandt andre emner hører vi om, hvordan vores hjerner fungerer, når vi skal forestille os nye fremtider. Der bliver talt om håb og handlefællesskab blandt unge klimaaktivister og om, hvordan vi træffer gode beslutninger for fremtidens generationer – et emne, som omtrent samtidigt også drøftes til Generalforsamling i FN³ Kunstnere, forskere, klimaaktivister og økonomiske eksperter giver GRASP-deltagerne indblik i den nødvendige bæredygtige forandring, de ser foran sig og inspirerer hver især deltagerne til at udforske muligheder og løsninger.

Dagen fortsætter med skiftende indhold fra flere scener på både Roskilde Festival Højskole, Ragnarock og i Musicon-bydelens hal 7 og 9. I alt samler GRASP 2024 omkring 1.500 deltagere – heraf er flest professionelle, men også mange studerende er at finde blandt deltagerne. Her kan man møde arkitekter, byudviklere, ansatte i kunst- og kulturbranchen, ngo'ere, iværksættere, innovatører og som sagt masser af studerende fra byens uddannelsesinstitutioner.

↔ Samtaler og refleksioner mellem indholdet fra scenerne er også en vigtig del af oplevelsen på GRASP. Foto: Kim Matthäi Leland.

↑ Den røde løber op til Ragnarock er også vejen op til GRASP. Foto: Kim Matthäi Leland.

EKSPERTBESØG FRA HELE VERDEN

Torsdag eftermiddag præsenterer innovationsorganisationen Corolab den tyske ekspert i cirkulær økonomi Sabine Rau Oberhuber som taler i Roskilde Festival Højskoles flotte lokaler. Det medrivende oplæg handler om, hvordan vi indarbejder en cirkulær tænkning i nye virksomheder og indfører cirkularitet omkring brug af ressourcer og materialer. Med afsæt i bogen *Material Matters*⁴ fortæller hun om, hvordan vi fremadrettet bør forstå os selv som en form for kustoder for alverdens materialer, som vi ikke længere kan eje, men tænke ind i cirkulære systemer, der hele tiden indtænker genanvendelse. Med sit oplæg til GRASP er Sabine Rau Oberhuber en af de nye stemmer i feltet, der taler en cirkulær og velfærdsorienteret økonomisk tænkning frem.

Sabine Rau Oberhuber er en blandt flere internationale eksperter, der gennem tiden har delt deres tanker og visioner for bæredygtig forandring på GRASP. Forskere fra Roskilde Universitet er tætte partnere i GRASP, og hvert år bidrager forskere fra universitetet med deres internationale netværk og har været et afgørende led i at få markante stemmer til GRASP.

↓ Sabine Rau Oberhuber talte på Roskilde Festival Højskole, GRASP 2024.
Foto: Flemming Bo Jensen.

↑ Musikeren Barbro lavede en tegnsprogstolket koncert på GRASP 2025. Foto: Kim Matthäi Leland.

MUSIKKEN PÅ SCENERNE

På en af Ragnarocks scener kan musikerne Benjamin Clemens fra bandet SYL og Laura Lilholt Andersen, der optræder under navnet "Angående mig", opleves sammen med forskere og musikeksperter. De taler om musikkens samfundsforandrende kraft og om musikken som et rum, hvor vi sammen kan drømme om nye måder at forme samfundet på. I samtalen vender de, hvordan håbet og viljen til forandring ser ud i musikken i dag. Musikeren Barbro gæster også GRASP og tager del i et programpunkt om Universel design og arbejdet med at gøre koncertformatet mere tilgængeligt for mennesker med funktionsvariationer. Det er et fokus, som Bevica Fonden og Landsbyggefonden har et samarbejde om – og et felt, som Roskilde Festival Gruppen også har et stort fokus på. Musikken er altid med under GRASP og bliver på forskellige måder sat i scene sammen med emner, der optager kunstnerne, og det foldes ud sammen med andre fagligheder under GRASP.

↑ Den kenyanske fødevareaktivist Claire Nasike Akello var en af åbningstalerne fredag under GRASP i 2024. Foto: Kim Matthäi Leland.

SAMARBEJDE MED UDENRIGSMINISTERIET

Gennem alle årene har OpEn været en fast partner med masser af indhold på

scenerne. OpEn er Udenrigsministeriets oplysnings- og engagementspulje⁵. Sat i verden for at fremme globalt udsyn, solidaritet og engagement i Danmark. 2024-programmet tog blandt andet fat på etik og betydningen af samarbejde på tværs af landegrænser i formidlingen af globale historier. Man kunne høre om den danske musiker Iris Golds samarbejde med videografen Praise L Nkala fra Zimbabwe om en musikvideo til en kampagne for PlanBørnefonden, der oplyser om vold mod kvinder⁶. Filmskabere fra organisationen Mothertree viste filmen "Back to the Roots" om kenyanske jordbrugsaktivister og deres kamp for at få lov til at dyrke de meget robuste oprindelige afgrøder, landet har, men som lovgivningen ikke tillader lige nu. En af filmens hovedpersoner, fødevareaktivisten Claire Nasike Akello, var med på scenerne under GRASP, og hendes budskab til os alle er at kæmpe for adgang til sund mad og lokale afgrøder, der er dyrket under bæredygtige og forsvarlige forhold.

De forskellige eksempler fra programmet viser den tværfaglighed, som partnerkredsen tænker ind i programlægningen. Tværfaglighed er en

signatur for byen Roskilde, der har Roskilde Universitet som en særlig stærk aktør, og i GRASP er det et meget centralt kendetegn. Som en fællesnævner på tværs af eksemplerne er det samtidig også til at se, hvordan bæredygtig forandring er et omdrejningspunkt.

SAMSKABELSE OG NETVÆRK SOM BÅDE FUNDAMENT OG METODE

Et af GRASPs mest værdifulde aktiver er det omfattende netværk af partnere, der spænder fra uddannelsesinstitutioner og forskningscentre til kulturinstitutioner, virksomheder og græsrodsbevægelser. Dette netværk muliggør ikke blot vidensdeling på tværs af sektorer, men skaber også grobund for nye samarbejder og initiativer, der rækker ud over festivalens rammer. Det er GRASPs partnerkreds, der hvert år planlægger programmet.

Programskabelsen hviler på gennemtænkte principper for programlægningen og rummer en metode og tilgang til det at sammensætte et program for en vidensfestival. Programprincipperne er skabt for at sikre en meningsfuld og inkluderende samskabelsesproces på tværs af mange partnere, og de fungerer som et kompas for festivalens udvikling og skal sikre, at variation og innovation går hånd i hånd.

Programprincipper for GRASP er:

- **SAMSKABELSE:** Program og indhold skabes altid i partnerskaber med andre. Der udvikles signaturformater på tværs af partnerkredsen, som mødes løbende året igennem for en kontinuerlig programskabelse.
- **TVÆRFAGLIGHED:** Det tværfaglige og mødet mellem den kunstneriske og videnskabelige tilgang dyrkes ved blandt andet at have fokus på, at ethvert programpunkt aktivt inddrager forskellige fagligheder og perspektiver.
- **REFLEKSIV:** Kunsten i bred forstand tildeles en særlig rolle i GRASP, og der reflekteres altid over de kunstværker, koncerter og performances, der er i programmet.
- **SOCIAL:** Der indtænkes plads til netværk gennem etablering af sociale mødesteder og tværfaglig dialog i de fysiske rammer – alt sammen ud fra en overbevisning om, at nye erkendelser og læring sker i sociale situationer / situerede omgivelser.
- **FAGLIG:** GRASP tilbyder nye perspektiver inden for dybdegående tværfaglige områder og er rettet mod professionelle målgrupper, studerende samt fagligt nysgerrige borgere.

Programprincipperne skal sætte fælles retning i programskabelsen på tværs af en bred partnerkreds. Kunsten integreres som brobygger mellem forskellige vidensformer, og i programindholdet opfordres alle til at udfordre traditionelle præsentationsformer og til at indtænke engagerende måder at dele viden og skabe dialog på. Ligesom programskaberne opfordres til at sørge for, at alt indhold sigter mod konkrete handlinger eller forandringsmuligheder. Eksempelvis når forskere fra Roskilde Universitet inviterer til "Worldbuilding for begyndere" – en workshop, hvor deltagerne ret konkret skal bygge nye verdener og løsninger i LEGO-klodser og andre materialer. Og når arkitekt Phil Ayres og professor i bioøkonomi Lene Lange og svampeproducenter fra Bygaard folder svampemyceliets magiske kræfter ud ved at have svampene med sig på scenen, så deltagerne kan røre og dufte dem. Eller når kunstneren Sidsel Bonde sammen med Museet for Samtidskunst inviterer til workshop, hvor man fletter kornstrå i forskellige mønstre som en konkret måde at genforbinde sig til naturen og markere årets gang.

↑ Worldbuilding-workshop med Roskilde Universitet. Foto: Kim Matthäi Leland.

↗↘ Høstworkshop med kunstneren Sidsel Bonde og Museet for Samtidskunst på GRASP i 2025. Foto: Flemming Bo Jensen.

↖↗ Sanselige og spiselige oplevelser har ofte været en del af oplevelsen på GRASP. Foto: Kim Matthäi Leland.

KUNST SOM KATALYSATOR FOR FORANDRING

Helt centralt i GRASP står også kunsten som en vital drivkraft for forandring og nytænkning. Vidensfestivalen giver en særlig platform til kunstneriske udtryk og processer, fordi man netop i kunsten møder den transformative kraft, der giver nye erkendelser i mødet med samfundets udfordringer. Som progressiv platform åbner GRASP døren for nye stemmer og eksperimenterende udtryksformer, der udfordrer vante formater og tankemønstre og skaber rum for nytænkning.

Gennem kunsten etablerer GRASP et rum, hvor komplekse problemstillinger kan udforskes og formidles på anderledes måder. Her mødes det analytiske blik med det intuitive, det konkrete med det abstrakte, og gennem disse møder opstår nye perspektiver og muligheder. GRASP bidrager til at udvikle et levende økosystem af idéer og kreativitet ved at give plads til tidens nye forskere, kunstnere, entreprenører og innovatører. Det gøres gennem samarbejder med uddannelsesinstitutioner og organisationer, der arbejder med kunsten og kulturens vækstlag, og ved at videreføre indhold fra Roskilde Festival til GRASP og derigennem skabe længere samarbejder med kunstnere og andre aktører.

GRASP er Roskilde Festival Gruppens platform for viden og erfaring – et fællesskab, som man kan være en del af hele året rundt, hvor man samles på tværs af professionelle netværk og nysgerrige borgere for at bringe viden og erfaringer fra forskellige fagområder i spil og sammen søge tværfaglige løsninger på tidens store udfordringer.

GRASP er blevet kaldt “den kloge lillesøster til Roskilde Festival”, og begge platforme – både den store og den lille – deler den samlede ambition for Roskilde Festival Gruppen: at skabe forandring gennem fællesskab – inspirere mennesker, styrke forestillingsevnen – og give unge håb og handlemuligheder.

MUSICON OG HAL 9: HVOR LOKAL FORANKRING MØDER BÆREDYGTIG OMSTILLING

Musicon-bydelen danner en helt særlig ramme om GRASP, hvor bæredygtig omstilling ikke bare er et udstillingsvindue, men en levende og fysisk virkelighed, der foldes ud året rundt blandt bydelens mange ildsjæle, organisationer og bygninger. I denne kreative bydel er de lokale aktører allerede dybt engagerede i at praktisere og udvikle bæredygtige løsninger, hvilket gør området til en naturlig og autentisk ramme om GRASP.

→ Den engelske forsker Jess Crombie Jensen holder oplæg om, hvem der har ejerskab over de historier, vi fortæller om global udvikling til GRASP i 2025, som en del af OpEn på GRASP. Foto: Flemming Bo Jensen.

Bydelen er skudt op mellem områdets tidligere betonfabriks-haller – enkelte af de store industrihaller står stadig og udgør sammen med Roskilde Festival Højskole og Ragnarock de lokationer, hvor GRASP foregår. En bydel med mange kulturinstitutioner, aktive fællesskaber, specialbutikker, begivenheder – og flere og flere lokale beboere. Et klart kendetegn for området er som sagt bæredygtig omstilling.

Med Roskilde Festival Gruppens ambitiøse transformation af Hal 9 får området endnu en konkret manifestation af den grønne omstilling, og projektet bliver et nyt samlingspunkt, hvor frivillige og lokale aktører kan mødes på tværs og sammen skabe nye initiativer. Her skal fællesskab og frivillighed udfolde sig endnu mere fremadrettet, og byen får et fremtrædende eksempel på, hvordan bæredygtig omstilling kan se ud i byggeriet. Og projektet giver anledning til at styrke den lokale forankring for GRASP endnu mere som aktiv medspiller i det rige landskab af kreative virksomheder, ildsjæle og organisationer, som kendetegner Musicon.

↓ Lysskiltet for GRASP lyser op i Musicons mørke med Orange Makers og Roskilde Festival Højskole i baggrunden. Foto: Flemming Bo Jensen.

ET SAMLINGSPUNKT FOR HÅB OG HANDLING

Helt tilbage fra de første samtaler om, hvad der skulle kendetegne Roskildes nye vidensfestival, har en bærende tanke været at samle deltagere om håb og handlemuligheder. De første udgaver af GRASP fandt sted i skyggen af covid-19-pandemien og startede derfor småt, men begivenheden er hurtigt begyndt at vokse sig større. Med tiden kan begivenheden vokse sig større og involvere endnu flere lokale organisationer samt samarbejdspartnere fra hele landet. GRASP skal være samlingspunktet for håbefulde aktører, der ønsker at handle for bæredygtig forandring.

I en tid, hvor mange føler afmagt over for de globale kriser, står GRASP som et rum for fællesskab, håb og handling. Ved at demonstrere styrken i at handle i fællesskab og skabe noget sammen og aktivere kunstens transformative kraft viser platformen en vej frem mod mere bæredygtige og retfærdige løsninger.

GRASP er en manifestation af troen på, at vi gennem samarbejde, kunstnerisk udforskning og vidensdeling kan skabe positive forandringer i verden. Som platform fortsætter GRASP med at udvikle sig, altid med fokus på at styrke forbindelserne mellem udfordringer og løsninger. Mellem kunst og viden samt håb og handling.

Fremadrettet vil man kunne støde på GRASP-arrangementer hele året igennem både i Musicon-områdets fantastiske lokalefaciliteter og på andre kulturelle samlingssteder landet over. En kæmpe opfordring er derfor at holde øje med nyheder fra GRASP på hjemmesiden www.graspfestival.dk.

↑ Kunstneren ILYICH opfører sit værk Untitled til GRASP 2021. Foto: Kim Matthäi Leland.

NOTER

- ¹ På GRASPs hjemmeside kan man finde en oversigt over den store partnerkreds omkring GRASP (partnere).
- ² Geoff Mulgan er en af de forskere, som har beskrevet forestilling-krisen. Blandt andet i bogen *Another world is possible* fra 2022. Geoff Mulgan har medvirket i GRASP to gange: I 2021 bidrog han til et panel og deltog digitalt. I 2023 bidrog han igen til programmet som keynote-taler.
- ³ FN holdt i september 2024 et "Summit of the Future", som mundede ud i en formulering af en pagt for fremtidens generationer. Det kan man læse om på FN's hjemmeside: *A Declaration on future Generations* - United Nations Summit of the Future | United Nations.
- ⁴ Thomas Rau og Sabine Oberhuber: *Material Matters. Developing Business for a Circular Economy*. 2023.
- ⁵ Om OpEn. <https://openpuljen.dk/om-open/>
- ⁶ Iris Gold - Boys Boys Boys (Official Music Video). <https://www.youtube.com/watch?v=5b9fsQPYSEU>

Sæby under det arkæologiske forstørrelsesglas

Ole Thirup Kastholm

Langt ude i det kviksølvlysende verdenshav ligger et ensomt lille blyfarvet land. Det lillebitte klippeland forholder sig til det store hav omtrent som et sandskorn til gulvet i en balsal. Men set under forstørrelsesglas er dette sandskorn alligevel en hel verden med bjerge og dale, sunde og fjorde og huse med smaa mennesker. Ja, et sted ligger der endda en hel lille gammel by med brygger og pakhuse, gader og stræder og stejle gyder, haver og torve og kirkegaarde. Der er ogsaa en gammel højtliggende kirke, fra hvis taarn der er udsigt over byens tage og videre ud over det almægtige hav.¹

Åbningsordene i den færøske forfatter William Heinesens fortælling "De fortabte spillemænd" skalerer menneskelivet over for den store natur. Dette giver mening, når man befinder sig på Færøerne.

Nu er der som bekendt ikke andre steder i verden, der er Færøerne, end netop Færøerne. Således er eksempelvis landsbyen Sæby i den nordlige del af Lejre Kommune ikke Færøerne, og på samme måde må man indrømme, at Lejre Vig på flere måder er temmelig langt fra det almægtige hav. Ikke desto mindre har Heinesens ord en almengyldighed, som også kan siges at gælde for Hornsherreds mere bløde og milde landskab. Når man kigger ordentligt efter, så lever der – og har levet – mennesker, og deres liv og verdner hver især sætter sig deres spor.

→ Fig. 1. Gravhøjen Bavnehøj vest for Sæby. Efter størrelsen at dømme må højen være anlagt i ældre bronzealder. I 2015 blev der fundet rester af begravelser fra vikingetiden neden for højen. Foto: Ole Kastholm, ROMU.

Det gælder for hvert sogn, hver landsby, hvert ejerlav i museets ansvarsområde, at der gemmer sig viden om de mennesker, som har levet på netop denne plet. En del af den viden kan vi få ved at spørge de levende i dag, andet gemmer sig i arkiverne, mens noget tredje kan kortlægges gennem fortidsminder og fund, som ligger i landskabet og skjult i mulden.

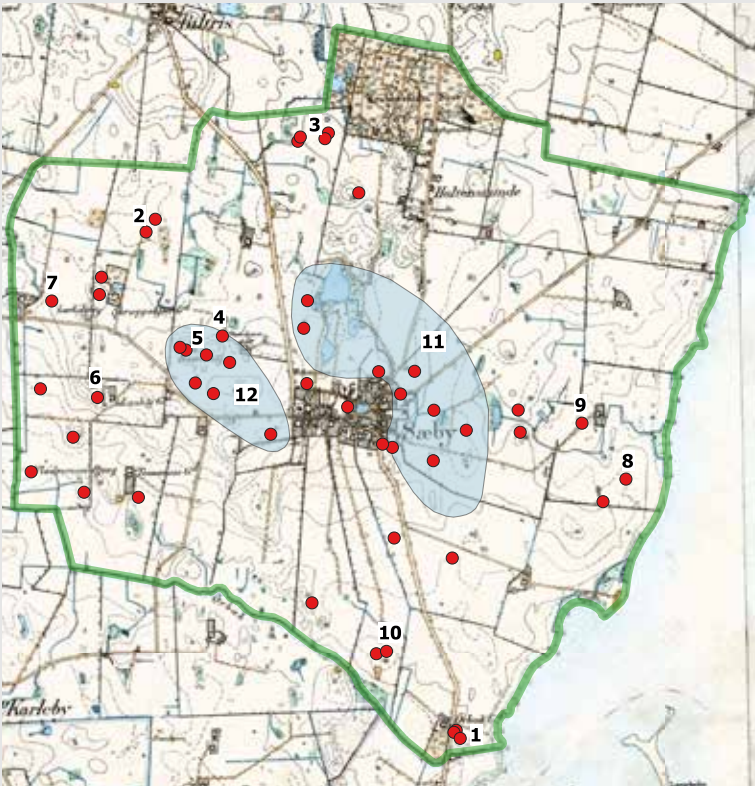
I en nylig bog fra Historisk Forening for Bramsnæs og Hvalsø ønskede man at rette det lokalhistoriske forstørrelsesglas mod Sæby.² Formålet var at beskrive landsbyens historie, ejendomme og beboere gennem tiden, især med viden fra arkiverne. Men for at fuldstændiggøre billedet og sætte landsbyen ind i en længerevarende kulturhistorisk sammenhæng så medvirkede museet i bogen med et afsnit om oldtiden omkring Sæby.³ Dette lille detailstudie bragte flere interessante fund i fokus og bringes derfor her i årsskriftet, i en tilpasset form og for en bredere læserskare.

Det gælder for hvert sogn, hver landsby, hvert ejerlav i museets ansvarsområde, at der gemmer sig viden om de mennesker, som har levet på netop denne plet

OLDTIDEN VED SÆBY

Ganske som det gælder for størstedelen af sognene i den sydlige del af halvøen Hornsherred, så er Sæby Sogn meget rigt på fortidsminder – i alt 90 arkæologiske lokaliteter er registreret i sognet på nuværende tidspunkt. Bag dette tal gemmer der sig langt flere arkæologiske fund, da én lokalitet nogle gange dækker over eksempelvis en gravhøj eller et enkelt løsfund, men andre gange rummer adskillige fund, når der for eksempel er tale om områder, hvor der er gjort mange detektorfund. Sognet omfatter 16 km², og strækker sig tværs over Hornsherred, fra Lejre Vig i øst til Vellerup Vig i vest. I det følgende vil fokus dog være på den del af sognet, som omgiver landsbyen Sæby, og som er sammenfaldende med Sæby Ejerlav (fig. 2).

På grund af områdets landlige karakter, hvor større anlægsarbejder hører til sjældenhederne, har der kun været foretaget få arkæologiske udgravninger, og de fleste fortidsminder er derfor således enten de

1. Køkkenmødding. Sen jægerstenalder.	7. Affaldsgrube med rester af lerkar. Yngre bronzealder.
2. Hustomt. Tidlig bondestenalder.	8. Fundsted for sten med skåltegn. Bronzealder.
3. Udgravet jættestuetomt. Bondestenalder.	9. Nuværende placering af sten med skåltegn.
4. Fredet jættestuetomt. Bondestenalder.	10. Gravplads. Romersk jernalder.
5. Den fredede gravhøj Bavnehøj. Ældre bronzealder.	11. Fundområde for detektorfund. Yngre germansk jernalder, vikingetid og historisk tid.
6. Den fredede gravhøj Lyshøj. Ældre bronzealder.	12. Fundområde for detektorfund. Yngre germansk jernalder, vikingetid og historisk tid.

↑ Fig. 2. Oversigtskort med registrerede arkæologiske fund i Sæby Ejerlav. De fund, som er omtalt i artiklen, er markeret med nummer. Kort: Ole Kastholm, ROMU. Baggrundskort: Høje Maalebordsblade © Klimadatastyrelsen.

synlige monumenter, som gravhøje, registreret under 1800-tallets sogneberejsning, eller amatørarkæologers løsfund opsamlet på jordoverfladen og lokaliseret enten med øjnene eller med metaldetektor.

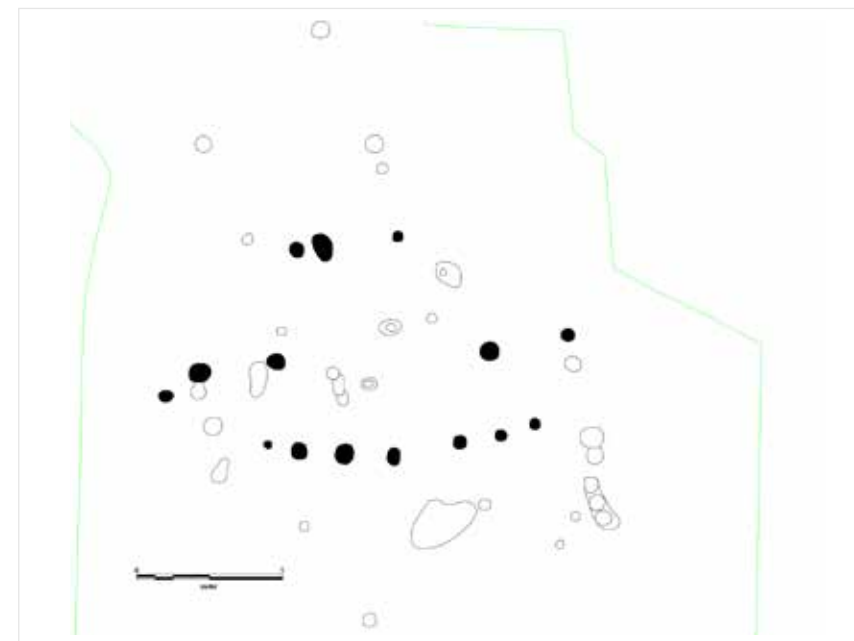
Af udgravningsaktivitet har der fortrinsvis været tale om ledningsarbejder, såsom nedgravningen af naturgassen i 1980'erne og kloakeringsarbejder ved Sæby landsby i 2011, hvor museets arkæologer har fulgt med. Resultatet af dette har dog været magert, og vi kan derfor ikke sige meget – på et arkæologisk grundlag – om selve landsbyens historie. Enkelte arkæologiske udgravninger med interessante resultater ved Skræppekærgård og Sæby-Gershøj Skole er det imidlertid også blevet til. Disse vil blive beskrevet nærmere nedenfor, hvor de mest interessante fund fra landskabet, der omgiver Sæby, bliver gennemgået fra de ældste tider og op til middelalderens begyndelse.

Tidlige bønder

Trods sognets ca. 3,5 km lange kystlinje ud til Lejre Vig er der kun i meget begrænset omfang fundet de såkaldte køkkenmøddinger fra jægerstenalderens sidste tid, som ellers kendetegner fjordlandskabets kyster, og som ikke mindst består af østersskaller fra måltider. Blot en enkelt køkkenmødding kendes, som ligger ved vandløbets Ørbæks udløb i Lejre Vig i sognets sydligste del. Som regel ligger køkkenmøddingerne 3-5 m over fjordens nuværende overflade tæt ved datidens kyst, havet stod dengang højere end i dag. Fraværet af køkkenmøddinger kan naturligvis skyldes, at de aldrig har været netop her, men det er nok mere nærliggende, at de er gået tabt ved landsbrugsdriften i det åbne, skovløse landskab.

Dermed er det først i bondestenalderen, som begynder o. 3900 f.Kr., at de arkæologiske spor for alvor gør sig gældende omkring Sæby. Men det sker så også med nogle ret interessante fund.

Et af de mest opsigtsvækkende fund ved Sæby blev gjort i 1986 nær Skræppekærgård vest for Sæby. Her fandt to amatørarkæologer spor på markoverfladen i form af flintafslag, flintskrabere, flintøkser, lerkarskår og brændt lerklining. Ud fra fundene at dømme var der tale om en datering til den tidlige del af bondestenalderen, og at der kunne være tale om en boplads, som var truet af pløjningen på stedet. Fundene gav anledning til en arkæologisk udgravning i 1987, som afdækkede resterne af en bygning fra den del af bondestenalderen, der betegnes tidligneolitikum B (ca. 3700-3500 f.Kr.). Der var tale om stolpehullerne fra et hus på 12,5 m længde og 6,5 m bredde, og dette lille langhus var et af de først fundne danske eksempler på huse fra denne del af oldtiden, hvor menneskene var blevet bofaste agerdyrkere og derfor begyndte at opføre gårde (fig. 3).

↑ Fig. 3. Grundplanen af det tidligneolitiske hus ved Skræppekærgård, som blev udgravet i 1987. Husets stolpehuller er markeret med sort. Tegning: Palle Ø. Sørensen efter Kaul 1997.

Det er stadig et sjældent syn at finde huse fra den tidlige del af bondestenalderen, men faktisk findes flere af dem omkring Roskilde Fjord. Ud over huset ved Skræppekærgård så er huse af denne art også fundet og udgravet ved Skibby og Ølstykke.⁴

Et andet spændende udgravningsresultat, som også hører til i bondestenalderen, er jættestuetomten på markerne nordøst for Sæby-Gershøj Skole (den nuværende Sofiehøj Friskole). Det havde længe været kendt blandt lokale, at der lå resterne af en jættestue her, men af en eller anden grund var den ikke blevet indført i fortidsminderegistret. Dette blev der rådet bod på i begyndelsen af 1990'erne, og i 1993-94 blev tomten undersøgt af museet, da den ellers ville gå til ved den fortsatte dyrkning af marken. Allerede før udgravningen blev indledt, sås resterne af højen med jættestuen som en rund til svag oval forhøjning i marken på omtrent 1 m højde og med en diameter på 25-30 m. På jordoverfladen lå der store mængder af knust flint samt rester af de flade karakteristiske tømursfliser, som har været indsat imellem jættestuens store sten. Udgravningen viste, at samtlige bæresten, dæksten, indgangssten og randsten i jættestuens konstruktion var blevet trukket op og fjernet fra deres oprindelige

placering, som nu bare kunne ses i de negative aftryk efter stenene – sten-sporene. Gravkammeret tegnede sig på denne måde som et langstrakt, ovalt område på ca. 8 x 5 m, omkranset af bærestenenes stenspor. På samme måde sås gangen ind til kammeret. Højen havde været omkranset af en randstenskæde med 75 sten, og uden for randstenene lå en bro-lægning af mindre marksten og hvidbrændt flint, som stadig var bevaret næsten hele vejen omkring højen (fig. 4). I gravkammerets bund blev der udgravet omkring 50 ravsmykker (perler, hænger og skiver) og ni flintøkser samt skeletdele fra mindst 11 gravlagte, heraf fire børn og syv voksne. Fundene fortæller, at jættestuen var et sted, menneskene på egnen brugte til deres afdøde over en periode på flere hundrede år, fra ca. 3200-2400 f.Kr.⁵

I dag er der ingen spor efter jættestuen ved skolen, men et lignende stenmonument findes lidt nordvest for landsbyen. Denne jættestuetomt, hvor bærestenene og nogle af dækstenene stadig er bevaret, blev registreret i 1883 i forbindelse med sogneberegnsningen og er i dag fredet.

Bronzealderens store gravhøje

Sporene fra bronzealderen omkring Sæby er mere spredte. Der er dog enkelte spredte metalfund, og så må vi formode, at de to store fredede gravhøje, Bavnehøj og Lyshøj, i landskabet vest for landsbyen, er opført i ældre bronzealder (1700-1100 f.Kr.). Højene er ikke undersøgt, men deres volumen og prominente beliggenhed antyder denne datering. Bavnehøj blev registreret i 1883 af Kristian Bahnson fra Nationalmuseet ved sogneberegnsningen, hvor landets fortidsminder blev kortlagt (fig. 1). Lyshøj registreredes først i 1941 af Therkel Mathiasen, og på dette tidspunkt blev fredningen af begge høje også tinglyst på baggrund af den nye fredningslov fra 1937, som vi skylder deres – og tusinder andre fortids-minders – bevaring til i dag.

Antager vi, at de prominente gravhøje er fra bronzealderen, så har der naturligvis levet mennesker på egnen i denne periode. Imidlertid er sporene efter bronzealderens bopladser yderst begrænsede og kendes blot i ét tilfælde. Ved Lærkebjerg, i sognets vestlige udkant, undersøgte museet ved etableringen af naturgasledningen i midten af 1980'erne en affaldsgrube med rester af lerkar fra yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.), og formentlig ligger der her en boplads fra perioden i omgivelserne.

→ Fig. 4. Luftfoto fra helikopter af jættestuetomten ved Sæby-Gershøj Skole, som i 1990'erne blev undersøgt af museets arkæologer. Foto: Flemming G. Rasmussen, ROMU.

↑ Fig. 5. Stenen med skåltegn, som i dag står ved Brandbjerggårds indkørsel, men som er opgravet på markerne syd for gården. Foto: Cille Krause, ROMU.

Et særligt fund er en sten med helleristninger. Den 170 cm høje rødlige granitsten blev fundet under markarbejde syd for Brandbjerggård og blev efterfølgende opstillet som "bautasten" ved gårdens indkørsel, hvor den står i dag. Senere viste det sig, at stenen var dekoreret med ca. 25 skåltegn, og den er i dag fredet på det sted, hvor den står. Skåltegnene ses tydeligt på stenens bagside (fig. 5).

De rige jernaldergårde

Fra den ældste del af jernalderen – førromersk jernalder (500-1 f.Kr.) – er der ikke mange fund på Sæbyegnen, hvilket bekræfter det generelle billede, vi kender. Men fra romersk jernalder (1-375 e.Kr.) kendes en mindre gravplads ved Ørbækgård. Her er der fundet tre grave i forbindelse med grusgravning, som Nationalmuseet undersøgte i 1970. Der har dog ikke været foretaget egentlig udgravning, og der er givetvis flere begravelser på stedet. På marken er også opsamlet lerkarskår, som dog lader til at være lidt yngre end gravpladsen.

Et særligt fund er en sten med helleristninger. Den 170 cm høje rødlige granitsten blev fundet under markarbejde syd for Brandbjerggård og blev efterfølgende opstillet som "bautasten"

Det er imidlertid især i den yngre del af jernalderen, at fundene er mange. Det gælder ikke mindst yngre germansk jernalder (550-750 e.Kr.) og vikingetid (750-1050 e.Kr.). De mange fund skyldes naturligvis en betydelig aktivitet i denne del af oldtiden, men også den ihærdige indsats fra amatørarkæologer med metaldetektorer, der begyndte i 1990'erne og er fortsat til i dag med stadigt stigende intensitet.

De allerstørste fundkoncentrationer befinder sig på markerne nord og øst for landsbyen. Jernalderfundene omfatter blandt andet dragtspænder, vægtlodder, våbendele, tenwægte, forskellige spænder og beslag samt mønter. Desuden er der opsamlet adskillige søpindsvin på markoverfladen, som regnes for at være en indikator på jernalderbebyggelse, da man også dengang har samlet de særligt udseende fossiler op og gemt dem.

Men også vest for landsbyen er der gjort en del fund fra jernalderen. Neden for Bavnehøj dukkede der dragtspænder op fra vikingetiden sammen med uldstof (fig. 6), og der er ganske givet tale om sporene efter en eller flere begravelser, som er blevet anlagt ved den gamle

↓ Fig. 7. Det irske vægtlod, som er fundet med metal-detektor ved Sæby. Loddet er erklæret danefæ og findes i Nationalmuseets samling. Foto: Cille Krause, ROMU.

↑ Fig. 6. Rester af uldtekstil, som blev fundet sammen med dragtspænder fra vikingetiden neden for Bavnehøj. Tekstiler fra vikingetiden er yderst sjældne, og fundet, der er danefæ, befinder sig i dag på Nationalmuseet. Foto: Ole Kastholm, ROMU.

gravhøj. Det er et fænomen, vi kender fra mange andre steder, at man i vikingetiden lagde sine gravpladser ved ældre gravmonumenter som for eksempel bronzealderhøje. Således kender vi det eksempelvis fra Kirke Hyllinge, hvor museet i 2000 undersøgte en gravplads fra vikingetiden, der lå ved gravhøjen nord for kirken.⁶ I området vest for Sæby er der også dukket et vægtlod op, som stammer fra Irland, og som indikerer et vidtrækkende netværk (fig. 7) samt adskillige sølvmonter og sølvklip.

AFSLUTNING

Jernalderfundene omkring Sæby føjer sig ind i et mønster, som vi genkender fra flere lokaliteter i Hornsherred. Det gælder for eksempel for steder som Kirke Hyllinge, Karlebyerne, Lyndby og Rye. Omkring disse landsbyer er der gjort store mængder af metalfund fra yngre germansk jernalder og vikingetid, og der er tale om fund, der indikerer boplads med indslag af håndværk, handelsnetværk og våbenelite. Vægtlodder, klipsølv, arabiske mønter og importerede genstande fra De Britiske Øer vidner om omfattende netværk, mens våbendele som dekorerede sværdfæsteknapper peger på en sammenhæng med samfundets elite. Det er oplagt at se denne elite i sammenhæng med den navnkundige kongeresidens ved Lejre, som var i funktion fra ca. 500-1000 e.Kr.⁷ Meget tyder på, at Roskilde Fjord var Lejredynastiets indgangsportal,⁸ at den lange og snørklede fjord var let at kontrollere for kongemagten, og at dette medførte en højere grad af handel og langtrækkende forbindelser, end vi normalt ser. I forlængelse af dette kan man forestille sig, at de rige lokaliteter, som den ved Sæby, er sporene efter de gårde, som Lejrekongens hird må have haft i oplandet til residensen.

Metalfundene omkring Sæby fortsætter op i middelalderen, hvilket også gælder metalfundene omkring landsbyer som Kirke Hyllinge, Lyndby og Rye. Selv om landsbyerne og deres kirker først eksisterer fra middelalderen, så har de deres forgængere i jernalderlokaliteterne, som efter alt at dømme hørte til den gruppe af mennesker, som stod nærmest kongen i Lejre.

Kunne man nu forestille sig at justere lidt på William Heinesens forstørrelsesglas, så ikke alene landsbyen Sæby og dens omgivende marker kom i fokus, men også så billedet gik på tværs af de forhistoriske perioder? Ja, så ville der vise sig et mylder af små mennesker på denne lille plet. De tidlige agerdyrkere, som rydder skov til mark og bygger de allerførste langhuse. Sten- og bronzealderbønder, som møjsommeligt flytter store sten til jættestuer og graver store mængder græstørv til at bygge gravhøje, så deres døde kan få det helt rigtige hvilested. Jernalderfolk, der bygger gårde og fører sig frem viden om, over vandet. – Og alt dette mylder, før der overhovedet var en landsby på stedet.

NOTER

- ¹ Heinesen 1950.
- ² Kiørboe 2024.
- ³ Kastholm 2024.
- ⁴ Buus Eriksen 1992; Kaul 1997; Kastholm & Sørensen 2019; Sørensen 2019.
- ⁵ Larsen 1997.
- ⁶ Ulriksen 2011.
- ⁷ Christensen 2015.
- ⁸ Kastholm 2025.

LITTERATUR

- Buus Eriksen, L. 1992. Ornehus på Stevns – en tidligneolitisk hustomt. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1991, 7-19.
- Christensen, T. 2015. *Lejre bag myten. De arkæologiske udgravninger*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, bind 87. Højbjerg.
- Heinesen, W. 1950. *De fortabte spillemænd*. København.
- Kastholm, O.T. 2024. De arkæologiske spor omkring Sæby. I: L. Kiørboe: *Sæby. En beskrivelse af landsbyens historie, ejendomme og beboere*, 17-24. Historisk Forening for Bramsnæs og Hvalsø. Holbæk.
- Kastholm, O.T. 2025. The Dynasties at Sea in the Late Iron Age. I: T. Christensen, J. Ljungkvist & N. Price (eds.): *Viking Dynasties. The Royal Families of Lejre and Uppsala Between Archaeology and Text*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, bind 127, 414-461. Højbjerg.
- Kastholm, O.T. & P.Ø. Sørensen 2019. Neolithic and Early Bronze Age two-aisled house sites in the area surrounding Roskilde Fjord. I: L.R. Sparrevohn, O.T. Kastholm & P.O. Nielsen (eds.): *Houses for the Living. Two-aisled houses from the Neolithic and Early Bronze Age in Denmark*. Nordiske Fortidsminder, Vol. 31:1, 67-80. Copenhagen.
- Kaul, F. 1997. Et tidligneolitisk hus ved Skræppekærgård, Nordsjælland. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1996, 7-20.
- Kiørboe, L. 2024. *Sæby. En beskrivelse af landsbyens historie, ejendomme og beboere*. Historisk Forening for Bramsnæs og Hvalsø. Holbæk.
- Larsen, A.-C. 1997. Beretning for den arkæologiske udgravning af en jættestuetomt ved Sæby Skole. ROMUs arkiv, j.nr. ROM 1398/93.
- Sørensen, P.Ø. 2019. Cat. no. 71. Skræppekærgård. I: L.R. Sparrevohn, O.T. Kastholm & P.O. Nielsen (eds.): *Houses for the Living. Two-aisled houses from the Neolithic and Early Bronze Age in Denmark*. Nordiske Fortidsminder, Vol. 31:2, 54-56. Copenhagen.
- Ulriksen, J. 2011. Vikingetidens gravskik i Danmark. Spor af begravelsesritualer i jordfæstegrave. *Kuml*, 161-245.

Det "ottekantede" sværd fra Manderup

Palle Østergaard Sørensen

Nord for den lille landsby Manderup, som ligger ud til Selsø sø øst for Skibby i Hornsherred, har der tidligere ligget en hel række gravhøje. Kun en enkelt af disse er i dag bevaret og fredet. De øvrige er alle overpløjede og kan kun i få tilfælde anes som svage forhøjninger i landskabet. Arealerne er ad flere omgange blevet afsøgt med metaldetektorer af en lille gruppe lokale detektorførere. Ved en af de overpløjede høje blev der fundet et fragment af et tutulusmykke samt spidsen af en dolkklinge, begge af bronze. Disse fund viser, at højen har været brugt som begravelsesplads i bronzealderen, og formodentlig er alle gravhøjene i dette område anlagt i den ældre del af denne periode (1700-1100 f.Kr.).

Ved de videre afsøgninger af markerne nord for Manderup fandt en af detektorførerne, Kimmo S. Jørgensen, i 2022 et massivt greb fra et ottekantsværd fra bronzealderen. Grebet er støbt, og dele af klingens sidder stadig på plads, fæstet til grebet med et par nitter. I alt seks fragmenter af klingens blev efterfølgende fundet tæt på selve grebet, og disse kan sættes sammen til et længere forløb, der passer på stykket, som sidder fast på grebet (fig. 1).

→ Fig. 1. Ottekantssværd Frederikssund Museum Færgesgården. Foto: Kristian Grøndahl, ROMU

Selve håndfæstet har et ottekantet tværsnit – heraf sværdtypens lidt mærkelige navn. Grebet er fint ornamenteret med lodrette rækker af lidt grove spiral- eller bølgefigurer (fig. 2). Et tilsvarende ornament findes på den ovale knap, der foroven afsluttes med en høj flad spids. Ved overgangen til selve klingens findes der nederst to små nitter, som holder håndtaget fast, mens fire cirkelfigurer imiterer tilsvarende nitter, der dog reelt kun er til pynt. Andre steder på grebet findes der små bueformede streger, der danner fine bølgelinjer. Sværdet kan dateres til ældre bronzealder per. II (1500-1300 f.Kr.).

På det sted, hvor fragmenterne af sværdet blev fundet, er der ikke afsat nogen gravhøj i de officielle registre, og en gennemgang af det ældre kortmateriale viser heller ikke nogen gravhøj på fundstedet. Da fund af hele bronzealdersværd normalt vil stamme fra en grav, søgte ROMU i 2023 om midler til en mindre undersøgelse hos Slots- og Kulturstyrelsen for at afklare fundsituationen nærmere. Et mindre beløb blev bevilliget, men først i sensommeren 2024 blev det muligt at foretage en arkæologisk undersøgelse på stedet.¹ Muldjorden blev taget af i tynde lag med en gravemaskine og jorden blev afsøgt af de lokale detektorførere (fig. 3).

↓ Fig. 2. Ottekantssværd Frederikssund Museum Færgedgården. Foto: Kristian Grøndahl, ROMU

↑ Fig. 3. Foto fra udgravningen ved Enghøjgaard. Foto: Palle Ø. Sørensen, ROMU.

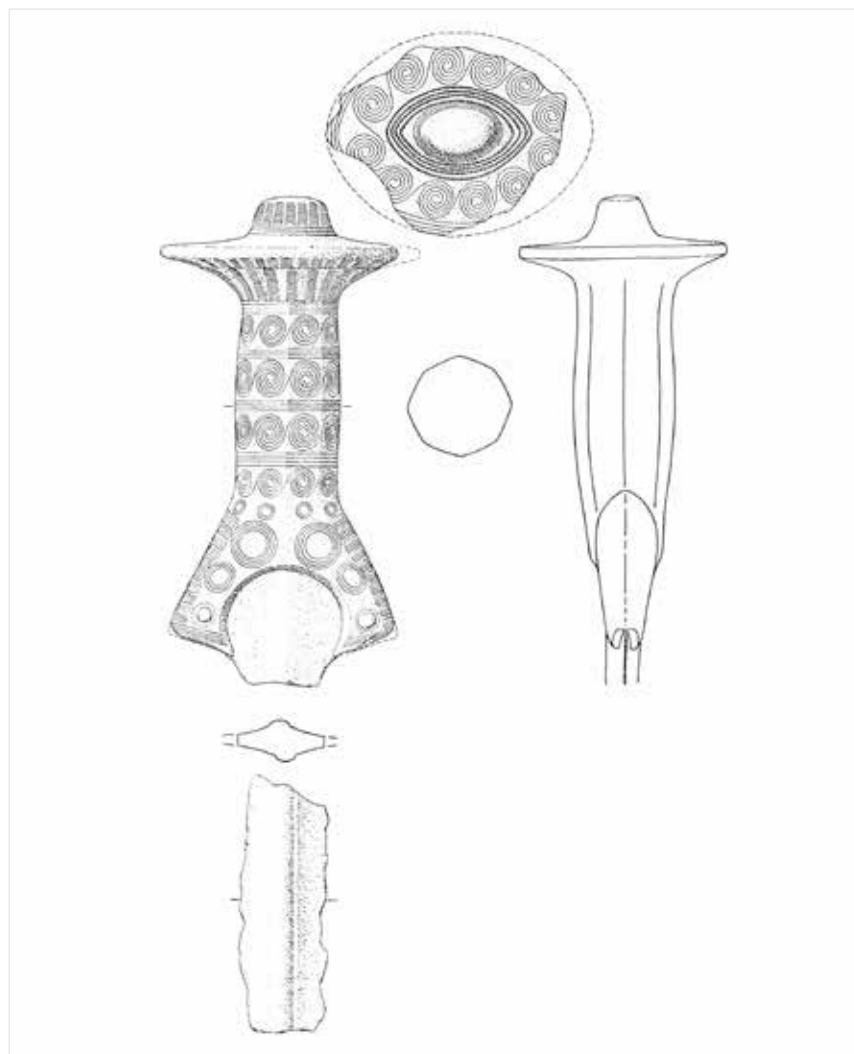
Yderligere tre stykker af klingens blev fundet, således at sværdet nu er næsten komplet. Kun selve spidsen af klingens mangler.

Ved undersøgelsen blev der dog ikke fundet nogen spor af en grav eller en gravhøj, så her må man sige, at vi stadigvæk er på bar bund.

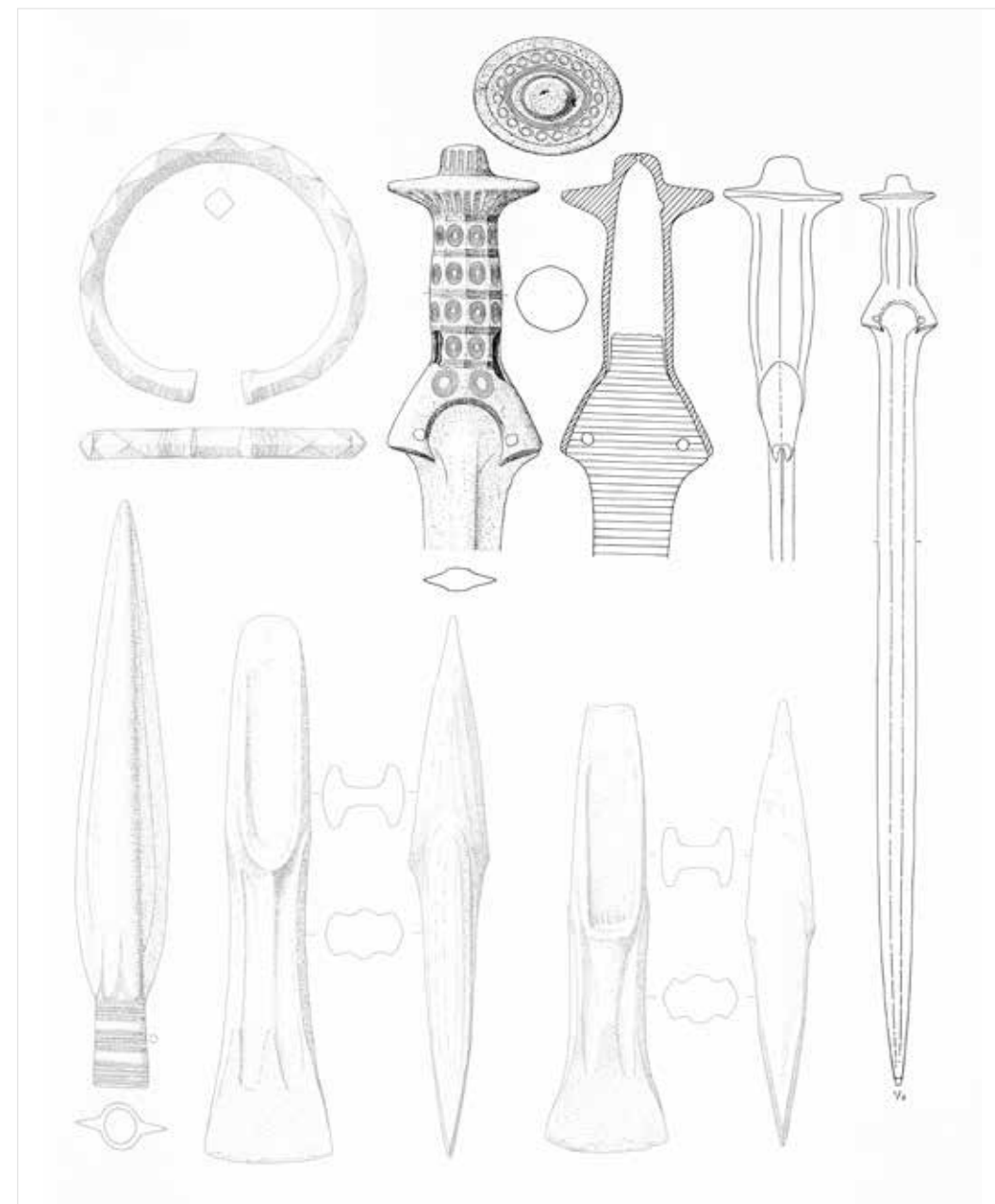
I området syd for Manderup blev der i 1935 fundet dele af et tilsvarende ottekantssværd, der i detaljer ligner det ny fundne. Her er de noget finere spiralfigurer dog orienteret vandret hen over det ottekantede greb. (fig. 4)

Endnu et ottekantssværd med en næsten identisk ornamentik kendes fra Kirke Såby i bunden af Hornsherred. Dette fund stammer fra et stort depotfund med en række andre genstande. I dette tilfælde er hele klingens bevaret, og sværdet er 65 cm langt. (fig. 5)

Tidligere blev alle ottekantssværd regnet for importfund fra Mellem- eller Sydtyskland, hvor der findes mange tilsvarende sværd. Efterhånden er der dog dukket forholdsvis mange nye sværd op i det danske område, som er ornamenteret i den nordiske bronzealderstil. De to sværd fra Manderup og sværdet fra Kirke Såby må helt klart være fremstillet i Norden, og de store ligheder i ornamentikken kunne tyde på, at de er fremstillet af den samme lokale bronzealdermed.

↑ Fig. 4 Illustration af ottekantssværd fundet syd for Manderup i 1935.

↑ Fig. 5. Illustration af det samlede depotfund fra Kirke Såby herunder også det komplet bevarede ottekantede sværd (fremhævet).

NOTER

¹ Journalnr. ROM 3928 Enghøjgaard.

Fra Rom til Roskilde

Jesper Langkilde

- en pavebulle fra middelalderen

I august 2024 deltog denne artikels forfatter i den årlige konference for europæiske arkæologer afholdt af organisationen *European Association of Archaeologists*. Konferencerne tiltrækker hvert år tusindvis af arkæologer og afholdes skiftende steder i Europa – denne gang i Rom. Konferencerne er en fantastisk mulighed for at udveksle viden, metoder og teorier med kolleger fra hele Europa, og ikke så sjældent får man nye ideer og god inspiration til forståelsen af de fund og problemstillinger, man arbejder med i ens eget lokalområde.

En sådan inspirerende oplevelse havde jeg på årets konference, da jeg deltog i en session om arkæologiske levn af middelalderens religiøse ritualer, hvor en engelsk forsker præsenterede en undersøgelse af fund af såkaldte pavebuller i England. Præsentationen var interessant, da vi ikke så længe forinden havde gjort et fund af en middelalderlig pavebulle på en arkæologisk udgravning på Sortebrødre Plads i Roskilde. Fundet havde voldt os lidt hovedbrud, men den engelske forskers tanker om lignende fund gav anledning til fornyede overvejelser om fortolkningen af vores fund i Roskilde.

- Fig. 1. Pavebrev fra pave Honorius 3. til biskoppen af Riga, dateret 28. oktober 1219. Bemærk, hvordan den pavelige blybulle er fæstnet til pergamentet med en silkesnor. På bullens forside ses afbildningen af apostlene Paulus og Peter. Det historiske centralarkiv, Warszawa. Foto: Wikimedia Commons.

HVAD ER EN PAVEBULLE?

Inden vi vender os mod fundet fra Roskilde, vil det nok være på sin plads med en beskrivelse af, hvad en pavebulle er, da betydningen ikke er helt entydig. Ordet bulle kommer af det latinske *bullā*, der betyder en svulmende eller rund genstand, som for eksempel en boble, knap eller rund kapsel. Betegnelsen har formentlig rødder helt tilbage i oldtidens Mesopotamien, hvor lerkugler indeholdende tegn blev brugt til at holde regnskab med og garantere landbrugsprodukters art og mængder, når de for eksempel skulle handles. Da man senere begyndte at skrive på papyrus og pergament, kom en bulle til at betegne et rundt metalsegl med prægning, der gav dokumentet gyldighed og garanterede indholdets ægthed.

I middelalderen var en pavebulle derfor oprindeligt et cirkulært metalsegl – som regel af bly – der i en snor blev hængt under breve og dokumenter fra paven for at garantere deres autenticitet. Efterhånden kom bulle til også at betegne selve brevet, og fra 1400-tallet anvendtes betegnelsen om alle officielle breve og dokumenter beseglet med pavens blysegl.¹ I det følgende vil betegnelsen bulle blive brugt i betydningen blysegl.

BREVE FRA PAVEN

Paven i Rom var den vestlige kristne kirkes overhoved, og i løbet af middelalderen sendte paven hundredtusindvis af officielle breve og beskeder ud til modtagere i hele Europa. Indholdet i brevene kunne vedrøre befalinger og forordninger for de kristne og kirkens forhold, indsættelse af biskopper, privilegier, tilladelser og aflad, kirkeretlige afgørelser, korstog og meget andet. Kommunikation på skrift blev helt afgørende for udbredelsen og administrationen af den kristne kirkes vidtforgrene netværk af bispesæder, klostre og andre institutioner ud over middelalderens Europa, men også for forholdene mellem kirken og de verdslige magthavere, som konger, kejsere og andre fyrster. Kirken var på denne måde med til at udbrede den latinske skriftkultur i Europa, og brugen af skriftlig kommunikation og dokumentation bredte sig med kristendommen til de verdslige herskeres administration af deres riger, også i Norden. I Danmark er den ældste kendte nedskrevne sammenhængende tekst således Knud den Helliges gavebrev fra 1085 til domkirken i Lund.²

I Rom dannedes med tiden et stort paveligt hof og kancelli – kaldet kurien (af latin *Curia*: forsamling, hof eller gård) – der blandt andet tog sig af at fremstille, skrive og arkivere de mange dokumenter til og fra kancelliet. For at modtagerne kunne være sikre på de afsendte dokumenters ægthed, blev de behængt med det pavelige blysegl, som de

såkaldte bullatores havde ansvaret for (fig. 1). Fremstillingen af de mange dokumenter må have krævet enorme ressourcer i form af blandt andet pergament, blæk og blysegl – alene til bullerne har der skullet bruges tonsvis af bly. Når man valgte netop bly, skyldtes det formentlig, at seglene blev holdbare og kunne klare transport over lange afstande, samtidig med at det var relativt let at stemple og fremstille de meget store mængder, der skulle bruges. De ældste pavesegl kendes fra 500-600-tallet. Fra slutningen af 1000-tallet blev bullerne standardiseret og udformet efter stort set samme uændrede skabelon frem til omkring 1500.

Buller fra denne periode består af to cirkulære blyskiver af en diameter på ca. 3,5 cm klemte sammen om en snor i midten. På forsiden er bullerne præget med to portrætter af apostlene Paulus og Peter (fig. 2). Over portrætterne ses bogstaverne *SPA SPE*, der er forkortelser for *Sanctus Paulus Apostolus* og *Sanctus Petrus Episcopus* (apostlen Sankt Paulus og biskoppen Sankt Peter – Peter anses for Roms første biskop og dermed den første pave). Portrætterne er relativt detaljerede og viser Paulus med glat hår og skæg, mens Sankt Peters skæg og hår består af tætsiddende knopper, så det fremstår kort og krøllet. På bagsiden er pavens navn præget, efterfulgt af et *PP*, der står for *Pastor Pastorum* (hyrdernes hyrde – det vil sige paven), samt eventuelt et romertal, der angiver pavens nummer i rækken af paver med samme navn. Over bogstaverne *PP* ses på mange buller det græske bogstav omega, der står

↓ Fig. 2. Meget velbevaret blybulle fra pave Gregor 9. (1227-1241). Jordfund fra Hampshire, UK. Foto: Portable Antiquities Scheme.

for evighed. Indskriften på bagsiden er som regel fordelt over tre linjer, hvor de to første rummer pavens navn, og den sidste bogstaverne PP og pavens nummer. På både for- og bagsiden er bullerne dekoreret med en bort af perler eller knopper langs skivens rand, ligesom de to portrætter er omgivet af en perlebort og imellem dem ofte et kors.

At bullerne havde stor betydning som sikring mod forfalskninger, fremgår af et brev udstedt af Ribe domkapitel 18. december 1311, hvor ægtheden og indholdet af et pavebrev blev bekræftet: "I skal vide, at vi har set et Brev af den højhellige Fader Herr Pave Clemens, med den rigtige Bulle og ubeskadiget Seglsnor, uskrabet, ustunget, ufordærvet og i enhver Henseende ubeskadiget af følgende Ordlyd: [...]".³ Der kendes dog ikke desto mindre til adskillige forfalskninger af både breve og buller. En af de måder, man angiveligt skulle kunne kende ægte buller på, var ved at tælle antallet af perler eller knopper langs bullens rand og i Sankt Peters skæg. Bullerne blev fæstnet til pergamentet med en snor af enten hamp eller silke – silke blev brugt til breve med begunstigelser, privilegier og lignende, mens hampesnoren blev brugt til befalinger (se fig. 1). Man kunne således allerede inden læsning vide, hvilken type besked der var i vente.

At bullerne havde stor betydning som sikring mod forfalskninger, fremgår af et brev udstedt af Ribe domkapitel...

De middelalderlige pavebuller kendes i dag fra enten arkiver i form af bevarede dokumenter, hvor bullerne stadig hænger under, eller i form af jordfund af buller løsrevet fra de oprindelige dokumenter. Det er denne sidste type fund, vi skal høre nærmere om i det følgende.

FUNDET MED METALDETEKTOR I ROSKILDE

Genstande af bly giver kraftigt udslag på en metaldetektor, og et sådant tydeligt udslag fik Flemming Kurzweg, da han med sin metaldetektor sidst på året i 2022 gik over en bunke opgravet jord på den igangværende arkæologiske udgravning på Sortebrødre Plads i Roskilde. Flemming var frivillig detektorfører på udgravningen, og den opgravede jord kom fra en stor affaldsgrube fra middelalderen, som ROMUs arkæologer var ved at tømme. Til at begynde med så den fundne blygenstand ikke ud af meget, men da det værste jord blev rensat af, blev det klart, at der

↑ Fig. 3. Pavebullen fra Sortebrødre Plads i finderens Flemming Kurzwegs hånd. Under bogstaverne SPE anes Sankt. Peters ansigt. Foto: Lars Meldgaard Sass Jensen, ROMU.

måtte være tale om et helt særligt fund: en pavebulle (fig. 3). Det blev dog også klart, at bullen var blevet godt og grundigt ødelagt, på et tidspunkt inden den havnede i gruben. Bullen var således foldet sammen og efterfølgende givet minimum tre slag med en skarp genstand – måske en økse eller lignende. Desværre for os var bullen foldet om bagsiden med pavens navn, hvilket umiddelbart gjorde det meget vanskeligt at bestemme, fra hvilken pave bullen stammede. At der var tale om en pavebulle, var dog sikkert, idet man på ydersiden tydeligt kunne se perleborten langs randen, portrættet af Sankt Peter og bogstaverne SPE ovenover. Efter yderligere afrensning, og med hjælp fra museets konservator, kunne den sammenfoldede bulle lirket lidt mere åben, og nogle fragmenterede bogstaver på indersiden tydes med brug af mikroskop og skrålys: Først begyndelsesbogstavet H efterfulgt af et O og i næste linje bogstavet R (fig. 4). Dette var nok til at bestemme pavens navn HO(NO)-R(IUS), da ingen andre pavenavne har denne fordeling af disse bogstaver på linjerne.

Ved at sammenligne med bogstavernes udformning på andre buller brugt under paver med navnet Honorius var konklusionen, at den med størst sandsynlighed må stamme fra pave Honorius 3., der var pave fra 1216-1227 (fig. 5).

Honorius 3. var ivrig fortaler for korstog og bekæmpelse af hedenskab og kætteri og stod blandt andet bag det 5. korstog til Det Hellige Land. Desuden gav han den danske kong Valdemar Sejrs velsignelse til at føre korstog i Østersøområdet og underlægge sig de hedenske folkeslag, han besejrede, hvilket som bekendt skete i 1219 med den danske konges erobring af Estland. Det var også Honorius 3., der anerkendte både dominikaner- og franciskanerordenen som regulære klosterordener, og i 1224 helgenkårede han abbed Vilhelm af Æbelholt. Men spørgsmålet meldte sig selvfølgelig hurtigt, hvorfor en fornem og betydningsfuld genstand som denne pavebulle mon befandt sig i en affaldsgrube på dette sted i Roskilde.

EN AFFALDSGRUBE PÅ SORTEBRØDRENE'S MARK

Bullen blev fundet i forbindelse med de arkæologiske udgravninger på Sortebrødre Plads i 2022-2023, hvor der blev undersøgt store arealer på henholdsvis inder- og ydersiden af den befæstning, der i form af vold og voldgrav omkransede Roskilde by i middelalderen.⁴ Befæstningen – kaldet byvolden – blev anlagt omkring 1150. I 1231 blev der grundlagt et

↓ Fig. 4. Bag- og forside af bullen fra Sortebrødre Plads. Bullen er foldet og slået med et skarpt redskab. På bagsiden med pavenavnet (t.v.) anes i øverste linje et flækket H og under det en smule af et R. Foto: Cille Krause, ROMU.

↑ Fig. 5. Blybulle fra pave Honorius 3. (1216-1227). Jordfund fra Hertfordshire, UK. Foto: Portable Antiquities Scheme.

dominikanerkloster – Roskilde Sortebrødre kloster – på indersiden af byvolden i det område, hvor Roskilde Kloster ligger i dag.⁵ Sortebrødrene fik en stor grund, der strakte sig fra det nuværende Sankt Peders Stræde og helt ud til byvolden i det område, hvor Roskilde bibliotek i dag ligger, og hvor de arkæologiske udgravninger fandt sted. At pavebullens fundsted således var relativt nær Sortebrødre klostret, gav mening, da det netop var til kirkelige institutioner som klostre, bispesæder og domkapitler, at flest pavebreve blev sendt (fig. 6).

Affaldsgruben med pavebuller befandt sig imidlertid på ydersiden af byvolden i et område, hvor der ikke i umiddelbar nærhed fandtes spor af bebyggelse. Faktisk så det ud til, at området i middelalderen har ligget hen som et åbent dyrket areal. Ved første øjekast kunne det derfor undre, at grube og bulle blev fundet der, og ikke på klostergrunden inden for byvolden. En sandsynlig forklaring er, at området med gruben i middelalderen tilhørte Sortebrødre klostret og måske blev dyrket af brødrene. Vi har ingen skriftlige kilder fra middelalderen, der kan bevise dette, men på de ældste kort fra slutningen af 1700-tallet tilhører marken Roskilde Adelige Jomfrukloster – det nuværende Roskilde Kloster – hvilket meget vel kunne være en reminiscens af middelalderens ejerforhold. Der

↑ Fig. 6. Ortofoto af vore dages Roskilde med de arkæologiske udgravningsfelter på Sortebrødre Plads optegnet med rød streg. Fundstedet for pavebullen er markeret med orange prik. Det omtrentlige forløb af Roskildes middelalderlige befæstning er markeret med grøn stiplede streg. På indersiden af befæstningen lå Sortebrødre kloster, hvor Roskilde kloster og bibliotek i dag ligger. Baggrundsfoto: Klimadatastyrelsen.

er også tegn på, at byvolden i dette område mellem klostergrunden og marken måske var helt eller delvist nedlagt allerede i middelalderen. Blandt andet omtaler et dokument fra 1400-tallet det såkaldte "Munke-gab", som kunne være en åbning gennem byvolden til klostret i netop dette område.⁶

Et andet meget interessant aspekt er dateringen af den arkæologiske sammenhæng, bullen blev fundet i. De øvrige fund fra gruben kunne nemlig med al sandsynlighed datere fyldet til 1300-tallet. Bullen ser altså ud til at være havnet i gruben måske 100 år eller mere efter dens udstedelsestidspunkt. De øvrige genstandsfund i gruben omfattede blandt andet en del keramikskår og dyreknoget, men også en kam af ben og enkelte metalgenstande i form af et par knivsblade, et remspænde og en spore af jern samt forskellige mindre bronzegenstande såsom nogle nåle og fragmenter af beslag (fig. 7).

HELLIGE GENSTANDE?

For at nærme os en forståelse af fundet må vi se på, hvad vi ellers ved om denne type fund. På trods af at der er sendt langt over tusind pavebreve til Danmark i tiden fra 1198 til 1536, er jordfund af pavebuller fra middelalderen sjældne.⁷ Hvor sjældne er imidlertid ikke så let at sige

helt præcist. Der findes kun én publiceret oversigt over fund af pavebuller i Danmark, og den er fra 1995. Dengang blev mængden opgjort til 14 buller.⁸ Ved at sammenstille oplysningerne fra denne oversigt med de oplysninger, der kan hentes i forskellige nationale digitale registre, må vi nu regne med omkring 30 buller dateret mellem 1191 og 1521.⁹ Da der i de senere år har været en voldsom vækst i brugen af metaldetektorer i Danmark, kan der muligvis gemme sig flere fund, der endnu ikke er nået frem til registrering.

Selvom det er sparsomt med de umiddelbart tilgængelige oplysninger om de enkelte buller, især med hensyn til deres præcise fundsted, og den sammenhæng, de er fundet i, så er det tydeligt, at de fleste er fundet relativt nær klostre og i byer med bispesæder. Fra Roskilde kendes i alt fire buller, inklusive den sidst fundne på Sortebrødre Plads. Faktisk er Roskilde den by i Danmark med flest fund af pavebuller, herunder den foreløbig ældste bulle, udstedt af Celestin 3. i tiden 1191-1198. Af de tre øvrige buller fra Roskilde er én fundet i byen på et ikke nærmere specificeret sted og to på domkirkegården.¹⁰ I tillæg til fundene fra bispebyer og nær klostre er to buller fra henholdsvis Benedikt 11. (1303-1304) og Leo 10. (1513-1521) fundet ved borge - Søborg og Spøttrup - der på de givne tidspunkter tilhørte henholdsvis kongen og biskoppen af Viborg. De fleste fundsteder har således en relativt klar forbindelse til de insti-

↓ Fig. 7. Arkæolog Matteo Laudato i færd med udgravning af den store grube, hvori pavebullen blev fundet. Foto: Jesper Langkilde, ROMU.

tutioner og personer, hvortil det meste af pavens korrespondance gik: biskopper, domkapitler, klostre og konger.

Det er dog interessant, at 10 af de 30 buller er fundet på marker i landsogne langt fra de mere elitære lokaliteter. Da der ikke er sendt pavebreve til sognekirkerne på landet, må der for disse være en anden forklaring, og det er her oplevelsen fra den årlige europæiske arkæologi-konference kommer ind i billedet.

Generelt har man tidligere forklaret jordfundne pavebuller som et resultat af reformationstiden, hvor man kan have kasseret og bortkastet de pavelige segl som ugyldige og værdiløse. Men den engelske forskers undersøgelser af fund i England peger på, at bullerne i middelalderen kan have haft andre betydninger som amuletter og være havnet i jorden længe inden reformationen, blandt andet ved rituelle nedlægninger på marker, formentlig fordi man har anset dem for genstande med en hellig og velsignende kraft. Nogle af bullerne var ødelagt og foldet på lignende vis som bullen fra Sortebrødre Plads.¹¹

At bullerne havde en betydning, der rakte ud over deres brug som segl, ses også af det forhold, at ganske mange buller er fundet som gravgaver i middelalderlige grave i både England, Tyskland og Frankrig.¹² Måske var forestillingen, at de hellige genstande, tilsvarende de pilgrimsmærker, man også i nogle tilfælde finder i grave, ville gavne personen på dommens dag. En lignende tolkning er foreslået for nogle middelalderlige bispeseglstamper af bly fundet i grave, der tydeligvis ikke var bispegrave.¹³

Selvom foreløbig ingen af de danske fund af buller med sikkerhed er fundet i grave, kan flere af de løsfundne buller fra kirkegårde – som for eksempel domkirkegården i Roskilde – måske oprindeligt på samme måde have været lagt i middelalderlige grave som en slags amuletter.

Det er også bemærkelsesværdigt, at buller i nogle tilfælde – inklusive en del af gravfundene – har fået lavet en gennemboring i midten eller ved randen, der viser, at de efter deres primære brug som segl har været båret eller ophængt i en snor eller lignende som amuletter. I Lunds domkirke er fundet to buller med sådanne gennemboringer. I Holland har man fundet en bulle med gennemboring samt en indridset graffiti, formentlig navnet Maria (fig. 8).¹⁴ Måske har bullen her været brugt på lignende vis som de foldede blystrimler, som vi kender fra en lang række metaldetektorfund i Danmark, der ved indridsede besværgelser i runer eller med latinske bogstaver – blandt andet ved påkaldelse af Jomfru Maria – skulle beskytte indehaveren mod ondskab og sygdom. Det er også muligt, at selve materialet bly havde betydning. For eksempel står der i et manuskript fra 1200- eller 1300-tallet, som i dag findes i Uppsala, at

↑ Fig. 8. Bulle fra pave Innocens 6. (1352-1362) med indridsninger og gennemboring. Jordfund fra Holland. Efter Bartels 2017.

en besværgelse mod elverfolk skal "skrives i bly", ligesom relikvieæsker, små ampuller til vievand og pilgrimsmærker ofte var lavet af bly.¹⁵

Også i Holland har man i den arkæologiske forskning set på, hvor de middelalderlige pavebuller er fundet. Mange er tilsvarende de danske fundet i bispebyer og nær klostre. Men ud af ca. 40 kendte arkæologiske fund er mindst otte buller fundet på marker på landet.¹⁶ Man ved, at der i middelalderen fra nogle af de tæt befolkede byer blev kørt affald ud på markerne, hvilket kan være en forklaring på nogle af fundene. Fund af nedgravede, bevidst bøjede mønter og af religiøse genstande som for eksempel blyampuller til vievand tolkes her som mulige rituelle deponeringer til gavn for jorden og høsten, og det er foreslået, at nogle af pavebullerne har haft samme funktion. Ligesom de foldede blystrimler med indskrifter og bevidst bøjede mønter kan selve ødelæggelsen og foldningen af buller, som bullen fra Sortebrødre Plads, måske have haft en symbolsk betydning i sig selv.

Selvom genstandenes symbolske og rituelle betydninger kan være vanskelige at få sikkert greb om på de mange hundrede års afstand, viser forskningen og eksemplerne fra Danmark og Europa dog tydeligt, at bullerne i middelalderen har haft sekundære anvendelser som religiøse objekter efter deres primære brug som segl.

FRA ROM TIL ROSKILDE

Vi ved ikke, hvilket pavebrev bullen fra Sortebrødre Plads har hængt under, og hvordan den havnede i den grube, hvor den blev fundet. Men vi kan ud fra den eksisterende viden, og den ovenfor omtalte forskning, komme med mulige fortolkninger.

↑ Fig. 9. Sankt Frans af Assisi prædiker for pave Honorius 3. Fresko fra ca. 1298 i Basilica di San Francesco d'Assisi. Pave Honorius 3. anerkendte både franciskannerne og dominikanerne som klosterordner. Illustration: Wikimedia Commons.

I alt kender vi til knap 70 breve sendt fra Honorius 3. til modtagere i Danmark. Af disse er tre helt sikkert sendt til Roskilde, idet ét brev er direkte stilet til domkapitlet og to til biskop Peder.¹⁷ Andre af Honorius' breve kan være sendt til Roskilde, uden at vi kan være sikre. Det gælder for eksempel breve stilet til "alle troende kristne i Danmark" eller alle biskopper i Lunds ærkestift. Ingen af Honorius' breve kan dog være sendt til Sortebrødre-klosteret af den gode grund, at dominikanerne først kom til Roskilde i 1231, altså fire år efter pave Honorius 3.s død.

Man kan imidlertid godt forestille sig, at dominikanerne med sig til Roskilde kan have haft ældre pavebreve med privilegier eller anbefalinger, da det netop var Honorius 3., der anerkendte dominikanerne som en regulær klosterorden (fig. 9). For eksempel kendes der et brev fra 1221 fra Honorius til den danske konge Valdemar Sejrs med en anbefaling af

prædikebrødrene, som dominikanerne kaldtes, og en bøn om at tage godt imod dem, når de kom til Danmark. Og i en krønike om dominikanernes etablering i Danmark nævnes det, at prædikebroderen Salomon efter ordenens koncilium i Bologna i 1221 rejste til Danmark med breve fra paven og Dominicus (stifteren af dominikanerordenen), som han viste ærkebiskop Anders af Lund, der derefter tog velvilligt imod ham og brødrene.¹⁸ Vi ved, at klostrene kunne have pavebreve i deres arkiver – for eksempel rummer de usædvanligt godt bevarede middelalderlige arkiver fra nonneklostrene Sankt Clara og Vor Frue i Roskilde ikke mindre end 23 originale pavebreve fra 1200-1300-tallet – en unik situation i Danmark og Norden.¹⁹ Men påfaldende nok har kun ét af dem en bevaret bulle hængende under; på alle de øvrige pavebreve er bullerne fjernet, og kun afskårne snore eller huller fra fastgørelsen ses på pergamentene. På mange andre dokumenter i de pågældende klosterarkiver, fra for eksempel ærkebiskopper, biskopper og konger, er seglene derimod bevaret. Den bevarede pavebulle hænger under et brev fra pave Johannes 22., dateret 11. maj 1328, der pålægger dekanen ved Roskilde domkapitel at sørge for, at Sankt Clara Kloster får uretmæssigt afhændet jordejendom tilbage. Desværre er intet af Sortebrødre-klostrets arkiv bevaret.

En mulig forklaring på fundet i gruben på Sortebrødre Plads kan være, at der i Sortebrødre-klostrets arkiv har været et ældre pavebrev, som i løbet af 1300-tallet havde mistet sin relevans, eller blot fik fjernet bullen. Bullen blev efterfølgende foldet og ødelagt for at forhindre misbrug – eller som led i en rituel handling – og derefter gravet ned på brødrenes mark øst for klosteret for at give bullens hellige kraft og velsignelse videre til jorden. Det kan også være, at brødrene ad anden vej havde fået fat i bullen, og det er for den sags skyld ikke sikkert, at det overhovedet var sortebrødrene, der smed bullen i gruben. Men nærheden til klosteret og brødrenes sandsynlige besiddelse af pavebreve taler for det.

Under alle omstændigheder er bullen fra Sortebrødre Plads et fascinerende fund. Selvom vi ikke kan få sikker viden om årsagen til bullens placering i gruben, er det i sig selv tankevækkende at finde en genstand, der i 1200-tallet havde taget den meget lange rejse gennem Europa fra Rom til Roskilde med besked fra paven. Uanset hvordan vi fortolker de konkrete fundomstændigheder for den pågældende bulle, vidner fundet – sammen med de øvrige kendte pavebuller og breve fra Roskilde – om den særlige position, Roskilde havde i middelalderen som et af Danmarks og Nordens vigtigste kirkelige knudepunkter. Og bullen minder os om, at byen og dens mange kirkelige institutioner i denne periode var fuldt integreret i, og nært forbundet med, det europæiske netværk, der havde sit centrum ved paven i Rom.

NOTER

¹ Se fx Knudsen 2020 og Nygren 1957.

² Fenger 2005.

³ Bentsen 2016 og Danmarks Riges Breve, 2. række, 6. bind, nr. 376.

⁴ Udgravningernes resultater er endnu ikke publiceret.
Se <https://roskildemuseum.dk/sb-plads/>

⁵ Jakobsen 2018.

⁶ Birkebæk & Vorting 1979, 109.

⁷ Pavelige breve og aktstykker vedrørende Danmark fra perioden 1198-1536 er samlet og trykt i Acta Pontificium Danicum og Bullarium Danicum. Bindene rummer ca. 1800 poster, hvoraf ikke alle, men de fleste, er pavelige skrivelser til Danmark.

⁸ Madsen 1995.

⁹ Museernes samlinger, SARA, Nationalmuseets samlinger samt DIME (national digital platform til private finderes registrering af metaldektektorfund). Seniorforsker Anne Pedersen, Nationalmuseet, takkes for søgning i Nationalmuseets registrant.

¹⁰ Andersen & Kruse 1991, Madsen 1995.

¹¹ Pestell 2024.

¹² Pestell 2024.

¹³ Andersen 2000.

¹⁴ Madsen 1995, fig. 9, Bartels 2017, fig. 4.

¹⁵ Imer 2019, Langkilde 2017.

¹⁶ Bartels 2017.

¹⁷ Alle de kendte breve er oversat til dansk og udgivet i Danmarks Riges Breve, 1. række, 5.-6. bind. De tre breve til Roskilde er nr. 2, 10 og 57 i 6. bind.

¹⁸ *Danmarks Riges Breve*, 1. række, 5. bind, nr. 194 og 196.

¹⁹ Jexlev 1973, 283-345.

LITTERATUR

Acta Pontificium Danicum. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316-1536, bd. 1-7, udg. af L. Moltesen, A. Krarup & J. Lindbæk. København 1904-1943.

Andersen, M. 2000. Bispens sidste hvilested? Middelalderlige bispens seglstamper fundet på kirkegårde. *Hikuin* nr. 27, 137-154.

Andersen, M. & A. Kruse 1991. Nye undersøgelser på Domkirkepladsen i Roskilde 1990. *ROMU. Årsskrift fra Roskilde Museum* 1990, 21-34.

Bartels, M.H. 2017. Papal Bullae; a message from above? Interpretations of papal lead seals (11th-16th c.) in archaeological contexts in and around the Netherlands. I: C. Rinne et al. (hrsg.): *Vom Bodenfund zum Buch. Archäologie durch die Zeiten. Festschrift für Andreas Heege*. Historische Archäologie Sonderband 2017, 315-334. Bonn.

Bentsen, L.C. 2016. En pavelig bulle fra Hodde. *Opdatering: årbog for Vardemuseerne & Ringkøbing Fjord Museer*. Årgang 2015, 164-166.

Birkebæk, F.A. & H.C. Vorting 1979. Sven Grathes vold og grav omkring Roskilde. *Historisk årbog for Roskilde amt* 1979, 103-128.

Bullarium Danicum. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1198-1316, bd. 1-2, udg. af A. Krarup. København 1931-1932.

Danmarks Riges Breve. Udgivet af det Danske Sprog- og Litteraturselskab. København 1938-2000.

Fenger, O. 2005. Samfundet i et gavebrev i Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie på lex.dk. https://gyldendalogpolitikensdanmarkshistorie.lex.dk/Samfundet_i_et_gavebrev (besøgt d. 22. dec. 2024).

Imer, L. 2019. Bønner på bly. I: C. Ljung et al. (red.): *Tidens landskap. En vänbok til Anders Andrén*, 194-196. Lund.

Jakobsen, J.G.G. 2018. Om de dominikanske prædikebrødre og deres kloster i Roskilde. *Historisk årbog for Roskilde amt* 2018, 59-92.

Jexlev, T. 1973. *Lokalarkiver til 1559. Gejstlige arkiver i Ærkestiftet og Roskilde stift*. Vejledende arkivregistraturer XVII, Rigsarkivet. København.

Knudsen, A.L. 2020. Den Store Danske: bulle i Lex på lex.dk, <https://lex.dk/bulle> (besøgt d. 19. dec. 2024).

Langkilde, J. 2017. Blyamuletter med runer. *ROMU 2017. Årsskrift for Museumskoncernen ROMU*, 28-29.

Madsen, P.K. 1995. Pavelige blysegl – en rekvisit fra middelalderens fromhedsliv? *By, marsk og geest 7. Årsberetning 1994*. Den Antikvariske Samling i Ribe, 14-30.

Nygren, E. 1957. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. København, opslag: "bulla", spalte 360-362.

Pestell, T. 2012. Papal bullae Winchester. I: M. Biddle (ed.): *Winchester Studies 8. The Winchester coins and related finds from excavations of 1961-1971*, 692-694. Oxford.

Pestell, T. 2024. Indlæg på EAA 2024, 28.-31. aug. i Rom: *Medieval papal bull seals: from writ to ritual* (upubliceret).

Sanke, M. 2009. Die Beigabe päpstlicher Bleisiegel in das Grab. Deutungsebenen eines Bestattungsbrauchs des 14. und 15. Jahrhunderts. I: S. Brather, D. Geuenich & C. Huth (hrsg.): *Historia archaeologica: Festschrift für Heiko Steuer zum 70. Geburtstag*, Ergänzungsbande zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, bd. 70, 581-607. Berlin.

Arkæologisk overblik

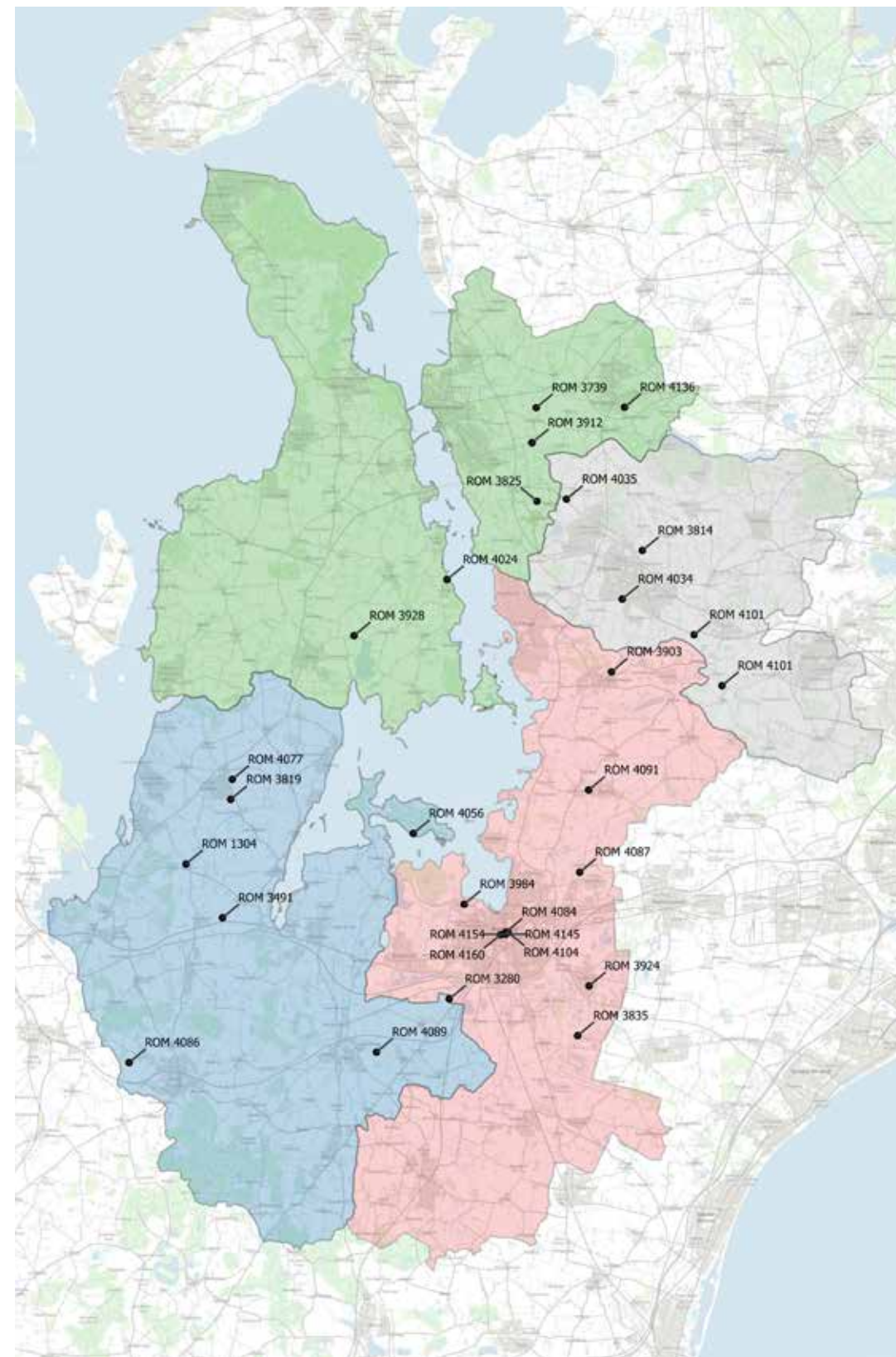
Julie Nielsen og arkæologisk afdeling

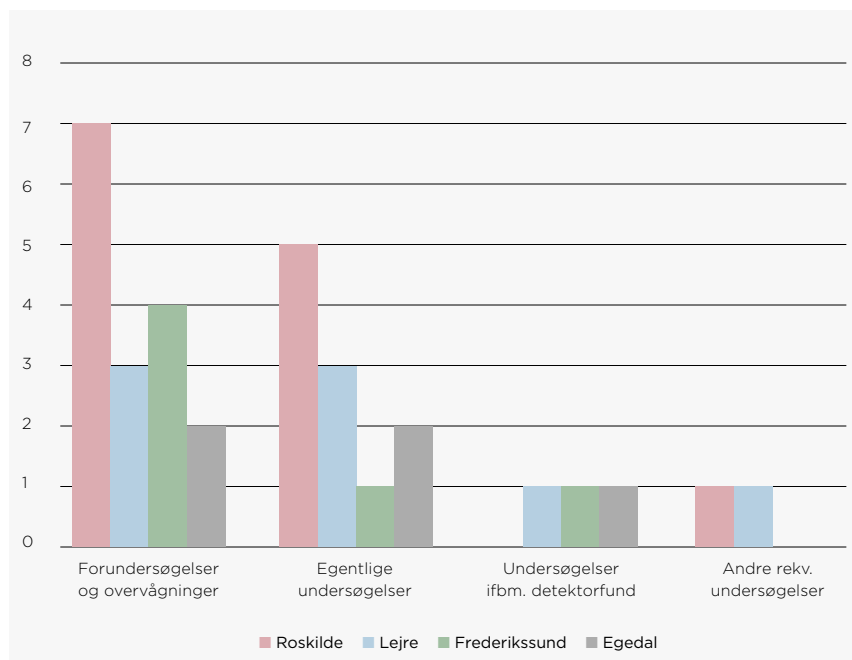
Hvor arbejdede arkæologerne i 2024?

I ROMUs arkæologiske afdeling fremstår året 2024 både spændende og udbytterigt, og der blev foretaget undersøgelser på 32 forskellige sager fordelt på museets fire arkæologiske ansvarskommuner, Roskilde, Lejre, Frederikssund og Egedal (fig. 1). I alt blev der foretaget fem overvågninger, 12 forundersøgelser, 11 egentlige undersøgelser og to egenfinansierede undersøgelser i forbindelse med fremkomne detektorfund. Desuden stod ROMU for den arkæologiske registrering og dokumentation i forbindelse med restaurering af et fredet fortidsminde, Øm Jættestue, i samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen, og ydermere blev der i samarbejde med Luftfotoarkæologisk Center, Holstebro Museum foretaget en større georadar- og arkivalisk undersøgelse i og omkring det kommende verdensarvscenter ved Roskilde Domkirke (fig. 2).

→ Fig. 1. Den geografiske fordeling af årets arkæologiske sager inden for ROMUs fire ansvarskommuner. Journalnummeret henviser til teksten. Kort: Julie Nielsen, ROMU.

■ Roskilde ■ Egedal ■ Lejre ■ Frederikssund

↑ Fig. 2. Fordelingen af de arkæologiske sager efter undersøgelsestype inden for ROMUs fire ansvarskommuner. Skema: Julie Nielsen, ROMU.

ROSKILDE KOMMUNE

[ROM 3835]

Navn: Elmegård II - **Sogn:** Vor Frue - **Type:** Forundersøgelse

På anmodning af NCC foretog ROMU i juni 2024 en arkæologisk prøvegravning af et 23.000 m² område ved Tjæreby sydøst for Roskilde. Forundersøgelsen, udført den 12.-14. juni 2024, afslørede en enkelt oldtidsgrube, men ingen andre forhistoriske anlæg. Undersøgelsen vurderes tilstrækkelig, og yderligere arkæologiske indgreb anses ikke for nødvendige. Dog anbefales lignende undersøgelser ved fremtidige udvidelser af grusgraven.

[ROM 3924]

Navn: Vindinge Dagligvarebutik - **Sogn:** Vindinge - **Type:** Egentlig undersøgelse

Forud for opførelsen af en ny dagligvarebutik blev der udgravet et areal på 3.536 m² centralt i Vindinge hen over månederne januar-marts 2024. Ved udgravningen blev der undersøgt 18 huskonstruktioner, stenlægninger, ildsteder, grubekomplekser, et lergulv og et kulturlag, der dækkede omtrent en tredjedel af feltet. Husene lå placeret i tre klynger, hvilket tolkes som udskiftede gårdsenheder. Delvis hen over, og især imellem disse, registreredes et op til 70 cm tykt kulturlag. I dette lå der dyreknoget, fragmenteret keramik og detektorfund. I de tilfælde, hvor husene lå i kulturlag, kunne der registreres bevarede ildsteder, brolagte indgangspartier og resterne af et lergulv. Bebyggelsen og aktiviteterne omkring formodes at være fra romersk jernalder og knytter sig til de i forvejen velkendte lokaliteter i og omkring Vindinge, ligeledes med velbevarede huskonstruktioner i kulturlag. Undersøgelsens resultater udgør derved en vigtig del af det samlede bebyggelsesbillede af jernalderens Vindinge.

[ROM 3984]

Navn: Bistrup Voldsted II - **Sogn:** Sankt Jørgensbjerg - **Type:** Egentlig undersøgelse

Slots- og Kulturstyrelsen gav i 2023 Fors A/S dispensation til ledningsarbejde på det fredede middelalderlige voldsted Bistrup, som udgøres af den banke, hvorpå de ældste bygninger til Sankt Hans Hospital - kaldet Slottet - i dag står. Ved en fejl havde bygherre igangsat gravearbejdet uden arkæologisk tilsyn, og efter standsning af arbejdet i januar 2024 foretog ROMU en arkæologisk undersøgelse af ledningstraceet, der var placeret i adgangsvejen til banken fra nordøst. Undersøgelsen dokumenterede bl.a. en ca. 70 m lang profil i ledningsgrøften. Snittet gennem jordlagene viste, at der på toppen af banken, der består af naturligt aflejret moræne, stort set ikke var bevarede kulturlag. På den nordvestlige side af banken fandtes en voldgrav, der på baggrund af genstandsfund må dateres til renæssancen. Voldgraven langs bankens vestside skal formentlig knyttes sammen med Frederik II.s anlæg af et jagtslot på banken i 1580'erne. at der ikke skulle udføres en fuld udgravning af byggefeltet, men kun et mindre felt centralt i byggefeltet.

[ROM 3984]

Navn: Navn: Bistrup Voldsted III - **Sogn:** Sankt Jørgensbjerg
Type: Overvågning

I forlængelse af ovennævnte undersøgelse af ledningsarbejdet i den nordøstlige adgangsvej til det fredede voldsted Bistrup blev der i efteråret 2024 foretaget arkæologisk overvågning af gravning af et tilsvarende ledningstrace i den nordvestlige adgangsvej. Her viste der sig bedre bevaringsforhold end i den nordøstlige adgangsvej, og der fremkom velbevarede levn af en middelalderlig teglovn delvis gravet ind i bankens naturlige undergrund af moræne. I og over oven fandtes fyldlag med stort indhold af teglbrokker af middelalderlige munkesten, glaserede tagsten af munke-nonne-type samt ornamenterede gulvfliser, der almindeligvis dateres til perioden ca. 1250-1350. Gulvfliser af identisk type er fremstillet i fliseovne udgravet af Nationalmuseet i 1970'erne på Parcelgårdens marker godt en kilometer nord for voldstedet. Mange af teglene havde spor af mørtel og må derfor have indgået i en eller flere nedrevne middelalderlige bygninger på – eller meget nær – banken. Undersøgelserne er ikke afsluttet og fortsætter i 2025.

[ROM 3984]

Navn: Bistrup Voldsted IV - **Sogn:** Sankt Jørgensbjerg
Type: Forundersøgelse

Som en del af omdannelsen af Sankt Hans Hospital Vest til beboelsesområde planlægger Roskilde Kommune at sælge Slottet. Da de eksisterende bygninger ligger på det fredede middelalderlige voldsted Bistrup (se ovenfor), har kommunen ønsket at få foretaget en arkæologisk forundersøgelse forud for salget. Slottets bygninger er opført i begyndelsen af 1800-tallet og udgør de ældste hospitalsbygninger på Sankt Hans Hospital. Efter aftale med Slots- og Kulturstyrelsen kan der udføres en arkæologisk forundersøgelse i form af en georadarundersøgelse med efterfølgende gravning af mindre prøvehuller. Forundersøgelsen har til formål at give viden om bevaringsforholdene for fortidsminder på toppen af banken og under bygningerne, så kommende købere har bedre forudsætninger for at vurdere muligheder for ombygnings- og anlægsarbejder. Forundersøgelsens igangsætning er udsat til 2025.

[ROM 4084]

Navn: Dronning Margrethes Vej - **Sogn:** Roskilde Domsogn
Type: Overvågning

I forbindelse med Roskilde Kommunes og Fors A/S' udskiftning af spildevandsledninger og regnvandsbrønde samt fornyelse af vej- og fortovsbelægninger har ROMU ført arkæologisk tilsyn med anlægsarbejdet, hvilket i en række dybere nedgravninger til regnvandsbrønde har ført til arkæologisk undersøgelse og registrering af intakte kulturlag og anlæg fra middelalderen og frem. De punktvisse undersøgelser kan supplere ældre arkæologiske undersøgelser i gaden i forbindelse med nedgravning af fjernvarmeledninger i 1990'erne.

[ROM 4087]

Navn: Trekroner Nord II - **Sogn:** Himmelev **Type:** Forundersøgelse

I forbindelse med en udstykning i Trekroner Nord foretog ROMU en arkæologisk forundersøgelse i september 2024. I alt blev der med gravemaskine udlagt 28 søgegrøfter, og i disse fandtes der spredt bebyggelse fra tiden yngre bronzealder-ældre jernalder. Bebyggelsen formodes at være fordelt på fire små gårdsenheder med tilhørende aktivitetsområder. Tre af de fire gårdsenheder ønskes yderligere undersøgt ved en egentlig arkæologisk undersøgelse.

[ROM 4091]

Navn: St. Valby Klyngerne II - **Sogn:** Himmelev **Type:** Forundersøgelse

I juni 2024 foretog ROMU en forundersøgelse af et 2,5 ha stort areal mellem Store Valby og Ågerup nær Roskilde. Forundersøgelsen, der foregik ved udlægning af søgegrøfter, afslørede spor af mindst et treskibet langhus i det højereliggende sydlige område. Huset er sandsynligvis fra yngre bronzealder eller ældre jernalder. På de lavere, tidligere fugtige dele af arealet blev der ikke fundet tegn på bebyggelse. Resultaterne indikerer tilstedeværelsen af en mindre boplads, og en egentlig arkæologisk udgravning af denne kan bidrage yderligere til forståelsen af de tidligere påviste forhistoriske aktiviteter i området.

[ROM 4104]

Navn: Dronning Margrethes Vej, regnvandsbrønde- **Sogn:** Roskilde Domsogn **Type:** Egentlig undersøgelse

I forbindelse med udskiftning af spildevandsledninger og regnvandsbrønde i Dronning Margrethes vej og den tilstødende nordligste del af Sankt Peders Stræde (se ovenfor under ROM 4084) fremkom der i den østlige side af Sankt Peders Stræde ca. 10 m syd for Dronning Margrethes Vej menneskeskeletter fra to grave, der ud fra aflejningsforhold og tidligere fund af grave i området må dateres til middelalderen. Gravene hører med al sandsynlighed til kirkegården på middelalderens Sortebrødre Kloster, der lå, hvor Roskilde Kloster ligger i dag. I hullet til regnvandsbrønden fremkom desuden murværk af munkesten, der var ældre end gravene. Murværket var stærkt varmepåvirket og kan muligvis stamme fra en ovn. Da der kun blev afdækket et lille hjørne af konstruktionen, kunne ovnens funktion ikke umiddelbart bestemmes. Der blev udtaget prøver til C14-datering af både skeletter og ovn.

[ROM 4145]

Navn: Sankt Ols Stræde 2 - **Sogn:** Roskilde Domsogn **Type:** Forundersøgelse

Efter nedrivning af en bygning fra 1800-tallet og forud for opførelse af en ny privat beboelsesejendom på adressen Sankt Ols Stræde 2 foretog ROMU en arkæologisk forundersøgelse, der påviste intakte kulturlag og anlæg fra middelalderen til 1600-tallet. Slots- og Kulturstyrelsen afgjorde på denne baggrund, at byggefeltet på ca. 70 m² skulle udgraves ved en egentlig arkæologisk undersøgelse.

[ROM 4145]

Navn: Sankt Ols Stræde 2 - **Sogn:** Roskilde Domsogn **Type:** Egentlig undersøgelse

I december indledte ROMU en egentlig arkæologisk undersøgelse af kulturlag og anlæg påvist ved ovennævnte forundersøgelse. Udgravningen er ikke afsluttet ved årets udgang, men har foreløbig påvist et større pikstensbrolagt anlæg, der foreløbig tolkes som en mulig iskælder fra perioden ca. 1550-1650. Under denne ses ældre middelalderlige kulturlag og anlæg i form af gruber m.m. Undersøgelsen fortsætter i 2025.

↑ Fig. 3. Stenbelægningen, der blev afdækket under den arkæologiske undersøgelse ved ROM 4145 Sankt Ols Stræde 2, tolkes som værende resterne efter en opbevaringskælder til is fra perioden ca. 1550-1650. Foto: Matteo Laudato, ROMU.

[ROM 4154]

Navn: Sankt Ols og Sankt Peders Stræde - **Sogn:** Roskilde Domsogn **Type:** Egentlig undersøgelse

I forbindelse med etablering af nye spildevandsledninger og regnvandsbrønde i Sankt Ols Stræde og Sankt Peders Stræde til Algade foretog ROMU arkæologisk tilsyn, hvilket et par steder på strækningen mellem Roskilde Museum og Sankt Peders Stræde, hvor der ikke tidligere har været gravet, har ført til undersøgelse og registrering af intakte kulturlag og enkelte affaldsgruber fra middelalderen. Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke er fundet spor af bygningslevn eller andre konstruktioner, og området ser på det foreliggende grundlag ud til at have været åbent og ubebygget i middelalderen og frem til nyere tid. Over de middelalderlige lag fandtes syldsten fra en mindre bygning fra formentlig 1700-tallet eller senere (fig. 3). Den pågældende strækning af Sankt Ols Stræde er anlagt i begyndelsen af 1800-tallet. Arkæologisk overvågning og undersøgelse i forbindelse med ledningsarbejdet fortsætter i 2025.

[ROM 4160]

Navn: Georadar Roskilde Domkirke - **Sogn:** Roskilde Domsogn
Type: Egentlig undersøgelse (georadar)

På bestilling og bevilling af Anlægsfonden Kulturarv Roskilde Domkirke har ROMU i samarbejde med Luftfotoarkæologisk Center, Holstebro Museum gennemført en georadarundersøgelse af forskellige områder omkring Roskilde Domkirke. Undersøgelserne er udført som forberedelse til det videre arbejde med etableringen af Roskilde Domkirke Verdensarvscenter, da dele af arealerne i domkirkeområdet omfatter fredede fortidsminder under terræn.

LEJRE KOMMUNE

[ROM 1304]

Navn: Ryegård (2023 – del 2) - **Sogn:** Rye - **Type:** Egentlig undersøgelse (bevilling Slots- og Kulturstyrelsen)

I 2023 havde ROMU endnu en gang modtaget bevilling fra Slots- og Kulturstyrelsens pulje for erosions- og dyrkningstruede arkæologiske lokaliteter til yderligere udgravning af resterne af den stormandsgård, der i middelalderen lå på marken vest for Rye Kirke (se ROMUs årsskrifter fra 2021-23). 2023-kampagnen blev først endeligt afsluttet i sommeren 2024. I 2023-kampagnen blev der fundet middelalderlige bygningslevn i et område mellem de tidligere undersøgte udgravningsfelter. Bygningen har udgjort en del af et gårdkompleks, der nu tegner sig som en art trefløjet anlæg udbygget successivt igennem middelalderen. Nord for bygningslevnene blev der fundet rester af en spidsbundet grav, der nu er dokumenteret på både vest- og nordsiden af gårdkomplekset. I sommeren 2024 blev den spidsbundede grav forsøgt fundet på sydsiden af gårdkomplekset ved gravning af en søgegrøft, dog uden held.

[ROM 3280]

Navn: Vandinggård II - **Sogn:** Glim, Roskilde Domsogn
Type: Egentlig undersøgelse

Forud for grusgravning blev der i april-juni 2024 udgravet fire felter på i alt 23.486 m² på en mark mellem Glim og Roskilde. Ved udgravningen blev der registreret ikke mindre end 40 huskonstruktioner, 37 hegnsforløb, grøftsystemer og gruber. Alle fra tiden yngre romersk og ældre germansk jernalder. Huskonstruktionerne og hegnene udgør indhegnede gårdsenheder med beboelseshuse, driftsbygninger og sadeltagshegn. Gårdene er ikke blot adskilt af hegnsforløbene, men også af grøftsystemer, der nøje følger gårdspladsernes orientering. Opdelingen af jorden må have været af høj betydning, da grøfternes forløb synes at være bibeholdt ved omlægning af gårdenes arealer, blot med en let forskydning fra de ældre grøfter. I flere af hovedhusene fandtes der husofre i form af forsteninger og delvis ituslåede lerkar. (fig. 4). Disse ofre registreredes i stolpehullernes genopgravningsfyld og kan derfor tolkes som "nedlukningsofre".

↓ Fig. 4. Næsten helt lerkar "husoffer" fra et af husene på ROM 3280 Vandinggård II. Foto: Nikoline Krogh Gilså, ROMU.

[ROM 3491]

Navn: Torkilstrup Bavnehøj - **Sogn:** Kirke Såby - **Type:** Egentlig undersøgelse (bevilling Slots- og Kulturstyrelsen)

Ved Torkilstrup Bavnehøj øst for Torkilstrup er der over en årrække dukket metalfund op af jorden, som indikerede, at der kunne ligge en jernaldergravplads på stedet. I 2023 fik museet mulighed for at lave en egenfinansieret arkæologisk forundersøgelse, som påviste en dyrknings-truet jordfæstegravplads fra yngre jernalder. Under forundersøgelsen blev tre jordfæstegrave undersøgt. På den baggrund foretog ROMU i efteråret 2024 en udgravning af to delområder på i alt 1.160 m² af de i alt knap 4.000 m², som gravpladsen anslås at dække. Udgravningen fandt sted på baggrund af en bevilling fra Slots- og Kulturstyrelsen. Udgravningen afdækkede yderligere otte sikre jordfæstegrave (fig. 5), fire mulige jordfæstegrave samt et mindre antal gruber overvejende af bronzealderkarakter. Gravene havde vidt forskellig bevaringsgrad. Af inventar, som skal fremhæves, er ringnåle, trefliget fibel, benkam, lerkar og hunde. De brandgrave, som indirekte ses igennem detektormaterialet, kunne ikke erkendes. Størstedelen af gravpladsen er stadig u-undersøgt, hvorfor fortsatte undersøgelser er påkrævede.

↓ Fig. 5. Jordfæstegraven A9, der kan dateres til yngre jernalder, under udgravning ved gravpladsområdet ROM 3491 Torkilstrup Bavnehøj. Foto: Nikoline Krogh Gilså, ROMU.

[ROM 3819]

Navn: Bukbakke II - **Sogn:** Kirke Hyllinge - **Type:** Forundersøgelse

Forud for planlagt byggemodning på ca. 25.000 m² stort markareal syd for Kirke Hyllinge foretog ROMU en større arkæologisk forundersøgelse. Herved blev afdækket en mindre koncentration af stolpehuller samt en enkelt grube. Fundene gav dog ikke anledning til yderligere udgravning.

[ROM 4056]

Navn: Bognæs - **Sogn:** Herslev - **Type:** Overvågning

På foranledning af et omfattende naturgenopretningsprojekt på halvøen Bognæs i Roskilde Fjord har museet i 2024 overvåget en række gravearbejder såsom oprensning af gamle vandhuller og tilkastning af afvandringsgrøfter. Bognæs er præget af en rigdom af fortidsminder, fra køkkenmøddinger til gravhøje og agersystemer, som potentielt kan blive berørt af projektet. Projektet og det arkæologiske overvågningsarbejde fortsætter i 2025.

[ROM 4077]

Navn: Kirke Hyllinge boldbaner - **Sogn:** Kirke Hyllinge - **Type:** Forundersøgelse

I forbindelse med etablering af en ny kunstgræsbane ved Kirke Hyllinge udførte ROMU på vegne af Lejre Kommune og Kirke Hyllinge IF en arkæologisk forundersøgelse i juni 2024. Tidligere fund i området indikerede potentiale for yderligere fortidsminder. Undersøgelsen afslørede dog kun moderne opfyldslag og ingen bevarede arkæologiske levn i de undersøgte niveauer. Fremtidige udgravninger anses ikke for nødvendige, medmindre dybere anlægsarbejder planlægges.

[ROM 4086]

Navn: Sonnerupgård - **Sogn:** Kirke Hvalsø - **Type:** Egenfinansieret undersøgelse (detektorfund)

På baggrund af tre velbevarede trompetfibler af typen Almgren Gr. IV serie 2 (ÆRJ), fundet med metaldetektor inden for få meters indbyrdes afstand, fik museet mistanke om, at der på stedet kunne eksistere en opløjet jordfæstegrav eller -gravplads. For at afklare en eventuel dyrkningstrussel foretog museet derfor en egenfinansieret mindre prøvegravning. Denne afdækkede ikke spor efter begravelser, men det kunne konstateres, at muldlaget havde en tykkelse på ned til 15 cm, hvorfor eventuelle grave må regnes for helt forsvundne i dag. Således antages det stadig, at fiblerne repræsenterer en ældre romertidsgrav, som kan have været lagt solitært. Detektorafsøgning har ikke medført supplerende fund.

[ROM 4089]

Navn: Øm Jættestue (2024 – del 1) - **Sogn:** Glim
Type: Restaurering af fredet fortidsminde

I samarbejde med Slots- og Kulturstyrelsen gennemførtes i perioden marts-juni første del af restaureringen af Øm Jættestue med det formål at sikre fortidsmindet, så det igen kunne åbnes for offentligheden. Som led i restaureringsarbejdet udbedredes skader på tømursopbygningen i jættestuens kammer og gang, ligesom der placeredes yderligere en dæksten på gangen ind mod jættestuekammeret med det formål at sikre gangen mod nedskred af jord fra selve højen. Desuden gennemførtes en mindre arkæologisk udgravning af området foran jættestuens indgang med henblik på at åbne op omkring gangens afslutning og give besøgende et bedre indtryk af jættestuens oprindelige form og konstruktion. Desuden gennemførtes 1. etape af arbejdet med sikring af jættestuens omkransende, nedstyrtningstruede stendige opført i 1830'erne. Det resterende arbejde med diget forventes gennemført i 2025.

FREDERIKSSUND KOMMUNE

[ROM 4136]

Navn: Lundsgård - **Sogn:** Slangerup - **Type:** Forundersøgelse

Forud for udstykning på en mark i udkanten af Slangerup foretog ROMU en arkæologisk forundersøgelse i september 2024. Ved forundersøgelsen fandtes en enkelt konstruktion, kogegruber og gruber fra forhistorisk tid. Desuden kunne erkendes flere lavninger med tilført muld fra historisk tid. Museet har udgravet de væsentligste anlæg og har derved ikke yderligere interesse i området.

[ROM 3739]

Navn: Sundbylille Grusgrav etape III. - **Sogn:** Jørlunde - **Type:** Overvågning

I forbindelse med overvågning af muldafrømning af råstofudvindingsområde i Sundbylille Grusgrav fremkom flere forhistoriske anlæg, som blev undersøgt løbende i efteråret og vinteren 2024. Af væsentligst betydning var en ringgrøft på ca. 10 meter i diameter, som formentlig udgjorde de sidste rester af en gravhøj fra enkeltgravskulturen (fig. 6). Dertil fremkom en koncentration af stolper og gruber, hvoraf to indeholdt ornamenteret keramik, som formentlig skal relateres til den syd-svenske stridsøksekultur.

↓ Fig. 6 . Ringgrøft fra en enkeltgravshøj fundet ved ROM 3739 Sundbylille Grusgrav. Dronefoto: Jan Nielsen.

[ROM 3825]

Navn: Huuls agre (2023 – del 2) - **Sogn:** Snostrup - **Type:** Egentlig undersøgelse

I april 2024 blev det arkæologiske arbejde med de resterende to felter af undersøgelsen i det sydlige Vinge afsluttet. Her blev der undersøgt hustomter og gruber fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Blandt bebyggelsessporene blev der bl.a. konstateret resterne af indhegnede gårdsenheder med langhuse og mindre økonomibygninger, formentlig fra romersk jernalder. Derudover blev der undersøgt to mindre tilnærmelsesvis kvadratiske bygninger, bestående af en central del med fire stolpehuller fra tagbærende stolper, omkranset af en væg af tætsiddende stolpehuller. Hustypen, hvoraf der nu er fundet fire i Vingeområdet, skal formentlig dateres til yngre bronzealder. I nærheden af dem alle er der dybe gruber med fund af samtidig keramik og desuden flere større sten (op til 1 meter i diameter) og blandt dem fragmenter af kværnsten.

[ROM 3912]

Navn: Langagre Øst - **Sogn:** Oppe Sundby - **Type:** Egentlig undersøgelse

Forud for etableringen af en solcellepark ved arealet, der er en del af den store udstykning ved den nye by Vinge i Frederikssund Kommune, blev fire områder indstillet til en egentlig arkæologisk undersøgelse ud fra forundersøgelserne resultater, som viste bebyggelsesspor fra forskellige perioder samt fundet af en mindre gravplads med spor efter en gravhøj med ringgrøft og centralgrav, samt mulige spredtliggende urnegrave. Det blev dog af Slots- og Kulturstyrelsen besluttet, at kun det mindre gravfelt skulle udgraves. Undersøgelsen viste en bevaret ringgrøft med et centralt bevaret fyldskifte, der muligvis har udgjort bunden af en jordfæstegrav, som ikke har været gravet ned i undergrunden, og hvor manglen på genstande og bevaret knogle vanskeliggjorde en datering af anlægget. Ringgrøften var brudt og havde en åbning i den sydvestlige del, hvor en større grube var placeret, hvilket også ses på en større nyligt udgravet gravhøj i Egedal Kommune, som ud fra opbygning af anlægget og fund er tolket som en gravhøj fra enkeltgravskulturen, som er sparsomt repræsenteret på Sjælland. Et par større gruber lå uden for ringgrøften, som indeholdt keramik, uden daterbare træk. Der afventes C14-analyser af gravanlæggets ringgrøft, der skal af- eller bekræfte, om anlægget kan dateres til den mellemneolitiske enkeltgravskultur.

De mulige urnegrave blev efter undersøgelsen omfortolket til stolpehuller, hvor der i et enkelt befandt sig bunden af et jernalderlerkar i toppen. Stolpehullerne stod ikke i nogen genkendelig konstruktion. Et større grubekompleks blev delvis udgravet.

[ROM 3928]

Navn: Enghøjgård - **Sogn:** Skibby
Type: Egentlig undersøgelse (bevilling SLKS)

Foranlediget af privat detektorfund af et fragmenteret ottekantsværd med datering til ældre bronzealder gennemførtes en mindre arkæologisk undersøgelse af fundstedet. Med gravemaskine muldafrømmedes et 850 m² stort udgravningsfelt under løbende detektorafsøgning. Der kunne ikke påvises spor efter gravanlæg på stedet, men ved detektorafsøgningen fremkom yderligere tre fragmenter af bronzesværdets klinge.

[ROM 4024]

Navn: Hyllingeris - **Sogn:** Selsø - **Type:** Overvågning

I forbindelse med stormflodssikring omkring sommerhusbebyggelse ved Hyllingeris udførte ROMU løbende tilsyn med anlægsarbejdet. Herved fandtes lige nord for sommerhusbebyggelsen kerne-, skiveøkser og afslag, som antagelig stammer fra en Ertebølle-bosættelse lidt højere oppe i landskabet. Ved overvågningen observeredes desuden en skåltegnsten i en sommerhushave. Det blev af ejeren oplyst, at stenen er blevet tilført fra Næstvedegnen.

[ROM 4035]

Navn: Fjernvarmeledning Måløv-Frederikssund - **Sogn:** Veksø, Stenløse, Jørlunde, Snostrup - **Type:** Forundersøgelse

Forud for etablering af fjernvarmeledning på strækningen Måløv-Frederikssund gennemførtes arkæologisk forundersøgelse af strækninger, hvor ledningstrace og arbejdsarealer var placeret i uforstyrret jord. Undersøgelsen gennemførtes periodevis fra februar til august, efterhånden som de berørte arealer blev tilgængelige. På enkelte delområder påvistes fortidsminder i et omfang, der gav anledning til egentlige arkæologiske undersøgelser. Grundet ændringer i ledningstraceets placering udføres yderligere en etape af forundersøgelsen primo 2025.

EGEDAL KOMMUNE

[ROM 3811]

Navn: Lundevejgård - **Sogn:** Smørum - **Type:** Forundersøgelse

Den arkæologiske forundersøgelse blev gennemført forud for en udvidelse af Hovegård Højspændingsstation og dækkede et område på cirka 25 hektar ved landsbyen Hove i Egedal Kommune. Undersøgelsen afdækkede gruber med neolitisk keramik, 12 hustomter, foreløbigt dateret til yngre romersk jernalder eller ældre germansk jernalder og vikingetid. På baggrund af resultaterne blev fire delområder indstillet til egentlig arkæologisk undersøgelse i 2025.

[ROM 3814]

Navn: Gl. Toftegård Nord (2023 - del 2) - **Sogn:** Ølstykke

Type: Egentlig undersøgelse

Forud for byggeri på et areal i den nordlige udkant af Egedal by foretog ROMU en større arkæologisk udgravning fra september 2023 til marts 2024. Ved forundersøgelse fandtes resterne af en gravhøj med i alt seks jordfæstegrave dateret til overgangen mellem mellem- og senneolitikum, et tidlig senneolitisk midtsulehus med kornholdig forsænkning og i alt 14 treskibede langhuse fra hhv. bronze- og jernalder. Dertil udgravedes flere gruber med keramik og digelfragmenter fra yngre bronzealder.

[ROM 4034]

Navn: Krogholmvej 40 - **Sogn:** Stenløse - **Type:** Forundersøgelse

Forud for udstykning til opførelse af boliger foretog ROMU en arkæologisk forundersøgelse af et 9.780 m² stort markareal. På arealet fandtes ingen registrerede fortidsminder. Størstedelen af det undersøgte areal var præget af massive mængder påfyldt byggeaffald, samt ler i op til ca. to meters dybde. Under dette opfyldslag lå et bevaret lavningspræget fyldskifte, som undersøgelsen viste ikke indeholdt oldtidsfund i form af tilhugget flint, ildskørnet flint, keramik eller knogle. På baggrund af forundersøgelsens resultater kunne arealet frigives til videre anlægsarbejde.

[ROM 4035]

Navn: Fjernvarmeledning Måløv-Frederikssund - **Sogn:** Jørlunde

Type: Egentlig undersøgelse

I forbindelse med etableringen af fjernvarmeledning mellem Måløv og Frederikssund udgravede ROMU i sommeren 2024 i alt tre treskibede langhuse, som antagelig skal dateres til jernalderen. Idet undersøgelsesområdet begrænsedes af fjernvarmetraceets bredde, er huskonstruktionerne ikke med sikkerhed undersøgt i deres fulde længde. Ved undersøgelsen fandtes ligeledes en skiveøkse og en tyknakket flintøkse, som vidner om menneskelig aktivitet i området i ældre og yngre stenalder.

[ROM 4101]

Navn: Egedal I - **Sogn:** Veksø **Type:** Egenfinansieret undersøgelse (detektorfund)

Foranlediget af privat detektorfund af bronzegenstande dateret til bronzealderens per. VI gennemførtes en mindre, egenfinansieret forundersøgelse på fundstedet i form af et håndgravet undersøgelsesfelt. Herved fremkom yderligere genstande tilhørende et depotfund, der samlet udgøres af følgende genstande: et sværd af Hallstatt-type, to celte, to til tre fragmenterede vulstringe, en formodet mejsel samt en mulig svanehalnsnål.

ÅRSSKRIFTETS FORFATTERE

Dorthe Godsk Larsen

Museumsinspektør, Roskilde Museum
Nyere tid & Publikum, ROMU

Emil Winther Struve

Museumsinspektør, arkæologi
Arkæologi & Rekvireret arbejde, ROMU

Jesper Langkilde

Museumsinspektør, arkæologi
Arkæologi & Rekvireret arbejde, ROMU

Julie Nielsen

Arkæologisk chef
Arkæologi & Rekvireret arbejde, ROMU

Karin Elisabeth Gottlieb

Projektleder af GRASP
ved Fonden Roskilde Festival

Karina Edlund Jensen

Journalist og forfatter
til portrætbogen om Kashmirs 'The Good Life'

Lene Steinbeck

Selvstændig kulturjournalist og tekstforfatter, tilknyttet
ROMU som skribent på nyheder, pressemateriale og andre
kommunikationsopgaver

Louise Dahl Christensen

Museumsinspektør, læring og formidling
Nyere tid & Publikum, ROMU

Morten Thomsen Højsgaard

Direktør
ROMU

Ole Thirup Kastholm

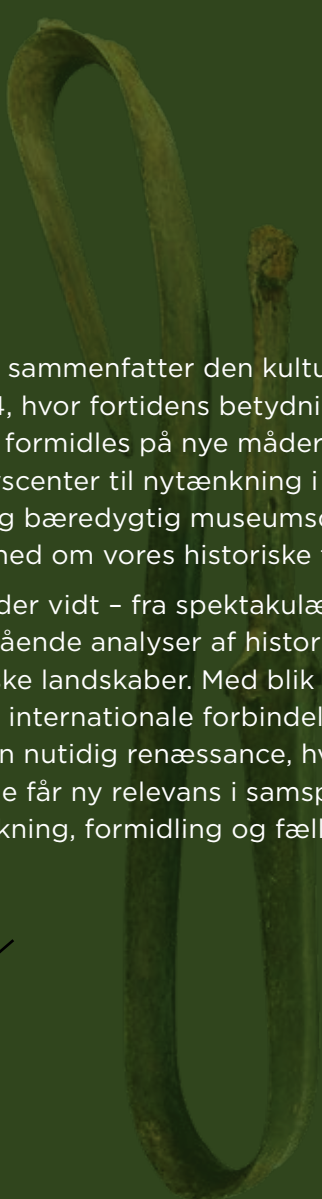
Museumsinspektør, seniorforsker
Arkæologi & Rekvireret arbejde, ROMU

Palle Østergaard Sørensen

Museumsinspektør, arkæologi
Arkæologi & Rekvireret arbejde, ROMU

Sigga Engsbro

Ph.d., lektor
Professionshøjskolen Absalon

Dette årsskrift sammenfatter den kulturelle renæssance for året 2024, hvor fortidens betydning genopdages, revitaliseres og formidles på nye måder. Fra opblomstring af et verdensarvscenter til nytænkning i både undervisning, udstillinger og bæredygtig museumsdrift spirer en ny bevidsthed om vores historiske fundament.

Årsskriftet spænder vidt – fra spektakulære bronzealderfund til dybdegående analyser af historiske kilder og arkæologiske landskaber. Med blik for både lokal forankring og internationale forbindelser peger denne samling på en nutidig renæssance, hvor viden, kultur og historie får ny relevans i samspillet mellem forskning, formidling og fællesskab.

ROMU ER

ROSKILDE MUSEUM | FREDERIKSSUND MUSEUM | LEJRE MUSEUM
DANMARKS ROCKMUSEUM, RAGNAROCK | SANKT LAURENTIUS | TADRE MØLLE
LÜTZHØFTS KØBMANDSGÅRD | HÅNDVÆRKS Museet | DOMKIRKEMUSEET | GL. KONGSGÅRD

WWW.ROMU.DK